

UNIVERZITET U BEOGRADU

**MULTIDISCIPLINARNE MASTER STUDIJE TERORIZMA, ORGANIZOVANOG
KRIMINALA I BEZBEDNOSTI**

MASTER RAD

**ISPOLJAVANJE MEĐUZAVISNOSTI GLOBALIZACIJE I ORGANIZOVANOG
KRIMINALA NA BALKANU**

Mentor

Prof. dr Dragan Simeunović

Student

Branislav Radosavljević

Beograd, 2019.

SADRŽAJ

I DEO UVODNI DEO	1
1. Formulacija problema	1
2. Predmet istraživanja.....	4
3. Ciljevi istraživanja	11
4. Teorijsko- hipotetički okvir	12
5. Metode istraživanja.....	14
6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja.....	15
 II DEO TEORIJSKO ODREĐENJE GLOBALIZMA I GLOBALIZACIJE	16
1. Pojam globalizma.....	16
2. Pojam globalizacije.....	18
3. Globalizam i globalizacija	21
3.1. Kao društvena pojava.....	21
3.2. Kao politička pojava	26
3.3. Kao bezbednosna pojava.....	28
4. Globalizam, suverenost i desuverenizacija	31
5. Globalizam i regionalizam.....	34
6. Modeli globalizacije.....	35
6.1. Neokolonijalizam.....	35
6.2. Neoliberalizam.....	38
 III DEO ORGANIZOVANI KRIMINAL KAO DRUŠTVENA I POLITIČKA POJAVA.....	43
1. Organizovani kriminal kao društvena pojava	43
2. Organizovani kriminal kao politička pojava.....	47
3. Teorijska shvatanja o organizovanom kriminalu	51
3.1. Pravna shvatanja	51
3.2. Sociološka shvatanja.....	63
3.3. Politikološka shvatanja	73
4. Klasifikacije organizovanog kriminala	77
5. Modeli organizovanog kriminala	80
6. Vodeće kriminalne organizacije u svetu	84

IV DEO MEĐUZAVISNOST GLOBALIZMA, GLOBALIZACIJE I ORGANIZOVANOG KRIMINALA	87
1. Međunarodni kontakti i veze orgnizovanog kriminala kao zamajac globalizma i globalizacije ..	87
2. Organizovani kriminal na Balkanu kao deo globalne kriminalne mreže	89
3. Model istraživanja globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala u savremenim uslovima	94
4. Empirijski pokazatelji o povezanosti globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala	100
 V ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	109
VI DEO LITERATURA	111

I DEO UVODNI DEO

1. Formulacija problema

1.1. Osnovni hipotetički stavovi

Prvi nivo problema ovog naučnog rada je usmeren ka naučnom, teorijskom i empirijskom određenju pojmova organizovanog kriminala, globalizacije i globalizma od sredine 20. veka do druge decenije 21. veka. Globalizam, globalizacija, organizovani kriminal, bitan su činilac društvenih i političkih odnosa, politike i političkog, koji su u osnovi struktura i proces, sistem i podsistem unutrašnjih i spoljašnjih veza i odnosa, sile, nasilja i moći. Pojave i realiteti globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, u državnim i međudržavnim okvirima su manifestne i latentne društvene, političke, ekonomske, bezbednosne i druge pojave, dinamične i promenljive, čiji se činioci menjaju po intenzitetu ispoljavanja. Osnovni problem ovog rada biće identifikacija povoljnih- nepovoljnih uslova i subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala i njihove povezanosti i međuzavisnosti. Drugi nivo problema je teorijski i praktičan problem funkcija i uloga subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala. U praksi je moguće identifikovati stvarne situacije, stvarne aktivne funkcije, njihove sadržaje, oblike i odnose u ukupnosti strukture. Treći nivo problema su veze i odnosi (funkcionalne i disfunkcionalne, manifestne i latentne) između raznih subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala.

1.2. Naučni i društveni značaj istraživanja

Značaj istraživanja u osnovi opredeljuje značaj problema koji naučno i (ili) praktično rešava i svojstva i domete istraživanja.

1.2.1. Naučni značaj istraživanja

Predmet ovog naučnog rada je organizovani kriminal kao globalni fenomen i njegova povezanost sa globalizmom i globalizacijom odn. međunarodni kontakti i veze organizovanog kriminala kao zamajac globalizma i globalizacije u savremenim uslovima. Ova pitanja su trajna naučna pitanja, to su faktički stalni procesi raznih sadržaja i oblika, dimenzija, koji iziskuju stalna sagledavanja, tumačenja i redefinisanja, kao i stalno postavljanje naučno zasnovanih

osnova ponašanja i odnosa. S druge strane, predmet ovog istraživanja, do sada u političkim i pravnim naukama, na sintetizovan način, prema našim saznanjima, do sada nije na ovakav način i sa ovom tematikom proučavan. Stoga je ovo istraživanje originalno i faktički, to je njegov najveći naučni značaj.

1.2.2. Društveni značaj istraživanja

Za državne i međudržavne političke i bezbednosne odnose, pitanja u vezi sa problemima globalizma i globalizacije i organizovanog kriminala i njihove međuzavisnosti, kao specifična društvena pitanja, su stalno prisutna i aktuelna društvena pitanja, imajući u vidu razne moguće situacije u sferi društvene, političke i bezbednosne prakse, razna racionalna i praktična rešenja. Ovim radom doći ćemo do više naučnih saznanja o samom problemu, kao i o metodama, kojim problem istražujemo, a čime se potvrđuje i njegov društveni značaj.

1.3. Dosadašnji najznačajniji rezultati organizovanog kriminala

U SAD postoji nacionalna alijansa kriminalnih organizacija mafijaškog tipa koje su organizovane po modelu mafije na Siciliji. Pojavni oblici organizovanog kriminala su: utaja državne imovine, raznovrsne prevare u bankarskom i privrednom sistemu i osiguravajućim društvima, vođenje legalnih kockarnica, prostitucija, trgovina ljudima i ljudskim organima, trgovina drogom, trgovina oružjem, eksplozivom i nuklearnim materijalom, naručena ubistva, pružanje zaštite „reket“, otmice, iznude, pljačke, korupcija, terorizam, kompjuterski kriminal, falsifikovanja, pranje novca, a posebno je intenzivna organizovana kriminalna aktivnost na relaciji Južna Amerika- SAD. Italija je, kao što većini autora smatra, kolevka organizovanog kriminala u kojoj deluju mnoge kriminalne organizacije, kao što su : Cosa Nostra, N drangheta, Nuova sacra corona unita, Cammora i dr. One se bave trgovinom drogom, oružjem, zlatom, nakitom, nuklearnim materijalima, otmicama i iznudama, reketiranjem „zaštitom“, ubistvima, trgovinom nekretninama. Opštepoznato je npr. da tokom 1992. godine je 60% vlasnika trgovinskih i ugostiteljskih objekata bilo prinuđeno da daje reket mafiji, od čega je ostvarena protivpravna imovinska korist od 40. milijardi nemačkih maraka. Navedene, a i druge organizacije, aktivnost ostvaruju i na prostoru SAD, Kanade, Australije, Nemačke, Francuske. Razbijanjem SSSR-a, SFRJ, širenjem globalizma i globalizacije, organizovani kriminal je dosta izražen i u bivšim socijalističkim zemljama (posle raspada SSSR, SFRJ) a posebno u Rusiji. Ruske kriminalne organizacije bave se ilegalnom trgovinom oružjem i nuklearnim

materijalima, drogom, umetničkim vrednostima, kockarnicama, prostitucijom, trgovinom ljudima, iznudama, otmicama, pranjem novca, ubistvima (tokom 1993.g. ubijeno je 116 bankara koji su se suprotstavili ruskoj mafiji u vezi pranja novca). Ruska mafija je posebno brutalna, ofanzivna i predstavlja ozbiljnu pretnju državi, ali i nekim državama Evropske unije kao potencijalni činilac destabilizacije njihovog privrednog razvoja. U Hrvatskoj je u periodu od 1991 do 1995 godine prijavljeno oko 47000 krivičnih dela u vezi sa organizovanim kriminalom. Od toga su, sa tri ili više izvršilaca prijavljena sledeća krivična dela: teške krađe motornih vozila, oduzimanje motornih vozila, prevare, falsifikovanje isprava, službenih isprava i novca, zloupotreba položaja i ovlašćenja, ilegalna trgovina drogom i oružjem, neovlašćeno držanje oružja i eksploziva, iznuda, nedozvoljena trgovina, udruživanje za izvršenje krivičnog dela, nezakonit prelazak državne granice, prostitucija, ugovaranje nesrazmerne imovinske koristi, primanje mita, i dr. Prema zvaničnim procenama se ceni, da u Republici Srbiji deluje više organizovanih kriminalnih grupa koje su regionalno povezane sa istim takvim grupama u zemljama u okruženju i šire, a najviše sa grupama iz Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Rumunije, Republike Hrvatske, BJR Makedonije, Republike Bugarske i Republike Albanije, koje ostvaruju veoma štetan uticaj na privredni razvoj Republike Srbije. Jedan od metoda njihovog delovanja je ulaganje velikih suma nelegalno stečenog novca u legalne tokove, kao i korumpiranje pripadnika državne administracije, kako bi se došlo do zaštićenih informacija i ostvario uticaj na tok i ishod krivičnog progona. Organizovani kriminala u Republici Srbiji je pretnja i po nacionalnu bezbednost. Pojavni oblici organizovanog kriminala u Srbiji su: trgovina narkoticima, iznuda, otmice, ucene, trgovina ljudima, krijumčarenje ljudi, korupcija, pranje novca, zloupotreba službenog položaja, falsifikovanje novca i drugih sredstava plaćanja, prostitucija, trgovina oružjem i eksplozivnim materijama, trgovina drogom, međunarodno krijumčarenje vozila, krijumčarenje akcizne robe i visokotehnološki kriminal, falsifikovanje novca i njegova distribucija, falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica, visokotehnološki kriminal, i dr.

2. Predmet istraživanja

2. 1. Teorijsko određenje predmeta istraživanja

Predmet ovog dela rada, u opštem određenju, su faktički četiri međuzavisne društvene, političke, pravne i bezbednosne pojave i procesi i njihova evolucija u unutardržavnim i međudržavnim odnosima. Sa aspekta posebnog, predmet ovog dela naučnog rada je naučno istraživanje globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala u savremenim uslovima i njihova međuzavisnost tj. istraživanje raznovrsnih oblika i modela globalizma i organizovanog kriminala. Iz tih razloga nužno je, primenom određenih naučnih metoda, prikupiti i obraditi određene podatke i činjenice i naučnom analizom izvesti zaključke u formi naučnog objašnjenja

2.1.1. Kategorijalno pojmovno određenje

Ovim delom rada odredićemo nekoliko osnovnih kategorija i pojmova odnosno njihova značenja u kontekstu ovog rada.

Kriminal

Kriminal kao društvena, individualna i masovna pojava, proces i struktura, nastaje i razvija se u određenim nužnim i dovoljnim uslovima i on se na različite načine manifestuje. U savremenim uslovima nužno je imati u vidu međuzavisnost između unutrašnjih i spoljnih uslova, koji mogu biti povoljni ili nepovoljni za razvoj i ispoljavanje raznih oblika kriminala i organizovanog kriminala. U postojećem naučnom fondu opšteprihvaćeno je stanovište da se pod kriminalom shvata pravno zabranjeno ponašanje kojim se narušava pravni poredak države ili saveza država. Određene nesaglasnosti u naučnoj teoriji i praksi javljale su se prilikom elaboracije pitanja o pojavi i ispoljavanju kriminala i organizovanog kriminala u razvijenim zemljama ili u zemljama razvoju. S jedne strane, postojala su shvatanja da je kriminal i organizovani kriminal bitno svojstvo razvijenih zemalja u kojim se isti inkorporira u političke, upravne, privredne i druge strukture i da je on izrazito destruktivan, jer se njime podrivaju

temelji društva i države¹. S druge strane, postoje i stanovišta da se kriminal i organizovani kriminal pretežno javljaju u zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama.

Organizovani kriminal

Organizovani kriminal kao pojava i realitet se javlja u Evropi, i to prvo u Italiji, krajem XIX veka u organizacionim oblicima mafije, kao specifični modeli- Cosa Nostra (Naša stvar), Ndrangheta (od grčke reči- što znači lukav, hrabar, čovek), Nuova sacra corona unita (Nova sveta ujedinjena kruna), kineske Trijade, japanska Jakuza (japanski izraz koji znači gangster). Potom se organizovani kriminal javlja u SAD tokom druge i treće decenije prošlog veka, koji se vezuje za prohibiciju. Postoje i shvatanja koja ističu da se organizovani kriminal javlja početkom prošlog veka, i to pre svega u većim gradovima, gde je postojala potreba za alkoholom, kockom i prostitucijom.

Krajem XX početkom XXI veka problemi organizovanog kriminala u svetskim, regionalnim i nacionalnim okvirima su postali posebno značajni i aktuelni. Organizovani kriminal od osamdesetih godina prošlog veka se smatra jednim od bitnih međunarodnih problema, koji postaje predmet pažnje mnogih međunarodnih organizacija, međudržavnih institucija, javnog mnjenja, pokreću se mnoge inicijative, aktivnosti, za njegovo suzbijanje. Od navedenog perioda, organizovani kriminal se koristio i kao pojam koji je označavao eskaliranje zabrinutosti nacionalnih i nadnacionalnih institucija i građana u pogledu rasta domaćih i svetskih tržišta, porasta i intenziviranja mobilnosti i aktivnosti kriminalnih aktera preko nacionalnih granica i njihovo ugrožavanja političkog i ekonomskog razvoja nacionalnih država, saveza država, međunarodne zajednice.²

Nesaglasnosti, kao i kod određenja pojma kriminala, su prisutne i kod definisanja organizovanog kriminala. Uvidom u postojeći naučni fond, domaće i strane izvore, nesporno je da ne postoji opšteprihvaćeno, univerzalno, određenje pojma organizovanog kriminala. Na osnovu takvog faktičkog stanja, nesporno je postojanje raznovrsnih nacionalnih shvatanja i procena o oblicima, obimu, strukturi i kretanju organizovanog kriminala u nekoj državi a što

¹ Up. Report of the international preparators meeting for the eight United Nations Congress on the prevention of crime and the treatment of offenders on topic

² L.Paoli- C.Fijnaut, Organized Crime in Europe: Manifestations and Policies in the European Union and Beyond, Freiburg 2003.1.

za posledicu ima onemogućavanje stvarnog sagledavanja konkretne društvene i bezbednosne opasnosti organizovanog kriminala, na državnom i međudržavnom nivou.

Globalizam i globalizacija

Pod globalizmom se shvata ideologija, struktura i sistem, koji podstiče i usmerava globalizacijske procese, kojim se ostvaruju sopstveni politički ciljevi tj. globalno preuređenje sveta i njegova unifikacija, jačanje određenih prozapadnih centara moći, npr. NATO, MMF, i dr. Shvatanja o globalizmu u naučnom fondu, generalno uzev, možemo definisati kao dva opšteteorijska shvatanja. Jedni smatraju da je globalizam radikalni nastavak evropske moderne političke filozofije, a drugi smatraju da je globalizam nova istorijska paradigma koja rešava probleme koje tradicionalna moderna nije mogla rešiti na svojim pretpostavkama. U središtu analize i jednih i drugih teoretičara jeste nacionalna, liberalno - demokratski organizovana država. Prvi smatraju da će se nacionalna država proširiti do univerzalnog kosmopolisa, a drugi naglašavaju rastanak s nacionalnom državom kao modelom političke organizacije društva.

Globalizam prema Vladislavu Jovanoviću je samo drugi naziv za novu destruktivnu svetsku stvarnost, za novi totalitarizam i hegemonizam. Jer, tendencije globalizma ne dovode samo u pitanje mnoga osnovna prava i slobode čoveka, već i osnovna prava država članica OUN, a posebno principe suvereniteta i nezavisnosti i to ne samo sa aspekta političkih procesa, već i fizički. Po logici stvari i univerzalnosti ciljeva, isto tako, zaključuje Vladislav Jovanović, da bi pravo i novi svetski poredak morali da budu sinonimi, a oni u njihovoj stvarnoj suštini ne samo da nisu u priželjkivanoj harmoniji već se nalaze u suštinskom moralnom i filozofskom suprotstavljanju i sukobu. U osnovi, teorije globalizacije nadovezuju se na teoriju modernizacije, koja je nastala posle Drugog svetskog rata uporedo sa dekolonizacijom bivših kolonija. Postoje mnogobrojne i različite definicije modernizacije, koje su se menjale i razvijale tokom vremena. U početku modernizacija se shvatala kao evolutivni proces transformacije tradicionalnih agrarnih u moderna industrijska društva. Po ovoj klasičnoj teoriji modernizacije postoji samo jedan put razvoja, koji se odvija u više etapa, a mehanizam promena se dešava putem strukturalno- funkcionalne diferencijacije koja se zasniva na tehnološko- industrijskom razvoju. Vremenom teorija modernizacije postaje sinonim za vesternizaciju ili amerikanizaciju društva. Danas je globalizam postao neminovnost, narodi i države treba da traže legitimitet ne na tradicionalnim demokratskim izvorima, već u međunarodnim centrima moći, na šta upućuje

i sledeći iskaz Sergeja Kara-Murze „... da vera u mističnu snagu protivnika parališe volju za otporom”.³

Termin globalizacija (engl. "globalization"; nem. "globalisierung"; franc. "mondialization") sinonim je ranijih termina kao što su bili "kolonizacija", "vesternizacija", "pozapadnjačenje" ili "amerikanizacija", "imperijalizam". Termin globalizacija tokom devedesetih godina prošlog veka kod većina političara i drugih se upotrebljavao u smislu da se u svetu dešava nešto od izuzetnog značaja, da se svet menja na novi način, da nastaje nova svetska politika, ekonomija, kultura; da se vrši nova preraspodela svetskog bogatstva, moći, da se gube kulturni identiteti, da će se živeti bolje i sl. Praksa je do sada pokazala, da se živi sve teže i teže, narod je sve siromašniji a bogati sve bogatiji, da se ukidaju teritorijalne i kulturne granice, da se vrši desuverenizacija država, a sve u interesu sticanja sve većeg profita bogatih pojedinaca i korporacija, da dolazi do jačanja globalizma i globalizacije i istovremeno i povezivanja sa organizovanim kriminalom na međunarodnoj sceni. Prema prof. Dr Draganu Simeunoviću, pod globalizacijom se može shvatiti “... proces širenja svetske zajednice demokratskih tržišno orijentisanih zemalja, koji se ostvaruje na ekonomskom, političkom, kulturnom i svakom drugom planu”.⁴

Globalizam i globalizacija su kao procesi divergentni, jer s jedne strane, oni su usmereni ka tome da države moraju neke svoje funkcije da prenese na nadnacionalne organizacije i institucije kao npr. na Evropsku uniju tzv. procesi desuverenizacije država, a s druge strane, ti procesi vode i transferu državnih funkcija na niže nivoe, npr. na nivo lokalnih zajednica, decentralizacija, regionalizacija, tzv. deetatizacija političkog sistema.

.

2.1.2. Strukturni činioci

Shvatajući globalizam, globalizaciju i organizovani kriminal, kao specifične društvene, političke, pravne, bezbednosne i druge pojave, u strukturnom i procesnom smislu, u ovom naučnom radu nužno je da se teorijski i empirijski istraže sledeći segmentirani činioci, koji su bitni, i to:

³ Sergej Kara-Murza, Manipulacija svešću, knj. 1, Prevodilačka radionica Rosić, „Nikola Pašić“, Beograd, 2008, str. 12.

⁴ Simeunović, Dragan, Nacija i globalizacija, Zograf, Niš, 2009, str. 108.

1. Uslovi u kojima se globalizam, globalizaciju i organizovani kriminal ostvaruju, to su pre svega prirodni uslovi, društveni, političko- pravni, društveno- ekonomski i bezbednosni uslovi. Oni utiču na bitna svojstva globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala i njihove međuzavisnosti, i na njihovo ostvarivanje. U raznim periodima ti uslovi na subjekte globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, imali su nejednak uticaj, usmerenost i intenzitet.

2. Subjekti globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala su bitni činioci društvenih, političkih, bezbednosnih i drugih procesa, koji se javljaju u raznim ulogama i u raznim vremenima. Pre svega imamo u vidu razne vrste aktivnosti, akcije, mere i odluke raznih subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala.

3. Interesi i ciljevi organizovanog globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala su raznovrsni i između njih postoji određen stepen saglasnosti- nesaglasnosti.

4. Aktivnosti, radnje i akcije subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, odvijale su se, i odvijaju se, tokom bipolarne podele i po prestanku bipolarne podele sveta.

5. Metode i sredstva subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala su raznovrsne a u zavisnosti od toga da li su se ostvarivale u bližoj ili daljoj prošlosti, bipolarnoj ili postbipolarnoj fazi.

6. Rezultati, efekti i posledice aktivnosti subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala su raznovrsni u društvenoj, političkoj i bezbednosnoj praksi. imajući u vidu politiku SAD i drugih subjekata međunarodne zajednice.

2.2. Operacionalno određenje predmeta istraživanja

2.2.1. Činioci sadržaja predmeta istraživanja

Bitne činioce sadržaja istraživanja detaljnije smo opisali u formulaciji problema a posebno u teorijskom određenju predmeta istraživanja. Upotrebljene termine i pojmove shvatićemo u značenju koje je izloženo u prethodnim delovima.

Segmentarni i elementarni činioci predmeta istraživanja koje ćemo ovom prilikom istražiti su:

2.2.1.1. Globalizam, globalizacija i organizovani kriminal, prisutni su u Evropi i Aziji, Americi, državama Zapadnog Balkana i na drugim prostorima, za koje je karakterističan raspad SSSR- a, SFRJ, dominacija SAD i zapadnoevropskog društveno- političkog, ekonomskog i bezbednosnog modela. Polazeći od tih promenjenih okolnosti, postoje tri grupe uslova, koji su omogućili navedene promene:

2.2.1.1.1. Prirodni uslovi- to su faktički uslovi određenih prirodnih svojstava na određenom prostoru, teritoriji, koji su povoljni- nepovoljni za ostvarivanje globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala;

2.2.1.1.2. Političko- pravni uslovi- koji mogu biti spoljašnji i unutrašnji, za koje je karakteristično, nestanak blokovske podele sveta, bipolarnosti, i političko- pravna potreba i volja države (a) da po pitanjima globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, usaglašavaju svoje aktivnosti, stavove i ponašanja.;

2.2.1.1.3. Društveno- ekonomski i bezbednosni uslovi- su uslovi u kojim je došlo do bitnih promena u društveno- ekonomskim i bezbednosnim modelima Istok- Zapad, i dominacija zapadnoevropskog modela u odnosu na model realnog socijalizma.

2.2.1.2. Raznovrsni subjekti globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, kao bitan činilac inicijativa, aktivnosti i akcija, mera i odluka po pitanjima globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala se javljaju:

2.2.1.2.2. Država(e), vlada(e) država, resorna ministarstva i drugi državni organi;

2.1.1.2.3.. Međunarodne organizacije.

2.2.1.2.4. Kriminalne grupe i organizacije,

2.2.1.3. Interesi i ciljevi subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, su određeni interesima određenih država, saveza država, međunarodne zajednice, kriminalnih organizacija koji mogu biti:

2.2.1.3.1. Ciljevi očuvanja i razvoja globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala;

2.2.1.3.2. Ciljevi onemogućavanja i razbijanja uticaja i delovanja globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala.

2.2.1.4. Aktivnosti subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, možemo identifikovati u više nivoa:

2.2.1.4.1. Aktivnosti od kraja XX veka do raspada bipolarne podele sveta;

2.2.1.4.2. Aktivnosti po raspadu bipolarne podele sveta;

2.2.1.4.3. Aktivnosti početkom XXI veka..

2.2.1.5. Metode i sredstva subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, su raznovrsne i možemo odrediti po:

2.1.5.1.1. Metodama i sredstvima od kraja XX veka do raspada bipolarne podele sveta;

2.1.5.1.2..Metode i sredstva u postbipolarnoj fazi,

2.1.5.1.3. Metode i sredstva početkom XXI veka.

2.2.1.6. Rezultati, efekti i posledice aktivnosti subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala.

2.2.1.6.1. Globalizam, globalizacija i organizovani kriminal su rezultat, efekat i posledica ukupnih društvenih, političkih; ekonomskih i bezbednosnih promena,

2.2.1.6.2. Novi koncepti globalizma, globalizacije organizovanog kriminala su rezultat, efekat i posledica i određenih spoljnopolitičkih aktivnosti određenih država i saveza država i kriminalnih organizacija.

2.3. Vremensko određenje predmeta istraživanja

Imajući u vidu predmet istraživanja ovog rada, kao vremenski okvir moraju se uzeti tri perioda.

Prvi period je period od druga polovina XX veka do kraja XX veka

Drugi period je od 2000. do 2018. godine.

2.4. Prostorno određenje predmeta istraživanja

Takođe, polazeći od predmeta ovog istraživanja, prostorno određenje može se shvatiti dvostruko:

Prvo, prostor Evrope, Amerike i Azije.

Drugo, prostor bivše SFRJ, sa naglaskom na prostor Republike Srbije.

2.5. Disciplinarno određenje predmeta istraživanja

Ovaj naučnoistraživački rad ima interdisciplinarni karakter. Naime, on obuhvata političke, pravne, ekonomske i bezbednosne nauke. Obzirom na prethodne iskaze, nesporno je interdisciplinarno određenje predmeta istraživanja ovog naučnog rada.

3. Ciljevi istraživanja

Svako naučno istraživanje ima dva nivoa, grupe ciljeva. Prvo, imamo u vidu naučne ciljeve, naučno saznanje pojave koja je predmet istraživanja, i drugo, društvene ciljeve, određeni presek njegove naučne i društvene vrednosti.

3.1. Naučni ciljevi

Osnovni naučni cilj ovog naučnog rada je naučna deskripcija organizovanog kriminala kao globalnog fenomena u periodu od kraja XX veka do raspada bipolarne podele sveta, od raspada bipolarne podele sveta do 2000.g., i od 2000. do 2009. godine. Naučnom deskripcijom omogućićemo povoljne uslove za sticanje višeg nivoa naučnog saznanja. Naučni cilj, pored naučne deskripcije, biće i naučna klasifikacija, kojom ćemo utvrditi sličnosti i razlike ispitivane pojave, i na osnovu istih i njihov značaj u Evropi, Americi i na drugim prostorima, u raznim situacijama i vremenima.

3.2. Društveni ciljevi

Primarni društveni cilj ovog naučnoistraživačkog rada je formiranje naučnog saznanja o organizovanom kriminalu kao globalnom fenomenu, ulogama i uticajima u raznim fazama stanja u međunarodnoj zajednici i na osnovu tih saznanja dati odgovarajuće doprinose određenim državnim i političkim strukturama radi sagledavanja i mogućih prilaza ovim pitanjima sa aspekta naših društvenih, državnih i nacionalnih interesa, imajući u vidu prošlost, aktuelnu sadašnjost i bližu budućnost odnosno odnos prema Srbiji kao suverenoj državi i Srbije prema drugim subjektima međunarodne zajednice.

4. Teorijsko- hipotetički okvir

1. Generalna hipoteza:

Subjekti organizovanog kriminala kao globalnog fenomena u raznim društvenim, političkim, bezbednosnim i drugim situacijama od kraja XX veka. do 2018. godine imali su različite uloge i uticaje u Evropi, Americi, SFRJ, Republici Srbiji, i na drugim prostorima, na organizovani kriminal kao globalni fenomen.

1.1. Prva posebna hipoteza

Uslovi u kojima se ostvarivao organizovani kriminal kao globalni fenomen su prirodni, političko- pravni i društveno- ekonomski i bezbednosni uslovi, gde se političko- pravni uslovi manifestuju razvojem država i njenih funkcija, a društveno- ekonomski i bezbednosni uslovi se iskazuju društvenim, ekonomskim i bezbednosnim razvojem i slabljenjem ukupnih društvenih i drugih odnosa.

Indikatori- Akta i odluke, iskazi i faktička ponašanja subjekata globalizma, globalizacije, organizovanog kriminala, država, međunarodnih organizacija, nosilaca političkih, državnih i drugih funkcija-

Svaki od ovih uslova biće opisan sa stanovišta povoljnosti- nepovoljnosti po ostvarivanje organizovanog kriminala kao globalnog fenomena.

1.2. Druga posebna hipoteza

Subjekti organizovanog kriminala kao globalnog fenomena su činioци društvenih, političkih, i drugih procesa, koji se međusobno razlikuju po mnogim kvantitativnim i kvalitativnim svojstvima, ulogama i položajima.

Indikatori- Akta i odluke, iskazi i faktička ponašanja subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, država, međunarodnih organizacija, nosilaca političkih, državnih i drugih funkcija.

1.3. Treća posebna hipoteza

Aktivnosti, delanja i delovanja subjekata organizovanog kriminala kao globalnog fenomena su sličnih usmerenja, orijentisani prema destabilizaciji ukupnih društvenih, političkih, ekonomskih, bezbednosnih i drugih prilika.

Indikatori- Akta i odluke, iskazi i faktička ponašanja subjekata organizovanog kriminala, subjekata globalizma, globalizacije, država, međunarodnih organizacija, nosilaca političkih, državnih i drugih funkcija.

1.4. Četvrta posebna hipoteza

Radi ostvarivanja svojih interesa i ciljeva, subjekti organizovanog kriminala kao globalnog fenomena preduzimaju određene radnje, činjenja, delanja i delovanja primenom raznovrsnih metoda i sredstva kako bi postigli određene rezultate, efekte i posledice.

Indikatori- Akta i odluke, iskazi i faktička ponašanja subjekata organizovanog kriminala, država, međunarodnih organizacija, nosilaca političkih, državnih i drugih funkcija.

Indikatori o pojavama koje su predmet hipoteza su teorijski iskazi o organizovanom kriminalu kao globalnom fenomenu raznih subjekata globalizma, globalizacije, naučnih radnika, istaknutih ličnosti, razni akti nadležnih institucija i ustanova određenih država i međunarodnih organizacija i njihovih organa, stavovi i ponašanja subjekata organizovanog kriminala, mere i odluke, pisani dokumenti kao i iskazi emitovani u nekim medijima, ali kao pomoćni i sa visokim stepenom selektivnosti. Navedeni pristup izboru indikatora je određen stavom autora ovog rada, da su faktički indikatori u svakom naučnom radu konstrukt opažanja, svesti i znanja o stvarnosti, a ne sama ta konkretna stvarnost, te se iz tih razloga i ne sme poistovetiti indikator jedne pojave sa njenom stvarnom demonstracijom.

5. Metode istraživanja

Imajući u vidu temu, problem i predmet ovog naučnog rada i svu njegovu složenost, osnovni metodološki pristup biće integrativan, a što nas upućuje na okolnost da se neće zapostaviti nijedan teorijsko- metodološki pravac u ovom naučnom radu.

5.1. Opštenaučne metode

Od opštenaučnih metoda mi ćemo koristiti hipotetičko- deduktivnu metodu, istorijsku metodu, statističku metodu i metodu modelovanja.

5.2. Osnovne posebne metode

Od osnovnih metoda primenjivaće se sve osnovne metode.

5.3. Metode prikupljanja podataka

U okviru ovog naučnog rada primeniće se metoda analize dokumenata, i to kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja, čime će se ostvariti detaljniji uvid u sadržaj pojedinih izvora podataka a u cilju saznanja bitnih svojstava pojava koje su predmet ovog istraživanja, kao i njihova međuzavisnost. Podatke koje ćemo koristiti klasifikovaćemo kao primarne, sekundarne i tercijalne, zvanične i poluzvanične i koji moraju imati visok stepen validnosti.

6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

6.1. Naučna opravdanost

Naučna opravdanost sastoji se u sistematizovanom naučnom saznanju ovih međuzavisnih pojava, imajući u vidu da su ove pojave pretežno pojedinačne istraživane, a ne kao jedna integrativna celina.

6.2. Društvena opravdanost

Društvena opravdanost istraživanja se sastoji u upotrebljivosti ovog naučnog rada u državnim i međunarodnim relacijama, pri čemu imamo u vidu i naučnu i društvenu aktuelnost, koja je vezana za pitanja organizovanog kriminala kao globalnog fenomena u savremenim uslovima, a što ima i određenih uticaja na bezbednost naše zemlje.

II DEO TEORIJSKO ODREĐENJE GLOBALIZMA I GLOBALIZACIJE

1. Pojam globalizma

Kao što smo i istakli u uvodnom delu, pod globalizmom se shvata ideologija, struktura i sistem, koji podstiče i usmerava globalizacijske procese, kojim se ostvaruju sopstveni politički ciljevi tj. globalno preuređenje sveta i njegova unifikacija, jačanje određenih prozapadnih centara moći, npr. NATO, MMF, i dr. Shvatanja o globalizmu u naučnom fondu, generalno uzev, možemo definisati kao dva opšteteorijska shvatanja. Jedni smatraju da je globalizam radikalni nastavak evropske moderne političke filozofije, a drugi smatraju da je globalizam nova istorijska paradigma koja rešava probleme koje tradicionalna moderna nije mogla rešiti na svojim pretpostavkama. U središtu analize i jednih i drugih teoretičara jeste nacionalna, liberalno - demokratski organizovana država. Prvi smatraju da će se nacionalna država proširiti do univerzalnog kosmopolisa, a drugi naglašavaju rastanak s nacionalnom državom kao modelom političke organizacije društva. Po nekima, globalizam je teško definisati i niko ne pouzdano ne zna što se nalazi iza ili preko moderne na nekom nepoznatom mestu, te je realno izvesti zaključak zaključiti da globalizam nije neki novootkriveni novi model političke svetske organizacije, već se radi samo o novom resursu. Teoretičari koji smatraju da globalizam nije nova istorijska paradigma, već samo proces radikalnih izmena i kapaciteta moderne, ujedno su i na stanovištu da je globalizam kao proces proizašao iz evropske tradicije, što znači da će nacionalna država biti kao kosmopolis, da će istorija raznih civilizacija i njihovih kultura se transformisati u globalnu, svetsku kulturu i globalnu istoriju. . Autori poput Anthonyja Giddensa, Martina Albrowa, Niklasa Luhmanna nisu sigurni, treba li globalizam odrediti kao drugu etapu moderne ili kao novu istorijsku paradigmu. Argumenti pristalice shvatanja da je globalizam, makar i novi početak novog istorijskog perioda razdoblja odn. polaze od kategorijalnih pojmova: prostor, vreme i kauzalitet.

S pojavom globalizma vremenski i prostorno obezbeđena nacionalna država postala je nesigurna, jer npr. u vreme rane moderne bili su sigurni u prostoru i vremenu i empirijskim i tradicionalnim shvatanjem vremena i prostora. Po tom osnovu i građansko pravo kao suština građanske egzistencije i pravne sigurnosti bilo je pisano sa stanovišta lokalnonacionalnog shvatanja prostora i tradicionalnog shvatanja vremena. To osnovno pravo na mesto i vreme boravka pojavom globalizma je izgubilo na značaju, jer se sada posredstvom novca to prevazišlo odn. nije više monopol nekih starosedelaca, bili oni individue ili države, jer su

promenjene okolnosti doprinele da je npr. vreme i katastarski prostor ugrožen, kako istorijski, tako i lokalno pravo boravišta, kako na individualnom, tako i na nacionalnom nivou. Novcem, obaveštenjima, sve se sada može kupiti i zauzeti, bez obzira na specifične veze određenih tipova ljudi i određenih specifičnosti i veza sa zemljom. U tom kontekstu je nesporno i da savremene nacionalne države više ne kontrolišu niti raspolažu sopstvenim energentima i sl., niti sopstvenom bezbednošću; niti ratom i mirom. Postavlja se pitanje: Ko onda raspolaže resursima država na njenom prostoru i sl. Odgovor figurira kao neodređen.. Nesporno je da svaka država teži i da očuva suverenost nad svojim resursima, ali se postavljaju pitanja troškova istih, te se time otvara prostor prema globalizmu kao potencijalno novom resursu. Kao što smo u uvodno delu rada istakli, globalizam prema Vladislavu Jovanoviću je samo drugi naziv za novu destruktivnu svetsku stvarnost, za novi totalitarizam i hegemonizam. a time se dovode u pitanja mnoga osnovna ljudska prava i slobode čoveka. Dani Rodrik navodi da je osnovni problem globalizma u tome što on „proizvodi dramatični debalans između nacionalnih privreda i globalnih nadnacionalnih resursa, te se pita, neće li globalna integracija ekonomija proizvesti dezintegraciju nacionalnih društava sa svim dramatičnim konsekvencijama“.⁵

U naučnoteorijskom fondu globalizam i globalizaciju često tretiraju kao da su iste odrednice, istog značenja i sadržaja, što je potpuno pogrešno. Naime, globalizam je u savremenim uslovima pre svega politička ideja i pokret, koji naglašava smanjenju ulogu i uticaj država i državnog suvereniteta u svim oblastima koje neka država pokriva. Iz navedenih iskaza nesporno je da globalizam kao pojava i proces ima i ideološku dimenziju, te i iz tog razloga ne treba globalizam izjednačavati sa globalizacijom. Ideološka komponenta globalizma fundira prema globalnom političkom, ekonomskom, pravnom i vojnom poretku i brisanju granica između država a to znači stvaranje novog odn. globalnog svetskog poretka, sa zajedničkim vrednostima, idejama i interesima. Suštinski, globalizam ima sva svojstva totalitarizma i hegemonizma u savremenim političkim procesima.

⁵ Prema, D. Rodin, Globalizam nastavak moderne ili.. Politička misao, Volumen XXXVI, 1999, br.1., str. 84.

2. Pojam globalizacije

Veliki broj autora smatra da globalizacija kao pojava i realitet ide prema homogenizaciji sveta u ukupnosti, pri čemu su primetne ne male razlike u shvatanju njene geneze, svojstava, sadržine, rezultata i posledica.

Tako Dragan N. Štavljanin navodi da se „jedno od najranijih pominjanja termina globalizacija vezuje se za studiju *The Principles of World Politics* iz 1972. čiji je autor Džordž (George) Modelski. Potom Hedley Bull ukazuje na ovaj termin u čuvenoj studiji iz 1977. o internacionalnom društvu: *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Postoje četiri etape kroz istoriju u razvoju globalizacije na koje ukazuje Held.:

1. Pre - moderna globalizacija (do 1500. godine) počinje već sa pojavom prvih država u Mesopotamiji i Kini oko 3 hiljade godina pre n.e. U to vreme postojala je komunikacija između susednih država i regiona (uglavnom političkih i vojnih imperija), mada, iz današnje perspektive, na vrlo uprošćenom nivou. U svom zenitu Rimska imperija se prostirala na tri kontinenta (Evropa, Azija i Afrika), funkcionišući kao globalna kulturna, vojna, ekonomska i politička velesila.
2. Rana moderna globalizacija (od 1500 do 1850. godine), koja je dostigla potpuno geografsko - planetarno širenje, zahvaljujući Kolumbovom otkriću Amerike 1492, kada su spojeni Novi i Stari svet postali svesni svoje pozicije i ekonomske međuzavisnosti. To spajanje se može tumačiti na tri načina: 1) iz teocentričnog ugla, kao rezultat procesa širenja hrišćanstva po svetu; 2) iz sekularnog ugla, kao širenje evrocentrične kulturološke i civilizacijske paradigme u doba prosvetljenosti; 3) iz postkolonijalne perspektive, po kojoj je globalizaciona interakcija heterogenih kultura bila uvod u dominaciju evrocentrične kulturološke i civilizacijske paradigme.
3. Moderna globalizacija (od 1850 do 1945). Zapadni ekonomski i kulturni uticaj je u fazi najintenzivnije privredne i industrijske ekspanzije.
4. Savremena globalizacija (od 1945 do danas) je karakteristična po intenzivnoj razmeni informacija i širenju informativnih i informatičkih mreža, a karakterišu je, pre svega usavršavanje medijskih tehnologija.

Robertson, pak smatra da se može govoriti o 5 faza globalizacije od 14 veka. Kombinujući njegove i Votersove (Waters) modele, Teri Rantanen (Terhi), pak, ukazuje na 6, zgusnutijih faza globalizacije.

1. Začetna faza (germinal) od 1400 do 1750-ih. Ključni akter je Rimokatolička crkva. Istovremeno, pojavljuju se nacionalne zajednice i sistemi država, čime se umanjivao značaj srednjevekovnog „transnacionalnog“ sistema. Kada je reč o idejama, u ovom razdoblju počinje da se ukazuje na značaj koncepta individualnosti i ideja o ljudskom rodu, čovečanstvu (humanity). Takođe, prihvata se heliocentrična teorija sveta;
2. Uvodna faza (uglavnom u Evropi) od 1750-ih do 1870-ih. Država postaje ključni akter. Istovremeno, drastično raste broj konvencija i tela usredsređenih na internacionalnu i transnacionalnu regulativu i komunikaciju.

Ovo razdoblje karakteriše uspon homogene, unitarne države. Kristalizuju se koncepcije formalizovanih međunarodnih odnosa i standardizuje uloga građana kao individue. Tematizuje se pitanje nacionalizma nasuprot internacionalizmu.

3. Period „uzleta“ od 1875. do sredine 1920-ih. Ključni akter je Društvo naroda. Beleži se i uspon ekumenskih pokreta, zatim sve intenzivnija globalna nadmetanja, kao što su Olimpijske igre, Nobelova nagrada. U tom periodu, Prvi svetski rat je, svakako, bio ključni sukob.

Sve je više globalnih koncepcija prihvatljivog nacionalnog društva. Tematizuju se nacionalni i lični identiteti;

4. Razdoblje borbe za hegemoniju od početka 1920-ih do sredine 1960-ih. Akteri su, osim država, Ujedinjene nacije. Rasprave o prirodi i perspektivama ljudskog roda bile su fokusirane na Holokaust i upotrebu atomske bombe.

5. Doba neizvesnosti od kraja 1960-ih do sredine 1990-ih, u kome raste broj globalnih institucija i pokreta. Međunarodni sistem je fluidniji jer su okončan bipolarizam i Hladni rat. Društva se sve više suočavaju sa problemima multikulturalizma i polienticiteta.

Jača globalna svest. Naglasak je na „postmaterijalističkim“ vrednostima sa kraja 1960-ih i građanskim pravima. Koncepti individualizma postaju složeniji s obzirom na pokrete za polnu, rasnu i etničku emancipaciju. Jačaju zabrinutost za sudbinu planete, zatim interesovanje za globalno civilno društvo i građanstvo, globalni mediji se konsoliduju.

6. Krajem 1990-ih počinje faza antagonizma, a koju je dodala Rantanen. Ključni akteri su: Svetska trgovinska organizacija, SAD, Protokol iz Kjotoa, globalni mediji, antiglobalizacijski pokreti i demonstracije, fundamentalistički pokreti, regionalni sukobi i genocidi, terorizam, ratovi u kojima učestvuju zapadne sile ali koji se ne vode na njihovim teritorijama.

Ovo razdoblje karakterišu: globalizacija, kapitalizam, kosmopolitizam, antiglobalizacija, ljudska prava, fundamentalizam, nacionalizam, multiplikovani identiteti.

S obzirom da nema detaljnih informacija o medijima i komunikaciji iz prošlosti, Rantanen postavlja pitanje: da li je bilo globalizacije pre 1875. To je argument koji se najčešće poteže protiv globalizacije⁶.

U međuvremenu, krajem XX i početkom XXI veka dolazi do velikog ekonomskog rasta i uticaja više zemalja, među kojima se ističe posebno rast Kine, Rusije, Brazila i Indije, koji je faktički veliki izazov SAD i zapadnoevropskim zemljama. Takav nagli i relativno neočekivani razvoj navedenih zemalja za posledicu je imao promenu geoekonomskih i geopolitičkih odnosa u međunarodnoj zajednici i neminovne sukobe na svetskoj ekonomskoj i političkoj sceni, a što se vidi i svih ovih godina, u drugoj deceniji XXI veka. Ulrik Bek je za procese globalizacije istakao da ona „proždire“ svoje neprijatelje. Onaj ko je protiv nje ujedno je i za nju - za neku drugu globalizaciju⁷.

Termin globalizacija (engl. "globalization"; nem. "globalisierung"; franc. "mondialization") sinonim je ranijih termina kao što su bili "kolonizacija", "vesternizacija", "pozapadnjačenje" ili "amerikanizacija", "imperijalizam". Termin globalizacija tokom devedesetih godina prošlog veka kod većina političara i drugih se upotrebljavao u smislu da se u svetu dešava nešto od izuzetnog značaja, da se svet menja na novi način, da nastaje nova svetska politika, ekonomija, kultura; da se vrši nova preraspodela svetskog bogatstva, moći, da se gube kulturni identiteti, da će se živeti bolje i sl. Praksa je do sada pokazala, da se živi sve teže i teže, narod je sve siromašniji a bogati sve bogatiji, da se ukidaju teritorijalne i kulturne granice, da se vrši desuverenizacija država, a sve u interesu sticanja sve većeg profita bogatih pojedinaca i korporacija, da dolazi do jačanja globalizma i globalizacije i istovremeno i povezivanja sa organizovanim kriminalom na međunarodnoj sceni. Prema prof. Dr Draganu Simeunoviću, pod globalizacijom se može shvatiti "... proces širenja svetske zajednice demokratskih tržišno orijentisanih zemalja, koji se ostvaruje na ekonomskom, političkom, kulturnom i svakom drugom planu"⁸.

⁶ Prema, Dragan N. Štavljanin, *Demokratija i mediji u eri globalizacije*, doktorska disertacija, odbranjena na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, 2012, str. 219-220.

⁷ Isto.

⁸ Simeunović, Dragan, *Nacija i globalizacija*, Zograf, Niš, 2009, str. 108.

3. Globalizam i globalizacija

3.1. Kao društvena pojava

Kao što smo istakli u uvodnom delu i drugim delovima ovog master rada, globalizam i globalizacija su društvene pojave koje se ostvaruju u datim društvenim i drugim uslovima, koji mogu biti povoljni ili nepovoljni po njih, na određenom prostoru i u određeno vreme. Uslovi po subjekte globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, imali su i imaju nejednak uticaj, usmerenost i intenzitet. Suštinski rečeno, glavni motivi globalizma i globalizacije su politički, ekonomski, vojni i drugi uticaji, na manjim ili širim prostorima u okviru nekog regiona ili kontinenta.

Po mnogim autorima globalizacija po svim dosadašnjim manifestacijama imala svojstva totalitarizma i hegemonizma. Globalnim oligarhijama smetaju nacionalne države i njihova moć, jer predstavljaju smetnju globalnim oligarhijskim strukturama. Njihova intencija ka novom svetskom poretku i nestajanju nacionalnih država je klasičan utopijski pristup a što potvrđuju i savremena dešavanja na globalnom nivou.

Uticaj globalizma i globalizacije se odslikava na raznim primerima. Školski primer je uticaj globalizma i globalizacije na dezintegracione i integracione procese na prostoru Evrope krajem XX i početkom XXI veka, kada je s jedne strane došlo do razvoja Evropske unije; a s druge strane do dezintegracije, dezintegracionih procesa kao što su bili raspad i razbijanje SSSR, SFRJ, zemalja Centralne i Jugoistočne Evrope i raspada njihovih društvenih, političkih, ekonomskih, vojnih, kulturnih celina na delove, koji su nekada bili funkcionalno objedinjeni u određenim delatnostima. S jedne strane, ako posmatramo granice zapadnoevropskog obodnog prostora evropskog kontinenta, a kasnije Evropske unije, kao rezultat globalizma i globalizacije, hronološki posmatrano preko površina teritorije šest država članica (Francuska, Nemačka, Italija, Holandija, Belgija, Luksemburg) koje su formirale Ekonomsku zajednicu za uglj i čelik i čija je površina bila oko 1.280.000 km², kasnije EU 12 oko 2.442.000 km²., EU 15 - 3.180.000 km², EU 25 - 3.918.300 km²⁹, a što se vidi i iz tabele o osnovnim podacima o EU 25, sve je dovoljno iskazano, a što se vidi na tabeli koja sledi.

⁹ Izvor: EU Commission, 2004a,s. 14, 17, 90-91.

Tabela o osnovnim podacima o EU 25 (2003).

Zemlja	Površina u km ²	Stanovništvo u milionima	BDP mlrd Evra	BDP pc, PPP EU 15=100%
Austrija	84.000	8.079	224,3	111
Belgija	31.000	10.374	267,5	106
Češka republika	79.000	10.202	75.7	63
Danska	43.000	5.390	187.8	112
Estonija	45.000	1.354	7.4	43
Finska	338.000	5.213	143.4	101
Francuska	552.000	61.540	1557,3	104
Grčka	132.000	11.018	152.6	73
Holandija	37.000	16.245	453.8	109
Irska	70.000	3.970	131.9	121
Italija	301.000	58.095	1300,9	98
Kipar	9.000	0.719	11.3	77
Letonija	65.000	2.325	9.2	37
Litvanija	65.000	3.454	16.1	44
Luksemburg	3.000	0.450	23.5	190
Mađarska	93.000	10.130	73.2	55
Malta	300	0.398	4.3	69
Nemačka	357.000	82.520	2129.2	99
Poljska	313.000	38.204	185.2	42
Slovačka	49.000	5.382	28.8	48
Slovenija	20.000	1.996	24.5	71
Španija	505.000	40.809	743.0	87
Švedska	450.000	8.958	267.4	104
Velika Britanija	245.000	59.398	1588.7	109
Portugal	92.000	10.438	130.8	69
EVRO 12	2.442.000	308.751	7251.9	98
EU 15	3.180.000	382.497	9295.9	100
EU 25	3.918.300	456.661.	9738.0	92
SAD	9.364.000	291.647	9713.5	141
Japan	378.000	127.563	3803.8	104

Indikator površine teritorije država članica na nedvosmislen način nam pokazuje da je teritorija EU 25 u odnosu na teritoriju šest država (EU 6- iz pedesetih godina) uvećana za oko 250% odnosno da je u bitnoj meri od pedesetih godina do početka 2000.g. došlo do ukupne dekompozicije prostora u korist Evropske unije. Stanovništvo Evropske unije čini oko 7% svetske populacije a SAD i Japana oko 5%. U 2005.g. približna vrednost izvezenih dobara iz Evropske unije iznosila je oko 1,070 milijardi evra a približna vrednost izvoza usluga 354

milijarde evra (25.8% svetskih usluga. Evropska unija je glavno izvozno tržište za preko 130 nacionalnih privreda, a sto se vidi i iz sledeće tabele¹⁰.

Trade partners of EU (in 2004)

Partner	Import to EU (in billions €)	% of EU import	Export from EU (in billions €)	% of EU export
Total	1027	100	962	100
USA	157.4	15.3	233	24.3
China	126.8	12.3	48	5.0
Russia	80.5	7.8	45.6	4.7
Japan	73.5	7.2	43	4.5
Switzerland	61.4	6.0	75	7.8

Kao što se vidi, nesporno je da su se integrativni procesi na zapadnoevropskom prostoru odvijali u pozitivnom smeru. S druge strane, na prostoru centralne i jugoistočne Evrope, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog veka, pod uticajem globalizma i globalizacije procesi su bili po sadržajima i formama suprotnog usmerenja. Kao što je opšte poznato, na tim prostorima došlo je do negativnih odn. dezintegrativnih procesa u ukupnom: političkom, ekonomskom, bezbednosnom, pravnom, kulturno- vrednosnom, tradicionalnom, i drugom smislu, dolazi do raspada istočnointegrativnih procesa, raspada SSSR-a, SFRJ, i dr. Uvođenjem višepartijskog sistema odn. padom komunizma u postrealsocijalističkim zemljama u tadašnjim uslovima, shvaćenim u ukupnosti (društveni, politički, ekonomski, vojni, i dr.) dolazi do strahovitih političkih, ekonomskih, socijalnih i drugih promena koje su bitno uticale na ukupne odnose. Bitan činilac dezintegracionih procesa bio je proces svojinske transformacije koji je otpočeo u odsustvu pravovremene i adekvatne ustavnopravne osnove, čime se došlo do haotičnog, ekstremno neefikasnog i nepravednog procesa privatizacije, i to pretežno na štetu državnog (društvenog) sektora privrede. Novoformirani elitni sloj, ponikao iz tradicionalne nomenklature, faktički je privatizovao državnu svojinu, i to tako što su istovremeno masovno otvarane privatne firme od strane elitnog sloja koje se bave istim ili sličnim poslovima, kao i njihova državna preduzeća, čime su stavljeni u situaciju da praktično posluju sami sa sobom, odnosno da na strani državnog sektora ključne odluke donose oni u čijoj je svojini privatni sektor.

¹⁰ Prema Jovanu Protiću, Preferencijalni aranžmani EU, 11.10.2006.

Proces privatizacije u privredama u tranziciji

Zemlja	Početak procesa privatizacije (god)	Učešće po sektorima za 2007. godinu				
		Proizvodnje	energetski	Finansijski	MiSP	infrastruktura
Albanija	1991	26%	31%	11%	1%	32%
Bugarska	1993	31%	21%	36%	1%	11%
Češka	1991	39%		47%	1%	14%
Estonija	1990	16%	6%	49%		29%
Hrvatska	1990	30%	4%	33%	1%	32%
Letonija	1991	16%	14%	49%		22%
Litvanija	1991	24%	8%	38%		30%
Mađarska	1990	16%	6%	49%		29%
Makedonija	1990	29%	25%	23%	3%	21%
Poljska	1990	40%	5%	35%		20%
Rumunija	1991	35%	11%	29%	1%	25%
Rusija	1992	33%	14%	32%	4%	16%
Slovačka	1991	31%	17%	47%		5%
Slovenija	1990	31%	17%	47%		5%

MiSP- mala i srednja preduzeća
(Osnovni izvori: EBRD, 2008.)

Navedeni indikatori pokazuju i kasnija sagledavanja, da realizovane privatizacije imale su veoma teške negativne i nenadoknadive posledice po stanovništvo tih zemalja, pri čemu pre svega mislimo na nezakonito bogaćenje, korupciju, otimačinu, krađe i pljačke, a sve pod uticajem globalizma i globalizacijskih procesa.

Pod uticajem globalizma i globalizacijskih procesa devedesetih godina prošlog veka u zemljama u tranziciji došlo je do povećanja bede i siromaštva. U velikoj meri je porastao broj ljudi sa nedostatkom najosnovnijih sredstava za zadovoljenje osnovnih, životnih potreba, odn. radilo se o uslovima života u kojima ljudi nisu bili u mogućnosti da obezbede biološki, ni psihološki, ni socijalni opstanak. Pored apsolutnog, bilo je prisutno i relativno siromaštvo, koje se odnosilo na isključenje pojedinaca iz uobičajenih aktivnosti zajednice, što upućuje na problem marginalizacije siromašnih. Dolazi do nemogućnosti da pojedinci i grupe obavljaju društvene uloge, učestvuju u odnosima i slede običaje i stil života koji se od njih očekuje. Relativno siromaštvo je najopasniji oblik siromaštva, jer i mnogi ljudi koji žive iznad granice siromaštva, ipak ne mogu da obavljaju neke najosnovnije društvene funkcije.¹¹

¹¹G. V. Osipov, Socijalno-politička situacija u Rusiji, FPN, Beograd, 1995, str. 19.

Siromaštvo prema broju stanovnika u zemljama u tranziciji 2008.godine

Zemlja	Broj stanovnika (u milionima)			Ekstremno siromašna populacija	Stanovništvo ispod prosečnih primanja
	1990	2000	2008	1990-2000	2008
Bugarska	8.71	8.06	7.7	4.7 %	14,0%
Češka	10.36	10.27	10.3	<2%	10,0%
Mađarska	10.37	10.21	10.1	<2%	18,0%
Letonija	2.67	2.37	2.3	<2%	23,0%
Litvanija	3.69	3.5	3.7	<2%	21%
Makedonija	1.91	2.0	2.04	<2%	15%
Rumunija	2.32	2.24	22.3	2.1%	19%
Rusija	148.29	146.3	143.0	6.1%	18.5%
Srbija	-	-	7.5	-	20.6%
Slovenija	1.99	1.98	2.02	<2%	4.0%
Hrvatska	4.78	4.54	4.5	<2%	10,8%

Izvor: www.undp.org.

U zemljama Centralne i Jugoistočne Evrope došlo je do posebno teške situacije, da je mnogo više ljudi umiralo u odnosu na broj rođenih, a što je bilo obeležje samo tokom ratnih događanja. Rusija je od pada Berlinskog zida izgubila više od deset miliona stanovnika. Da nije bilo imigracije, naročito etničkih Rusa koji su se vratili matici iz bivših sovjetskih republika posle raspada države (oko osam miliona), ukupno stanovništvo bilo bi značajno manje od dosadašnja 143 miliona. Tokom 1989. i 1994. godine stopa smrtnosti u zemljama Centralne i Jugoistočne Evrope znatno je porasla. U Rusiji je poslednje godine vladavine komunističke partije bilo 10,6 smrtnih slučajeva na 1000 stanovnika. U Bugarskoj je u istom periodu neposredno posle promene sistema taj procenat iznosio 7,5%, u Poljskoj 5,2% u, Mađarskoj 5,1%. Autori projekta koji je primenio UNICEF nazvali su ovaj fenomen u godinama tranzicije "transition mortality". Ova pojava pogađala je više muškarce nego žene, pre svega radnike između 35 i 40 godina života. Delovi generacija koje su odrasle u komunizmu, očigledno nisu mogli da podnesu ekonomsku krizu i njene žestoke socijalne posledice. Izgubljeno je 1,4 miliona ljudskih života. Od 1990. godine uočava se tendencija rasta broja umrle odojčadi. Za samo godinu dana (1992-1993) u Srbiji se od 22,8 umrle odojčadi na 1000 stanovnika, ovaj broj povećao na 27; u Bugarskoj sa 14,4 na 16,9; u Češkoj sa 11,6 na 12; a u Mađarskoj sa 14,8 na 16. Stopa smrtnosti odojčadi u ovim zemljama bila je tri puta veća nego u razvijenim zemljama. Iz ovih podataka se može primetiti da se u prvim godinama tranzicije drastično smanjio broj živo rođene dece (pa čak i u onim zemljama koje su imale relativno stabilne uslove života i privređivanja, što je posledica kako ekonomskih, tako i neekonomskih promena koje su se

dešavale u regionu. ¹²Za deset godina u Bugarskoj je rođeno za trećinu manje dece, umesto 13 novorođenih na 1000 stanovnika u 1989. godini, 2002. godine na svet je došlo samo osmoro rođene dece. Tako se vratilo umiranje zbog gladi. U Bugarskoj su deca umirala jer nisu imala, dovoljno hrane. Preko 80% stanovništva živelo u siromaštvu. Prosečna porodica morala je 1999. godine da izdvaja 67% svog prihoda za hranu.¹³

3.2. Kao politička pojava

Uticaje globalizma i globalizacije prikazaćemo na sličan način, kao i u prethodnom podnaslovu, na primerima dezintegracionih procesa u II Evropi. Osnovna karakteristika procesa transformacije postrealsocijalističkih društava je postojanje mnoštva protivrečnosti i nelogičnosti koji su prouzrokovane samom prirodom njihovih sistema. Prilikom definisanja subjekta transformacije i tranzicije, nesporna je činjenica da se veliki deo nekadašnje komunističke politokratske elite veoma brzo pretvorio u novu kapitalističku elitu, čime je, s jedne strane, bila ugrožena legitimnost novih demokratskih režima, dok se s druge strane nova elita pokazala nedovoljno sposobnom da povede čitav region ka prosperitetu.¹⁴

Politički i ideološki poražena klasa i njena elita (ili njen najveći deo) postala je politički i ekonomski pobednička klasa, a raniji funkcioneri partije i direktori najvećih državnih preduzeća najangažovaniji društveni i politički subjekti u uvođenju kapitalizma. Novo društvo se gradilo posredstvom stare vladajuće klase. Pri tom, stara vladajuća klasa postaje nova vladajuća klasa i elita, iako nije posedovala osnovne elemente moderne kapitalističke klase kao što su preduzetnički duh, etiku odgovornosti, profesionalnost i štednje, kao ni nužna znanja da bi izvršila transformaciju. Zbog toga ne čudi činjenica da promene koje su se vršile pod uticajem njihovih interesa ne predstavljaju korak napred u razvoju društava u tranziciji. Glavni subjekti propasti realsocijalizma, ali ne i sopstvene propasti, bila je politokratska klasa. U

¹² Isto.

¹³ J. F. Zudinov, Forsirovannije preobrazovanija socialnovo oblika u: Sociostrukturalnie transformacii vtoroj polovini 20. veka v stranah Centralnoj i Vostočnoj Evropi, Rossijskaja akademija nauk, Institut Slav Forsirovannije preobrazovanija socialnovo oblika u: Sociostrukturalnie transformacii vtoroj polovini 20. veka v stranah Centralnoj i Vostočnoj Evropi, Rossijskaja akademija nauk, Institut Slavjanovedenija, Moskva 2002, str. 146.

¹⁴ ...Širom Centralne i Jugoistočne Evrope članovi nekadašnje nomenklature iskoristili su šansu koju im je otvorila privatizacija i pretvorili se u novu kapitalističku. Ova formulacija izvedena je iz obrtanja naslova članka Kapitalista sa licem druga, R.Fridman, A.Rapacyznski, Ekonomika, No.5, Beograd, 1996, str. 261, prim.prev: Z.Vidojević

procesu transformacije sastav upravljačkog sloja nije se bitno promenio, pri čemu mislimo pre svega na rukovodeći kadar te partije.

U Rusiji je najveći stepen kontinuiteta bio između "komunističke elite" iz 1988. i 1995. godine, jer je 18,7% prethodne visoke nomenklature ostalo na najvišem nivou privatnog biznisa, 48,1% na visokim političkim i kulturnim položajima. Članovi ranije vladajuće partije u 83,4% slučajeva sačinjavali su političku elitu, 84% ekonomsku elitu državnog sektora privrede i 52,7% elitu privatnog sektora privrede. Svega 1/10 se penzionisala, a 15,5% je sišlo za stepenicu niže - ali je još uvek ostalo u okviru najvišeg stepenika društvene hijerarhije.¹⁵ Ovi nalazi za Rusiju reprezentativni su i za sve države ovog tipa i tu se nalazi objašnjenje zašto se u ovim društvima proces transformacije nakon prvih deset godina nalazio na samim počecima, tj. nije ni započeo u bitnom i suštinskom smislu.

U Mađarskoj i Poljskoj, koje su bile etnički homogene države, bitna odlika je takođe promena nosilaca određenih pozicija u vrhovima političke elite. Pre nego što je došlo do smene vlasti 1993. odnosno 1994. godine, kada su se parlamentarnim putem vratili reformisani komunisti, samo 1/5 nomenklature iz 1988. bila je na vodećim pozicijama u Mađarskoj, (2/5 u Poljskoj), 1/3 se penzionisala, a 1/3 je sišla za jednu poziciju niže. Taj silazak za jednu stepenicu niže značio je samo gubitak izvesnog stepena društvene, ali ni u kom slučaju i ekonomske moći. U Poljskoj je skoro 1/3 (30%) pripadnika nove političke elite bila u članstvu Komunističke partije.¹⁶ U Češkoj se takođe odigrala reprodukcija elite; transformacija stare komunističke kadrovske nomenklature u novu ekonomsku elitu, ali sada zasnovanu na privatnoj svojini. Politička elita, bivši kadrovi, uspešno su zamenili svoj politički kapital (koji je potpuno izgubio svoju vrednost) u ekonomski, i postali privatni preduzetnici zadržavajući na taj način i u novom društvenom poretku vodeće pozicije u vlasti. Kako bi ovaj proces zamene bio što uspešniji, oni su iskoristili prednosti svojih društvenih, političkih i ekonomskih veza, koju su stekli prethodnih godina kada su bili pripadnici političke elite. Drugi deo nove ekonomske elite sačinjavaju srednji rukovodioci državnih preduzeća, takođe iz redova Komunističke partije.

¹⁵ Ershova N.S. The Transformation of Russia's Ruling Elite Under Conditions of Social Crises, Sociological Research 1995. May-June, 34(3), str. 43-48.

¹⁶...Nova politička elita Poljske regrutovala se, kao i stara nomenklatura, iz kruga fakultetski obrazovanih osoba. Za razliku od Mađarske, gde je nova elita stvorena iz redova dece inteligencije, u Poljskoj je udeo osoba koje potiču iz seljačkih i radničkih porodica bio relativno visok. Kao što se moglo i očekivati, nova elita je za deset godina mlađa od nekadašnje nomenklature, i takođe je tehnokratsko-menadžerskog porekla. (Huszar T. Elite Research in Hungary 1985-1994, in: Heinrich Best and Becker Urlike, eds. Elite Research in Eastern and Central Europe, Opladen: Leske Budrich, 1997, str. 171-202.

U Bugarskoj je ekonomska elita bila partijskog porekla, dakle samo je transferisala politički u ekonomski kapital (nakon 1989. godine 1/5 je ostala verna izvoru svoje moći). Među pripadnicima i ekonomske i političke elite dominirali su oni sa visokoškolskim obrazovanjem. Pripadnici ekonomske elite svoju radnu karijeru su započeli 11% kao radnici, 43,6% na nižim rukovodećim mestima sa kojih su se postepeno peli na hijerarhijskoj lestvici, a njih 44,2% kao rukovodioci.¹⁷

U postrealsocijalističkim zemljama ekonomska elita pokazala se kao najvažniji faktor kontinuiteta. To se posebno odnosi na: Rusiju, Ukrajinu, baltičke zemlje, Mađarsku, Češku, Poljsku i Bugarsku. U svim ovim zemljama došlo je do potvrde da je menadžersko iskustvo za vreme komunističke vlasti pored visokog obrazovanja zajedničko obeležje ekonomskih elita. Među menadžerima državnih preduzeća sloj nekadašnjih socijalističkih menadžera bio je nešto veći nego među menadžerima-privatnicima, ali među njima preko ¾ je imalo neku menadžersku funkciju pre 1989. godine.

Bitna karakteristika transformacije zemalja Centralne i Jugoistočne Evrope pod uticajem globalizma i globalizacije, je to što su političke partije socijalističke orijentacije postale glavni nosioci promena ka nekom „novom“ obliku liberalnog kapitalizma - uglavnom istorijski prevaziđenom u zemljama gde je ranije nastao. Glavni subjekti kontinuiteta fundamentalnih društvenih odnosa koji su karakteristični za socijalizam (sveobuhvatna država i njeno jačanje, egalitarizam, ideološki i politički monopol u rukama jedne partije, kult vođe), bile su političke grupe koje nisu podnosile ni samo pominjanje ideologije socijalizma. Došlo je do postepenog približavanja i stapanja na prvi pogled potpuno različite politike i ideologije; (neo)liberalizma u svom nižerazrednom obliku i autoritarnog socijalizma u njegovoj blažoj i modifikovanoj varijanti.¹⁸

3.3. Kao bezbednosna pojava

Globalizam i globalizacija imali su isto tako negativne posledice po zemlje i njihovu bezbednost u kojima je izvršena transformacija iz socijalizma u kapitalizam. Na globalnom

¹⁷ Prema Likašina L.S., *Procesi obšestvenoj transformaciji i konflikti v Polše 90-ih godov*, *Konflikti v uslovijah sistemnih izmenenij v stranah Vostoènoj Evropi*, Rossiskaja akademija nauk, Institut nauènoj informacii po obšestvenim naukam, Moskva, 1994 str. 83 .

¹⁸ Z. Vidojević, *Tranzicija, restauracija i neototalitarizam*, Institut društvenih nauka, Univerzitet u Beogradu, 1997, str.17.

nivou više nije postojao Varšavski pakt ili sporazum srednjoevropskih i istočnoevropskih socijalističkih zemalja bio je formiran tokom maja 1955 godine kao protivteža NATO- u koji je oformljen 1949 godine. Varšavski pakt ili sporazum je raspušten 1991 godine.

Niži nivo ukupnog razvoja, zaostalost pojedinih zemalja ili regiona, za posledicu može imati njihov negativan uticaj na pojedinačne ili ukupne potencijale, a u ukupnosti to znači postojanje latentnih destabilizacionih stanja u ovom regionu. To takođe znači, da se i dalje produbljuje i diferencira jaz zapadne i centralne i jugoistočne Evrope, u ukupnosti, a što u nekim situacijama može imati nepredvidive posledice. Pakt za jugoistočnu Evropu predstavlja specifičnu regionalnu inicijativu, sa namerom da se podstaknu integracije i saradnja na Balkanu i stvori prostor za implementivnu integraciju ovog regiona u zapadnoevropski političko- ekonomski prostor. Ova ideja više se puta javljala na ovim prostorima, i to počev od 1989- 1991, pa, ponovo, i to maja 1999 (u vreme agresije SAD i NATO na suverenu SRJ) godine. Maja 1999 godine Joska Fišer (ministar inostranih poslova Nemačke) je pokrenuo a Savet Evropske unije podržao- postratovsku inicijativu, o „Paktu o stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi“ kojom je trebalo da se prevaziđe stanje nestabilnosti i povremenih sukoba na Balkanu. Deklaracija o „Paktu o stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi“ usvojena je 10.06.1999.g. u Kelnu, a u Sarajevu 30.07.2007.g., održan je sastanak na vrhu država članica. Osnivačkom Poveljom su istaknuti ciljevi, dugoročna stabilizacija, bezbednost, demokratija, ekonomska obnova i razvoj regiona. Ovaj pakt je formalnopravno deo sistema OEBS i on je od 01.07.1999.g. uključen u okrilje OEBS. Analizirajući strukturu Povelje i faktičku podelu funkcija u istom, može se zapaziti da zemlje EU nisu ništa prepustile slučaju. Na primer, međusobnom podelom funkcija i predsedavajućih mesta na radnim stolovima (šest - za sebe, od sedam mogućih funkcija) a za zemlje iz regiona je kao izraz dobre volje, predviđeno mesto kopredsedavajućih na tri radna stola, na kojima se smenjuju svakih šest meseci. Poveljom (tačka 13.) je predviđena i funkcija „specijalnog koordinatora“, Nadzorna grupa na visokom nivou za JIE, koju čini predsednik Svetske banke i član Evropske komisije za ekonomska i finansijska pitanja, a učestvuju ministri finansija zemalja Grupe 8, Specijalni koordinator PoS, kao i predstavnici UN, EU, MMF, EIB I EBRD. Pakt o stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi predstavlja aktivnost međunarodne zajednice i to pre svega EU, kao i SAD. Kao otvoreno, postavlja se pitanje mogućnosti- nemogućnosti da li se problemi Balkanskih država mogu rešiti ovakvim inicijativama a bez ozbiljnijih institucionalnih rešenja.

Politika i proces stabilizacije, pridruživanja i saradnje je osnova integrativne saradnje Evropske Unije sa državama- nečlanicama. Evropska Unija je raznim vrstama sporazuma

razvila određene modalitete ekonomske i političke saradnje sa mnogim državama i regionima u svetu. Ugovori o pridruživanju, stabilizaciji i saradnji, sadrže razne oblike privilegovanih ekonomskih i političkih odnosa s drugim državama, kao i razne oblike podrške procesima političke, socijalne i ekonomske transformacije u tim državama. Veliki broj tih ugovora sadrži i niz ograničenja, kojima se ekonomske povlastice u pristupu unutrašnjem tržištu Evropske Unije uslovljavaju primenom načela demokratije, ljudskih prava i pravne države u skladu sa određenim standardima i odnosom moći razvijenih zemalja prema trećem svetu.

U skladu sa tim, politika i proces pridruživanja, stabilizacije i saradnje Evropske Unije prema državama- nečlanicama je veoma diferencirana, a sama saradnja se odvija u različitim oblastima i sa različitim intenzitetom. Realizacija sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju se vrši na dva paralelna nivoa- implementacijom pravnih tekovina Evropske Unije i realizacijom programa regionalizacije u cilju ispunjenja kriterijumi za članstvo u Evropskoj Uniji. Osnovni instrument za ocenjivanje izvedenih priprema za pristupanje države- kandidata za prijem u Evropsku Uniju su tzv. Izveštaji o napretku, koji se izrađuju, odnosno, aktueliziraju jednom godišnje na osnovu stavova Evropske Komisije, institucija koje se koriste za obezbeđenje tehničke i ekonomske pomoću u procesu pripreme, institucija koje deluju u sastavu Evropskog sporazuma, kao i samih aktera pridruživanja. U skladu sa tim, utvrđivanje ispunjenja kriterijuma za članstvo u Evropskoj Uniji je prevashodno političke prirode. Početkom 1999 godine inicijativa za regulisanje odnosa na Zapadnom Balkanu dobila je naziv „proces stabilizacije i pridruživanja“. Navedena inicijativa je dvostranog karaktera. Jednim delom je obuhvaćena Paktom za JIE, a drugi deo je vezan za proces stabilizacije i pridruživanja. Ta specifičnost govori o promenjenom odnosu prema Zapadnom Balkanu. Po svojim bitnim obeležjima te promene u osnovi imaju i karakter uslovljavanja, jer pored Kopenhagenskih kriterijuma, za prijem donose i nove, nepoznate kriterijume u dosadašnjoj praksi¹⁹.

¹⁹ Politika uslovljavanja je proizvod procene institucija EU, koja sadrži generalne, posebne i pojedinačne aktivnosti.

4. Globalizam, suverenost i desuverenizacija

Suverenitet kao pojam i realitet u političkoj i pravnoj praksi, nemoguće je naučno izučavati bez razmatranja pojmova i realiteta kao što su: narod, nacija, narodna i nacionalna teritorija (uključujući i prirodna dobra), država, vlast, državna vlast, samostalnost i nezavisnost, hijerarhija, globalizam i globalizacija. Suverenitet (suverenost) nije moguće razmatrati samo u osnovnom značenju - u značenju izvornog osnovnog i apsolutnog suvereniteta, već je neophodno razmotriti i pojmove i praksu: (1) samoograničenog suvereniteta, (2) ograničenog, (3) izvornog, (4) prenetog, (5) nametnutog²⁰, (6) oduzetog, preuzetog, (7) kvazi- suvereniteta (dirigovanog) itd. Takođe je nužno razmotriti i subjekte suvereniteta, počev od naroda, države, vlasti, organa predstavničkog odlučivanja, pa sve do standardnog subjekta do polovine prošlog veka - suverena. Naučna istraživanja suvereniteta veoma su složena i odgovorna i kada se tiču stabilne, tradicionalne, jednonacionalne i jednostavne države bez odredaba konfederalizma, federalizma, autonomija, itd. U postojećem naučnom fondu se ističe da da u okviru države suverenost označava svojstvo državne vlasti - da je pravno najviša vlast nezavisna od svake druge vlasti i da su joj sva pravna i fizička lica na njenoj teritoriji podređena. Suverenost kao struktura obuhvata: a) nezavisnost državne vlasti koja je izražena kroz slobodu donošenja odluka i delovanja u odnosu na bilo kakvu drugu vlast unutar ili izvan njene teritorije, a u prvom redu u odnosu na bilo koju državu; b) supermatiju državne vlasti, što znači da je državna vlast u okvirima svoje državne teritorije viša od bilo kakve druge vlasti ili faktora; v) pravna neograničenost državne vlasti, tj. puna sloboda u donošenju i primeni prava. Desuverenizacija kao pojam i realitet po formi i sadržaju je suprotna obimu i sadržaju pojma suverenitet.

U savremenom međunarodnom pravu suverenost se shvata kao jedno od bitnih obeležja nezavisnosti država i, u smislu Povelje OUN odnosi među činionicima međunarodne zajednice moraju se zasnivati i na načelu suverene jednakosti, na primer, na međunarodnom priznanju ravnopravnosti, nezavisnosti i odricanja od mešanja u unutrašnje poslove država.

²⁰ Kao ilustrativan primer nametnutog suvereniteta možemo navesti i odnos - zabranu Evropske unije prema Hrvatskoj za upotrebu domaćeg semena, što vidimo iz sledećeg teksta objavljenog na Fonetu 03.05.2013. „EU kažnjava Hrvatsku za upotrebu domaćeg semena .

Evropska komisija poslaće u ponedeljak Evropskom parlamentu uredbu kojom će poljoprivrednicima zakonski propisati obavezno korišćenje standardizovanog semena, a upotreba starih, retkih i autohtonih sorti biće kažnjiva, čak i ako se radi o proizvodnji za ličnu upotrebu, prenosi Hrvatska radio-televizija .Ekološke organizacije i brojna udruženja, čiji članovi pokušavaju da sačuvaju stare autohtone sorte semena, bune se protiv namere Evropske komisije, čija bi odluka mogla da ugrozi suverenost evropskih država u očuvanju genetičke raznolikosti“.

Ukoliko se suverenitet ni na koji način ne ostvaruje, njega de facto nema, a kada ga kroz određeno vreme nema, kao stvarnog i manifestnog, on prestaje i formalno - pravno. Puni ili potpuni suverenitet predstavlja stvarni suverenitet, koji se u svim odredbama suvereniteta ostvaruje u praksi, a istovremeno je i formalno - pravno utvrđen. Formalno - pravni suverenitet je definisan i utvrđen određenim pravno - valjanim aktima, ali u praksi se ne ostvaruje.²¹ To je samo dimenzija punog suvereniteta. Stvarni suverenitet je onaj koji se faktički ostvaruje nezavisno od toga što formalno - pravno nije regulisan, pa ni priznat. Suverenitet naroda je jedan od najsloženijih problema shvatanja suvereniteta. Postavlja se objektivno i jedno veoma politički značajno pitanje : Ko sve čini narod jedne države? Da li su to svi stanovnici jedne države, ili su to samo punopravni građani te države? Ako jednu državu čine više nacija nejednake veličine - nejednakog broja punopravnih građana, ko je stvarni subjekt suvereniteta? Ako državu čine više kolektivnih nosilaca suvereniteta da li postoji državni izvorni suverenitet ili je to izvedeni odnosno preneti suverenitet ili je to "podeljeni" suverenitet? Da li je uopšte moguć "podeljeni suverenitet"? Ako je društveno - politički sistem demokratski i višepartijski i ako je jedna partija ili koalicija dugoročno ili kratkoročno dominantna, ko je onda stvarni nosilac odnosno vršilac suvereniteta? Ako se ustav, ustavne promene, ustavni zakoni, donose skupštinskom većinom a ne na referendumu, postavlja se pitanje: ko je onda stvarno nosilac - izvršilac narodnog suvereniteta?²² Kada se istražuju pitanja suvereniteta nužno je da politički subjekti u političkim procesima, imaju u vidu i stav svojih vernika o ovim pitanjima. Aktuelan primer je stav Srpske pravoslavne crkve o Kosovu i Metohiji i srpskom narodu na Kosovu i Metohiji (SPC ne navodi termin Kosovo). U listu Novi magazin dato je saopštenje Srpske pravoslavne crkve: „Srpski patrijarh Irinej pozvao je u Uskršnjoj poslanici sve pravoslavne vernike da srcem i dušom ostanu uz stradalni narod na Kosovu i Metohiji i svim krajevima gde pravoslavni stradaju zbog svog imena i vere i istakao da pravda u Hristu uvek pobeđuje“.²³

²¹ U tom kontekstu je očekivana (mogla se i naučno predvideti) aktivnost Evropske unije, SAD i drugih država u odnosu prema Srbiji i Kosovu, pitanjima državnosti, nezavisnosti i suvereniteta Srbije i Kosova, tokom 2013. ali i prethodnih godina.

²² Pitanje referendumu u vezi Briselskog sporazuma iz aprila 2013. između Beograda i Prištine odn. Vlade Srbije i Vlade Kosova i stava Srba sa Severa Kosova može se navesti kao određeni primer u navedenom kontekstu o suverenitetu. Ili, izjava predsednika opštine Zubin potok, Slaviše Ristića data za dnevni list Politika od 03. maja 2013: „Sporazum, koji bi Srbe oterao pod ustavni sistem i zakone Prištine, neprihvatljiv je za bilo kog Srbina na Kosovu i Metohiji. Naša osnovna borba je da ostanemo u sistemu države Srbije, što nam, uostalom, garantuje i Ustav republike“, takođe na nedvosmislen način postavlja pitanje stvarnih nosilaca odnosno vršilaca suvereniteta. Nesporno je, da je nosilac suvereniteta Srbije i srpski narod sa Severa Kosova i Metohije i da se ta činjenica ne može prevideti u političkim procesima koji slede.

²³ Novi magazin, 02.05.2013.

Pitanje suvereniteta država pre svega su postavljale velike sile, subjekti globalizma i globalizacije, koji su u cilju ostvarivanja sopstvenih interesa formirali razne saveze i međunarodne organizacije u kojima su one imale vodeću ulogu. U te saveze, pakte i organizacije, uključivani su članovi na razne načine: dobrovoljno uz relativno ravnopravan položaj, pod pritiskom, uz blago podređen položaj, tako priključenih država, prinudom i pretnjom da je bilo nemoguće očuvati ekonomske i druge interese sa znatnom podređenošću tako priključenih država i najzad, praksom, posrednom ili neposrednom intervencijom oružanih snaga, tj. okupacijom tih država koje su se našle u potpuno podređenom položaju. Pitanje državnog suvereniteta došlo je do izražaja prilikom nastanka Organizacije ujedinjenih nacija. Posle Drugog svetskog rata, dolazi i do nastanka mnogih država sa socijalističkim uređenjem tzv. period "oslobodilačkih ratova" u kom nastaju nove samostalne države od bivših kolonija. Klasičan kolonijalizam je propadao, ali ne i interesne sfere i težnje za neokolonijalizmom. Drugi period možemo kvalifikovati kao period propadanje realsocijalizma i nastanak i razvoj "mondijalizma" - "novog svetskog poretka". U vreme intervencije "istočnog bloka" protiv novog uređenja u tadašnjoj Čehoslovačkoj. Tada se u izraženijoj formi postavilo i pitanje "ograničenog suvereniteta" države uključene u neku zajednicu, pakt, savez. Pristupanjem nekoj zajednici, paktu, savezu država, država koja je potpisala pristupnicu obavezala se da će poštovati ili izvršavati odluke zajedničkih organa. Time je njen suverenitet ograničen. Država se više ne može samostalno ponašati niti odlučivati samo na osnovu svoga interesa, već samo na osnovu zajedničkih odluka i u zajedničkom interesu, koji može biti privremeno i na njenu štetu.

U međunarodnoj zajednici u savremenim prilikama na sceni je proces desuverenizacije nacionalnih država, promene svojinskih odnosa i privrednih sistema sa pozicija globalizma, globalizacije, neokolonijalizma, imperijalizma, neoliberalizma i njihovo uključivanje u neoliberalni kapitalistički politički i privredni sistem. Time se vrši desuverenizacija mnogih država, a što smo delom u ovom radu prikazali na primeru država JI Evrope i Zapadnog Balkana. Procesi desuverenizacije se objektivno uzev ostvaruju kroz procese dezintegracijen na primerima bivših socijalističkih država na prostoru Evrope, ali se isti ostvaruju i putem integrativnih procesa u nove nadnacionalne ili naddržavne tvorevine, kako u regionalnim, tako i u širim okvirima. Desuverenizaciju država možemo posmatrati i na primeru Republike Srbije i formiranje tzv. lažne države Kosovo.

5. Globalizam i regionalizam

Razni koncepti tranzicije (pod uticajem globalizma i globalizacije) u zemljama Centralne i Jugoistočne Evrope su se dosta razlikovali. Primenjena neoliberalna "šok terapija" delimično je bila inflaciona. Ona je, u značajnijoj meri, doprinela stagnaciji i kolapsu proizvodnje, neuposlenosti kapaciteta, što je dalje izazvalo deindustrijalizaciju velikog dela regiona. U isto vreme, praktično je uništena srednja klasa koja čini osnovu stabilnosti svakog političkog i ekonomskog sistema. Srednji sloj kao noseći deo, najvažniji je dobrim delom nestao u tim procesima. U većini zemalja tranzicije devedesetih godina, i kasnije, nastavljena je tendencija smanjenja socijalne sigurnosti i životnog standarda većine građana, masovnog osiromašanja, odnosno proces radikalne restratifikacije celokupne socijalne, političke i ekonomske strukture. Broj siromašnih i onih koji sebi nisu mogli da priušte ni minimum sredstava za egzistenciju, dramatično je porastao. Ovaj problem ostao je kao jedan od ključnih problema i na početku trećeg milenijuma, i činjenica je da mnoge zemlje u tranziciji ni dan-danas nisu uspele da ublaže i izbore se da postanu bogatija i pravednija društva koja bi svim svojim članovima omogućila donekle pristojan život, ni na približan način kako se isti ostvaruje u Evropskoj uniji (ne svim njenim članicama). Samo ćemo istaći, kao bitnu činjenicu, da socijalna politika u državama centralne i jugoistočne Evrope je previše odmakla, u negativnom smislu, od nekoliko osnovnih modela socijalne sigurnosti u EU, kao što su: a) socijaldemokratski modeli koji čine Danska, Finska, Švedska i Holandija; b) liberalni- Velika Britanija i Irska; c) korporativistički- Austrija, Belgija, Francuska, Nemačka i Luksemburg; d) mediteranski- Grčka, Italija, Španija i Portugalija. Svi ovi modeli nažalost, obezbeđuju daleko povoljniji i efikasniji sistem socijalne politike i zaštite nego zemlje centralne i jugoistočne Evrope, a što je skupa uzeto, rezultat i posledica globalizma i globalizacije prema državama centralne i jugoistočne Evrope.

6. Modeli globalizacije

6.1. Neokolonijalizam

Globalizam i globalizacija u savremenim uslovima su faktički novi model političkog, socijalnog, ekonomskog, kulturološkog i drugih oblika „porobljavanja“ ili „neokolonijalizma“ nerazvijenih i drugih država, od strane manjeg broja visokorazvijenih država. U tom kontekstu nisu prihvatljivi argumenti mnogih zapadnoevropskih teoretičara koji tvrde da je globalizam i globalizacija „proces zbližavanja delova sveta u cilju smanjenja ekonomskih, tehnoloških, kulturnih i ostalih razlika“. ²⁴ Kao što ističe navedeni autor u prethodno navedenom delu teksta iz 2011 godine „to nije proces stvaranja globalne civilizacije ili kako se često kaže stvaranje „globalnog sela“ u cilju izgradnje pravednijeg, naprednijeg i humanijeg čovečanstva, već najsuroviji oblik imperijalizma koji se razlikuje od prethodnog samo u sredstvima i metodama ostvarenja. Globalističke (imperijalističke) sile, uglavnom SAD i deo zemalja EU, drže u kolonijalnom ropstvu manje razvijene zemlje putem političkih, ekonomskih, finansijskih i naučno-tehnoloških prinuda. Tamo gde nije moguće to ostvariti na takav način, primenjuju vojnu silu pa čak i vojno porobljavanje. No, ipak manje zemlje, čak i nedovoljno razvijene, mogu izbeći kolonijalno ropstvo ako imaju državotvorno, mudro, vizionarsko i nacionalno- odgovorno državno rukovodstvo“. ²⁵ Drobniak ističe da su ostvarivanje „projekta globalizacije, kao novog sistema neokolonijalizma, podstakle su velike geopolitičke i ekonomske promene koje su se odigrale krajem 80-tih godina prošlog veka. Rušenjem Berlinskog zida 1989 godine, završena je era hladnog rata. Odmah nakon toga došlo je do raspada Sovjetskog Saveza i pada komunističkih režima u Jugoistočnoj Evropi. Na tim prostorima stvorene su nove samostalne države i ispisana nova mapa sveta. Uz sve to, već je uveliko drmalala ekonomska kriza Latinsku Ameriku. Taj splet okolnosti bio je pogodan trenutak da, ekonomski i vojno moćne zapadne zemlje predvođene SAD, otpočnu drugu fazu realizacije davno pripremljenih projekata. Pošto je prva faza uspešno završena - rasturen Sovjetski Savez, srušeni komunistički režimi u Jugoistočnoj Evropi i stvorene marionetske državice - bilo je važno zaposesti geostrateške tačke i ekonomski potčiniti male i nedovoljno jake državice. Nije im to bilo teško samim tim što je raspadom Sovjetskog Saveza nestala vojna i politička protivteža u svetu i u takvim prilikama lako je bilo nametnuti nejakim državicama političke i

²⁴ Jovo R. Drobniak, Makroekonomija, Ekonomske analize, Srbija, okruženje, i međunarodna ekonomija, Beograd, 29.septembra, 2011; Link: <https://www.makroekonomija.org/>; pristupljeno 15.10.2018.

²⁵ Isto.

ekonomske prinude putem globalističkih institucija. No, za održiv globalni neokolonijalizam trebalo je osmisлити novi sistem koji će se razlikovati od prethodnog. Zato je izmišljena demagoška fraza „globalizacija” kao sinonim za izgradnju novog „pravednijeg i naprednijeg” svetskog poretka. Dakle, dešavanja koja su se odigrala krajem 80-tih godina prošlog veka samo su povod za realizaciju projekta globalizacije, a razlozi leže u težnji stvaranja sistema neokolonijalne globalizacije. Međutim, za realizaciju ovakvog sistema trebalo je napraviti i adekvatnu strategiju. Strategiju je, po nalogu državnog establišmenta SAD, izradio Ekonomski institut za međunarodnu ekonomiju (trust mozgova) iz Vašingtona koga personalizuje ekonomista John Wiliamson. Strategija je lepo uobličena u deset tačaka ili reformskih politika, među kojima su najbitnije - privatizacija državnih preduzeća, liberalizacija trgovine, liberalizacija finansijskog tržišta, liberalizacija stranih direktnih investicija, ukidanje subvencija i deregulacija propisa koji ometaju ulazak na tržište. Ostale tačke su samo forma da bi se zamaglile namere, odnosno cilj strategije. Sa strategijom su se saglasili MMF, Svetska banka i Ministarstvo finansija SAD, a potom je 1989. godine istu kodifikovano i predstavio John Wiliamson kao „najbolji” koncept za dinamičan rast i razvoj zemalja u tranziciji i nazvao je „Vašingtonski konsenzus” (dogovor). Verovatno zato što su ovakvu strategiju prihvatile tri najvažnije svetske institucije, a ne zbog toga što su je pod prinudom prihvatile zemlje Latinske Amerike. Strategija je namenjena kako zemljama Latinske Amerike, tako i zemljama koje su već bile u početnim fazama promene komunističkih poredaka. Osnovni cilj strategije bio je da se ove zemlje kolonijalizuju i da se njihova tržišta podrede isključivo za robe i bankarske usluge zapadnih zemalja. Da bi u tome uspeali, najprvo je trebalo u tim zemljama implementirati instrumente globalizacije - države lišiti vlasništva resursa sa kojima raspolažu, zatim uništiti njihove industrije, trgovine i banke, a potom ih dovesti u dužničku zavisnost da bi postale bespogovorni poslušnici moćnih i bogatih. U takvom poduhvatu, pored vazalnih reformatora, glavno oružje su im bili mediji pa su ih odmah i stavili pod svoju kontrolu. Putem njih su oblikovali svest građana prema svojim interesima i projektovanim ciljevima. Cela se retorika svodi na demagoške floskule o neminovnosti tranzicije na današnjem stepenu razvoja ljudskog društva i potrebi izgradnje novog svetskog poretka. To je put koji se mora proći iako je na početku trnovit, ali je popločanom dobrim nadama i „prečicom” vodi društva u blagostanje i ekonomski procvat. Dakle, strategija nazvana „Vašingtonski koncezus” je set politika i programa moćnih zemalja za uvođenje novog oblika neokolonijalizma u nedovoljno razvijenim zemljama. Osnovni cilj globalizacije su politička, vojna i ekonomska dominacija moćnih zemalja. Glavni pravci delovanja u ostvarenju takvog cilja su: preraspodela ili bolje rečeno preotimanje prirodnih resursa od strane moćnih zemalja, zatim političko, ekonomsko,

finansijsko, tehnološko i kulturno potčinjavanje nedovoljno razvijenih zemalja od strane moćnih, dirigovanje sa tržištima roba i kapitala, eksploatacija radne snage i kontrola puteva robe, kapitala i narkotika, kontrola putovanja ljudi, kao i obezbeđenje deponija za opasne materije na prostorima nedovoljno razvijenih zemalja. Ukratko rečeno, osnovni cilj globalizacije jeste držanje, bez vojnih troškova, manje razvijenih zemalja u neokolonijalnom ropstvu od strane moćnih, uz pomoć vazalnih državnih menadžmenta. Rezultati takve globalizacije su, sve više bogaćenje bogatih i sve više siromašenje nedovoljno razvijenih zemalja. Drskost moćnih zemalja najbolje ilustruje ranija izjava bivšeg državnog sekretara SAD Madlen Olbrajt „Nisu Rusi zaslužni za prirodne resurse u Sibiru iako tamo žive, to je globalno bogatstvo koje treba preraspodeliti”. To je nešto slično kao što su age govorile kmetovima - „što je moje, to je moje, a što je tvoje to je prvo moje, a tebi šta ostane”.²⁶

U daljem tekstu autor navodi instrumente globalizacije koji su suštinski značajni za „neokolonijalno pokoravanje i držanje u potčinjenosti nedovoljno razvijenih zemalja jeste implementacija instrumenata globalizacije, kao što su:

1. Privatizacija državnih preduzeća i prirodnih resursa, da bi sa istima mogle zagospodariti globalističke sile.
2. Uvođenje neoliberalne ekonomije, što podrazumeva donošenje i implementaciju seta ekonomskih politika i propisa kao što su:
 - liberalizacija trgovine i obezbeđenje slobodnog uvoza roba da bi se obezbedila tržišta za robe globalističkih sila.
 - liberalizacija finansijskog tržišta, čime se obezbeđuje ulazak velikih i moćnih banaka i finansijskih organizacija na tržišta nedovoljno razvijenih zemalja da bi monopolisali nacionalna tržišta i putem visokih cena kapitala eksploatisali tamošnje ekonomije i građane.
 - liberalizacija stranih direktnih investicija, sa kojima se omogućava eksploatacija nacionalnih resursa i eksploatacija radne snage.
3. Ukidanje svih vrsta pomoći i subvencija domaćim privrednim subjektima da ne bi konkurisali robama iz zapadnih zemalja.
4. Liberalizacija GMO proizvoda da bi se stvorila zavisnost od uvoza semena iz zapadnih zemalja.
5. Deindustrijalizacija (uništenje domaće industrije) kako bi se obezbedilo tržište proizvodima iz razvijenih zapadnih zemalja.

²⁶ Isto.

6. Uništenje vojske i vojne industrije u cilju održive i bezbedne neokolonijalne eksploatacije.
7. U instrumente globalizacije spada i infiltracija politike neokolonijalnih sila u važne i kulturne nacionalne institucije koje imaju veliki uticaj na građane kao što su u Srbiji SANU i SPC i otupljivanje njihove uloge i njihovog naučnog i duhovnog delovanja i
8. Stavljanje medija pod kontrolu radi uticaja na javno mnjenje i oblikovanja svesti građana prema interesima i ciljevima neokolonijalnih sila...

U realizaciji procesa neokolonijalne globalizacije veliku ulogu imale su i sada imaju i neke svetske institucije kao što su MMF, Svetska Banka, STO, NATO i multinacionalne kompanije, koji su finkciji globalističkih sila.

Radulović je u rubrici „lični stavovi“ u listu Danas, istakao da se u Davosu „svake godine sastaju bankari, industrijalisti, tajkuni, pažljivo odabrani političari, urednici medija, tehnokrate, ekonomisti i aktivisti za koje globalisti procenjuju da su im korisni. Taj „Svetski ekonomski forum“, kako ga zovu, dobra je prilika za druženje i promovisanje zajedničkog interesa: sopstvenog interesa... Globalizam pokazuje svoje pravo kolonijalno lice. Globaliste ne interesuje demokratija. Ne interesuje ih sloboda medija. Ne interesuju ih izborne krađe. Interesuje ih kolonijalizam i poslušne autokrate... Kada ljudima kažete globalizam, oni misle na romantično povezivanje ljudi: svi smo mi građani sveta. Globalizam je u stvari bankarski globalizam kontrole i urušavanja demokratije. Levičari kažu neoliberalizam. U stvari je u pitanju neokolonijalizam - ekonomski kolonijalizam”.²⁷

6.2. Neoliberalizam

Neoliberalna strategija razvoja u zemljama jugoistočne Evrope u vreme tranzicionih procesa, nije ispunila očekivanja u pogledu dugoročnog ekonomskog razvoja i stabilizacije privrede a istovremeno je dovela do niza novih ozbiljnih problema. Prvenstveno je došlo do povećanja društvenih nejednakosti, političke i socijalne nestabilnosti. U ime slobode tržišta i privređivanja, otimačinom i nelegalnom privatizacijom, zanemarene su i prekršene elementarne pretpostavke ekonomske i političke slobode i opstanka većine. Na taj način diskreditovan je najviši princip liberalizma - princip slobode i suvereniteta svakog čoveka. Uslovi života u najvećem delu postrealsocijalističkih društava za većinu ljudi su bili sve teži,

²⁷ link <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/globaliste-ne-interesuje-demokratija/> pristupljeno 10.02.2019.

pa je shodno tome trebalo očekivati porast i socijalnih protesta. Njih je, ipak bilo relativno malo, jer su bili fragmentarne prirode, nedovoljno organizovani i bez nekog većeg efekta. Socijalno ugroženi u ovim društvima su vremenom postajali pojedinci koji su bili prinuđeni da se bave pitanjima gole egzistencije. Na nivou te elementarne borbe za opstanak, u suštini, nije bilo nikakve značajnije političke delatnosti koja bi promenila tok procesa transformacije. Navedene promene za posledicu su imale i privid neograničene slobode, zbog čega je većina ljudi u tim društvima priželjkivala i cenila otvorene mogućnosti slobodne političke reči i političkog udruživanja, kritike vlasti bez teških posledica po onoga ko tu vlast kritikuje. Ta ista masa želela je i državu koja brine o svakom svom pojedincu, želela je i da nakon rušenja realsocijalizma živi na socijalistički način i da veći deo svoje slobode zameni za socijalnu sigurnost. Većina društva je ostala politički pasivna i nije želela da se politički angažuje, a to je samo još više potkopalo uspešne rezultate tranzicije.

Kao što se vidi iz prethodnih iskaza, nesporno je da su se integrativni procesi na zapadnoevropskom prostoru odvijali u pozitivnom smeru. Međutim, s druge strane, na prostoru centralne i jugoistočne Evrope, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog veka, procesi su bili po sadržajima i formama suprotnog usmerenja. Kao što je opšte poznato, na tim prostorima došlo je do negativnih odn. dezintegrativnih procesa u ukupnom: političkom, ekonomskom, bezbednosnom, pravnom, kulturno- vrednosnom, tradicionalnom, i drugom smislu, dolazi do raspada istočnointegrativnih procesa, raspada SSSR-a, SFRJ, i dr. Uvođenjem višepartijskog sistema odn. padom komunizma u postrealsocijalističkim zemljama u tadašnjim uslovima, shvaćenim u ukupnosti (društveni, politički, ekonomski, vojni, i dr.) dolazi do strahovitih političkih, ekonomskih i drugih promena koje su bitno uticale na ukupne odnose. U tim okolnostima postavljalo se pitanje:- koje modalitete primeniti i napustiti socijalističko političko i ekonomsko uređenja. Prema radikalnom shvatanju tzv. "šok terapija", od početka 1990-ih godina, bila je nužna brza i temeljita promenu ukupnog političko- ekonomskog stanja. Zastupnici ovog shvatanja, procenjivali su da je moguće u kratkom vremenskom periodu izvesti sve bitne promene u pravcu izgradnje tržišnog sistema privređivanja, pri čemu nisu uvažavali razlike koje su između njih postojale. Zahtevali su momentalnu makro stabilizaciju, brzu liberalizaciju cena, ubrzanu privatizaciju, što ranije zavođenje finansijske discipline i potpunu spoljnotrgovinsku liberalizaciju i otvaranje tržišta za strane investitore. U političkom smislu, ova shvatanja su se dobrim delom oslanjala na strah od mogućeg otpora masa prema promenama tokom vremena i na hitnosti da se iskoristi pravi trenutak za sprovođenje ireverzibilnih reformi. Takozvana „šok terapija” nije imala u vidu, da institucionalne i

strukturalne promene zahtevaju duži vremenski period, već je pošla od stanovišta brze zamene postojećih institucija novim. Ova „šok terapija” kao strategija transformacije, naročito je bila zastupljena na samom početku procesa, koja je zbog svojih posledica i efekata i naglog napuštanja državno-planskog sistema, nazvana ekonomskim Big - bang-om.²⁸ Jedna od prvih zemalja koja je krenula u te procese bila je Poljska. Ona je te procese započela 1990. godine reformama kojima je učinjen radikalni prelaz sa planskog na tržišni sistem privređivanja. Na sličan način tim reformskim promenama, primenom modela šok terapije spadaju još i Češka, Slovačka, Bugarska i Rusija. Zagovornici ovog stanovišta isticali su da brzo sprovedena stabilizacija predstavlja dobru osnovu za dalje strukturne reforme, koje zahtevaju duži vremenski period. Drugo shvatanje promena bio je gradualizam, koji je, za razliku od šok terapije, zastupao koncept parcijalnih promena, postepeno sprovedenih u dužim vremenskim intervalima, jer su smatrali da promene, tranzicija su dugotrajan proces, koji zahteva najmanje jednu deceniju, što se u praksi pokazalo kao tačno. Države koje su primenile ovaj koncept bile su Mađarska i Slovenija, koje danas spadaju u grupu najuspešnijih tranzitornih privreda. Međutim, i pored mnogih stručnih i naučnih upozorenja da se u te procese ne ide prebrzo, većina novoformiranih elita, rukovođene prvenstveno ličnim i političkim motivima²⁹ opredelile su se za neoliberalni, radikalni model šok terapije. Suština neoliberalnog koncepta³⁰ socijalno-ekonomskog razvoja (posebno njena anglo-saksonska varijanta), koji je otpočeo početkom 80-ih godina prošlog veka na Zapadu, sadržana je u maksimalnom sužavanju socijalnih funkcija države sa ciljem maksimalne afirmacije privatne inicijative i ekonomske efikasnosti. Osim profita, kao glavnog cilja, neoliberalizam insistira na jakoj intervencionističkoj državi koja je u stanju da obezbedi uslove za ekspanziju moćnih privrednih korporacija, kao i njihovu globalnu, političku i vojnu zaštitu na svetskom tržištu. U tim uslovima neoliberalizam kao doktrina, i ideologija zapadno- evropskog prostora u postrealsocijalističkim društvima primenjen je u svom redukovanom i dogmatskom vidu. Od svih konstitutivnih elemenata neoliberalizma, poput neprikosnovenosti ličnosti i njegove političke slobode, vladavine prava, podele vlasti i njene kontrole i slično, kao osnovi transformacije društva bili su uzeti samo privatna svojina i neograničeno tržište. Pritom se

²⁸ J. Minić, Neizbežnost reformi, Republika br. 114, 16-30. aprila 1995.

²⁹ O tome dovoljno govori primer Rusije u kojoj je Gajdar, “otac ruskih reformi” i prvi ruski (postsovjetski) premijer, bio nekadašnji urednik teorijskog časopisa Boljševik, da bi kasnije postao pobornik “tržišnog fundamentalizma” i čak zagovornik Pinočea. Zapravo novi vlasnici su se pokazali spremnim da umesto “duha preduzimljivosti” preduzeća unište, rasprodaju, novac preuzmu i često pobegnu u inostranstvo. (Gusinski i Berezovski)

³⁰ „Ekstremno neoliberalni koncept reformi doveo je Srbiju na ivicu sloma kakav su doživeli Meksiko, Rusija i Argentina”, izjavio je profesor univerziteta i redovni član Akademije ekonomskih nauka Mlađan Kovačević, u Blicu, septembra 2008..

celokupno liberalno-demokratsko nasleđe svodilo, uglavnom, na političku demagogiju partija na vlasti i ideologiju ostalih političkih subjekata u predizbornim kampanjama, da bi to kasnije ostalo bez stvarnih garancija. Prihvatanje neoliberalnog koncepta, posebno onih segmenata koji se odnose na privatizaciju i deregulaciju tržišta i koje su bile osnova društvene, političke i ekonomske transformacije u zemljama Centralne i Jugoistočne Evrope, bilo je uslovljeno, osim pritiscima međunarodnih finansijskih organizacija (MMF, Svetska banka) i potrebom da se napusti neefikasna privreda i nedemokratska država. Ali, prihvatanje neoliberalizma je prevashodno bilo uslovljeno interesima nosilaca tranzicije u tim zemljama odnosno interesima partokratije i menadžerskih struktura, jer je njihovim interesima odgovaralo stanje deregulacije, haosa, otimačine i bezobzirne privatizacije, a čime je faktički formirana nova elita. Posebno je značajno pitanje, sa stanovišta naučnih istraživanja i ukupne prakse, po kojim osnovama i uticajima je neoliberalni koncept u istočnoevropskim državama uzet kao osnova reformi, upravo u vreme kada je ekonomska i politička teorija počela da kritički sagledava ulogu "nevidljive ruke", a razvijene kapitalističke zemlje, kako bi sprečile prerastanje recesije u veliku depresiju, vraćaju ulogu državi koju je ona i ranije imala u privredi. Zbog toga se kao bitno pitanje nameće:- iz kojih razloga su osnovni subjekti tranzicije na Istoku, kao i najveći deo stanovništva, prihvatili, početkom devedesetih godina prošlog veka, prevaziđen, neoliberalni, anglosaksonski model i strategiju transformacije, umesto zapadnoevropskog modela i strategije tzv. socijalno- tržišnog kapitalizma, ili japanskog tzv. vođenog tržišta, koji uvažavaju društvene promene u duhu nasleđenih privrednih, nacionalnih i kulturnih specifičnosti i ne proizvode drastične socio-ekonomske posledice. Možda se odgovor nazire, pre svega u ličnim interesima realsocijalističke elite, koja je i u novonastalim procesima imala dominantnu ulogu odn. ulogu manjine i njenu nadmoć nad ulogom većine, a delom odgovor leži možda u društvenoj psihologiji masa i uticajima spoljnopolitičke propagande. Dokaz je možda i sledeće tvrdnja:- prema nekim procenama blizu 90% stanovništva u zemljama u tranziciji, kao i u nekadašnjoj SRJ, bilo je isključeno iz procesa privatizacije.³¹ U Rusiji je npr., sredinom devedesetih godina, kada je već uveliko započeo proces privatizacije, sloj ultrabogataša iznosio manje od 3% stanovništva, dok je u nekadašnjem jugoslovenskom društvu (SRJ) sloj novih bogataša koji je uključivao ratne profitere i crnoberzijance iznosio oko 6% populacije.³² Suštinski indikatori neoliberalne tranzicije istočnoevropskih i balkanskih

³¹ B. Ilić, Tranzicija kao proces povratka u kapitalizam, Zbornik Ciljevi i putevi društava u tranziciji, Institut društvenih nauka, Beograd, 1996, str. 348

³² Z. Golubović, Otpor strukturalnim promenama i teškoće tranzicije u Srbiji, Zbornik Zastoji u jugoslovenskoj tranziciji, Institut društvenih nauka, Beograd, 1995, str. 201

zemalja u periodu 1989-1993. god. bili su: prelazak iz društva "komandne privrede" i relativne oskudice roba široke potrošnje i očajničke potrebe za demokratijom; u nova društva nekontrolisanih tržišta, uništenih, više decenija unazad stvaranih privredno- proizvodnih kapaciteta, visoke stope nezaposlenosti, eksploatacije živog rada, neograničenog siromaštva, ekstremnih socijalnih nejednakosti, polarizacija na političkoj, ekonomskoj, nacionalnoj, verskoj i svakoj drugoj osnovi. U praksi uspešnih privreda u tranziciji ekonomska politika bila je pomognuta stranim finansijskim sredstvima u vidu stranih, direktnih investicija i otvaranjem stranih, izvoznih tržišta. Spoljna pomoć koju su na ovaj način pružile razvijene zemlje i međunarodne finansijske organizacije omogućila je određenom broju zemalja u tranziciji da znatno odmaknu u ovom procesu i na taj način steknu prednosti koje će ih približiti Evropskoj uniji i vremenom omogućiti njihovo potpuno integrisanje. Međutim, ta pomoć nije bila jednako raspoređena. Neke zemlje (na prvom mestu centralnoevropske), dobile su znatno više sredstava koja su im pomogla u bržoj i uspešnijoj konsolidaciji tržišne privrede kao i uspostavljanju liberalne demokratije. Nasuprot tome, priliv stranih sredstava u zemlje Zapadnog Balkana bio je minimalan, i to je dobrim delom usporilo procese njihove transformacije. Jedan od najvažnijih razloga za tako ograničen priliv stranih investicija je i nestabilna ekonomska i politička situacija u tim zemljama, kao i česti sukobi i ratovi koji su vođeni na njihovim teritorijama.

III DEO ORGANIZOVANI KRIMINAL KAO DRUŠTVENA I POLITIČKA POJAVA

1. Organizovani kriminal kao društvena pojava

Kao društvena pojava, proces i sistem, organizovani kriminal se manifestuje direktno ili indirektno, neposredno ili posredno, u društvenoj stvarnosti, a što nužno podrazumeva da mora biti prepoznatljiv i specifičan u odnosu na druge društvene pojave. Bitan činilac pojava uopšte, društvenih i drugih pojava, jeste da sve one imaju svoju strukturu, određene odnose i veze, funkcije, vreme trajanja, rasprostiranja, a što je sve skupa bitan uslov postojanja bilo kakve pojave, pa organizovanog kriminala. Organizovani kriminal se u društvenim, pravnim i političkim naukama, shvata i definiše pretežno kao društvena, pravna i politička pojava, jer on, pre svega, nastaje u određenim društvenim, političkim i pravnim uslovima, u okviru određenog političkog i pravnog sistema, radi ostvarivanja određenih interesa i ciljeva. U tom kontekstu se preduzimaju i određene aktivnosti (delanja i delovanja pojedinaca, grupa, organizacija) radi uticanja i uticaja, prije svega, u sferi društvenih odnosa, politike, političkih procesa. Prema Pečujlić Miroslavu „društvena pojava je pojam kojom se označava svaki realitet društva koji se u ljudskom društvu opaža i manifestuje na određen način, na neposredan ili posredan način, i kroz koji se realizuje i samo društvo. „Suštinu društvene pojave prema M. Veberu određujemo „kao... suštinu društvene pojave“, „socijalne akcije“..., kao ponašanje pojedinca koje ima unutrašnje značenje, smisao za aktere i koje je usmjereno prema ponašanju drugog pojedinca. Suština društvene pojave je, prema tome, izraz subjektivnog karaktera. Socijalna pojava je stoga jedinstvena, neponovljiva kulturno-istorijska pojava....Tek u odgovoru na pitanje šta su pokretači tih idejnih pokretača, pokazuje se dublje, sociološko otkrivanje opštih uzročnih veza. Otkrivanje ličnih motiva, namera, itd. samo je deo opisa društvene pojave.“³³

U prethodnom pasusu smo objasnili osnovnu strukturu svake društvene pojave, što obuhvata i organizovani kriminal. Postavlja se pitanje: kako objasniti pojam društva. U okvirima ovog rada i ograničenog prostora, moramo naglasiti da pojam „društvo“ predstavlja određenu grupu ljudi i stvari, organizovanu zajednicu, u kojoj postoji određen stepen međuzavisnosti između ljudi i njihovog okruženja, u postojećim prirodnim, društvenim, političkim, pravnim,

³³ Pečujlić dr. Miroslav, Uvod u sociološke teorije – Zbornik radova: Osnovi nauke o društvu, IV izdanje, Rad, Beograd, 1976., str. 35- 41.

kulturnim, verskim, tehničko- tehnološkim, i drugim uslovima, gde se život odvija po raznim društvenim grupama. Kako bi mogli obavljati razne oblike društvenih i drugih aktivnosti, a radi zadovoljenja svojih potrebe, ljudi su povezani u razne grupe. To znači da je svaki pripadnik nekog konkretnog društva u isto vreme član i određenog broja društvenih grupa, u kojima on vrši razne oblike svojih aktivnosti. Kako bi ostvarila određene potrebe, ciljeve i interese, svaka organizovana grupa vodi određenu politiku, i to se postiže time tako što svaka grupa ima svoje rukovodstvo, nadređene i podređene odnose i veze, članovi grupa se pridržavaju određenih pravila, kako bi se postigao zajednički cilj. Prema Veberu, za pojam grupe nije bitno da li se radi o zajednici ili društvu, već je dovoljno da postoji „rukovodilac“, glava porodice, i postojanje „upravnog aparata“ da će određene „osobe delati u pravcu održanja poredaka grupe, da, dakle, postoje osobe koje su „podešene“ da za to u određenom slučaju delaju, a što predstavlja garanciju za održanje tog poretka. Poredak grupe uspostavljaju članovi grupa, i ti poreci mogu nastati: a) slobodnim dogovorom, ili b) nametanjem i pokoravanjem. Prema Veberu, „nametnut“ znači „svaki poredak koji nije stvoren ličnim slobodnim dogovorom svih učesnika³⁴, a takvi odnosi se uočavaju i kod organizovanih kriminalnih grupa u svakom društvu, kako na evropskim prostorima, tako i na širim prostorima, drugim kontinentima.

Kao društvena pojava, struktura, proces, organizovani kriminal ugrožava sve države, kako susedne, u okviru regiona, ali i na drugim kontinentima, bez obzira na politički ili pravni sistem ili društvenoekonomski razvoj. Za organizovani kriminal kao društvenu pojavu nesporno je konstatovati da ima uzlaznu tendenciju razvoja, da je dinamičan i globalno povezan sa svim društvima. On je veoma složen i opasan za svako društvo i predstavlja veliku pretnju u savremenom društvenim uslovima, a što u bitnoj meri potvrđuje i naredni stav „Kriminalne organizacije sa širokom rasprostranjenošću, njihovo prerastanje iz lokalne u nacionalne, pa i međunarodne razmere, vezuju se za monopolizam i finansijske aristokratije. Organizovani kriminal, kao poseban oblik kriminala, pojavio se dvadesetih godina prošlog veka u Americi, a tek devedesetih godina zahvata prostore Evrope”.³⁵ On kao socijalno devijantna i negativna pojava, ima naglašenu sposobnost adaptacije i tom kontekstu i da iskoristi sve povoljne društvene uslove za infiltraciju u legalne tokove date društvene strukture, da se na suptilne načine prilagodi svakoj društvenoj i drugim situacijama, u okvirima jedne, ali i više država, kao i na međunarodnom planu.

³⁴ Maks Veber, Privreda i društvo I, Beograd, 1976, str. 33-35.

³⁵ Milutinović, M.: Kriminologija, Savremena administracija, Beograd, 1981., str. 22.

Tokom 1994 godine u Evropskoj uniji su angažovani neki eksperti, koji su pored ostalih obaveza morali da formiraju bitne indikatore organizovanog kriminala i organizovanih kriminalnih grupa u društvu, društvenim odnosima, kako bi se na osnovu istih te grupe u društvenoj praksi mogli i identifikovati. U tom kontekstu, oni su identifikovali više indikatora, i to:

- „1. Učestvovanje više od dvoje ljudi u vršenju krivičnih dela;
2. Svako ima svoju određenu ulogu u vršenju krivičnih dela;
3. Kriminalno delovanje u dužem ili neodređenom periodu;
4. Korišćenje nekih oblika discipline ili kontrole u okviru kriminalnog udruženja;
5. Pripadnici grupe su osumnjičeni za teža krivična dela;
6. Delovanje na međunarodnom nivou;
7. Korišćenje nasilja ili drugih sredstava zastrašivanja (unutar grupa, između grupa i nasilje van grupe-prema žrtvama);
8. Korišćenje trgovinskih struktura ili struktura sličnih poslovnim;
9. Umešanost u pranje novca;
10. Uticanje na politiku, medije, javnu upravu, pravosudne organe ili privredu i
11. Težnja za profitom ili moći“.³⁶

Ali, istaknuto je da „i pored ovakvih kriterijuma, samo je šest od petnaest država moglo da obezbedi kvantitativne podatke o organizovanom kriminalu, odnosno kriminalnim grupama (Heijden, 1998: 245-246; Ignjatović, 1998b: 161-164)“.³⁷

Slično stanovištu eksperata koje je angažovala Evropska unija 1994 godine, o indikatorima koji ukazuju na „postojanje organizovanog kriminaliteta u jednoj sredini (lokalnoj zajednici) ukazuju sledeće indicije:

- lica koja nemaju legalne prihode žive "na visokoj nozi"(luksuzni automobili, velike kuće, trošenje velikih svota novaca, itd.);
- dešavaju se fizički napadi koji se ne prijavljuju policiji;

³⁶ Prema, Dr Saša Mijalković, Dr Mladen Bajagić, Organizovani kriminal i terorizam, Beograd, 2012, str. 22.

³⁷ Isto.

- dešavaju se ubistva, podmetanja eksploziva pod vozila, u stanove i lokale ili požari bez jasnih motiva;
- profesionalni način izvršenja ubistava ili podmetanja eksploziva (npr. ubistva iz vozila u pokretu);
- ubistva se vrše iz oružja koje nije dopušteno građanima (iz automatskih pušaka, heklara itd.),
- ne nalaze se svedoci mada su ubistva izvršena na javnom mestu u prisustvu građana,
- oštećeni i žrtve odbijaju da sarađuju sa policijom i da svedoče pred sudom;
- u lokalnoj zajednici u porastu je narkomanija;
- anonimno se pretilo policajcima, sudijama i tužiocima koji rade na predmetu okrivljenog;
- presude narkodilerima su simbolične (uslovne osude, blage zatvorske kazne). Do suda dolaze samo sitni ulični preprodavci droge. Snabdevači lokalnog tržišta droge ili narko- dileri na veliko, finasijeri- zaštićeni su i iznad su opcije posmatranja policije i tužilaštva;
- prijavljene brane skupi advokati i plaćaju se velike kaucije za puštanje na slobodu, mada njihova zanimanja ne omogućavaju pokrivanje tih troškova;
- nije se umanjio standard života, to jest, trošenje novca, u porodicama čiji su članovi lišeni slobode,
- odmah nakon hapšenja osumnjičenih nastupaju advokati sa unapred potpisanim ovlašćenjem za zastupanje;
- krivična dela se vrše i nakon hapšenja šefova bandi(ili se povećava njihov broj);
- udu se prijavljuju do tada nepoznati svedoci odbrane, a svedoci optužbe menjaju iskaze u korist okrivljenog;
- policija i tužioci nastupaju pomirljivo na sudu itd.“.³⁸

- Sve skupa navedeno kod „indicija“ ukazuje, da u svakom, pa i u našem društvu u Srbiji, organizovani kriminalitet predstavlja kriminalnu delatnost čije je vršenje usmereno na sticanje profita, monopola i moći koji se organizovano sprovodi, vršenjem pravno nedopustivih i dopustivih poslova uz primenu, sile, nasilja, zastrašivanja, korupcije i drugih raznovrsnih formi uticajanja na političke i državne organe, pojedince i sl.

³⁸ Branislav Simonović, Kriminalistika, Pravni fakultet u Kragujevcu, Institut za pravne i društvene nauke, Kragujevac, 2004. godine, str. 631-632.

2. Organizovani kriminal kao politička pojava

Organizovani kriminal kao društvena i politička pojava³⁹, proces⁴⁰, sistem⁴¹, uvek se javlja i ostvaruje u određenom društvu, na određenom prostoru, teritoriji. Kao politička pojava, proces i struktura organizovani kriminal se ostvaruje u određenim uslovima koje je moguće klasifikovati i vrednovati po raznim kriterijumima. U naučnom istraživanju uslovi imaju dve primarne uloge: s jedne strane, oni su skup okolnosti u kojima i pod čijim uticajem nastaje i razvija se organizovani kriminal, a s druge strane, oni su stalni predmet delovanja pojava i njenih činilaca na nastanak i razvoj organizovanog kriminala. Oni u osnovi mogu biti stabilni-nestabilni, promenljivi, povoljni - nepovoljni za nastanak i razvoj organizovanog kriminala kao pojave, strukture i procesa.

Pod uslovima, u generalnom smislu, shvatamo skup činilaca čije postojanje predstavlja osnov ostvarivanja pojava i manifestovanje karakteristika određene pojave- pojava, tako da se može konstatovati mnoštvo uslova i njihovih bitnih činilaca, raznovrsnost, mnogobrojnost i protivurečnost istih. Možemo konstatovati, da imamo, s jedne strane, nužne i dovoljne uslove i s druge, ostale uslove. Pod nužnim uslovima shvatamo one uslove, bez kojih ni jedna društvena, politička pojava, u okviru istih i organizovani kriminal, niti druge pojave ne bi mogle ni nastati, niti se ostvarivati. Sledeći bitan činilac su dovoljni uslovi, pod kojima shvatamo one uslove koji obezbeđuju formiranje i ostvarivanje pojave kao samosvojsvene, vremenski i prostorno povezane. Ostali uslovi su u stvari uslovi prisustva, uslovljeni činilcima povoljne - nepovoljne situacije, ali se isti javljaju posle nužnih i dovoljnih uslova. Nužne i dovoljne uslove odredićemo kao bitne, a ostale kao nebitne uslove. Iz tih razloga se objektivno mogu razlikovati uslovi koji, s jedne strane, odgovaraju, pogoduju razvoju i manifestaciji

³⁹ Političke pojave obuhvataju procese, aktivnosti, učesnike, sredstva i posledice od bitnog značaja za konstituisanje, artikulisanje, ostvarivanje i zaštitu opštih interesa jedne društvene i političke zajednice u kojoj bitnu ulogu ima politička moć, koja se izražava i kroz monopol političkog nasilja. Političke pojave su politički interesi, koji se ispoljavaju kao politički ciljevi, politička moć – koja se ispoljava kao politički uticaj, politička vlast, monopol političkog nasilja; politička aktivnost, političko ponašanje politički položaj, politički sistem, političke institucije, ustanove, organizacije i sl.

Prema, Slavomiru Milosavljeviću: „Istraživanje političkih pojava“ Institut za političke studije FPN i Centar za omladinu i pionire, Beograd, 1980, str. 24-63.

⁴⁰ Politički proces se ostvaruje kao proces u kom se neprekidno smenjuju i prožimaju ono što je spontano i organizovano, racionalno i emocionalno, progresivno i tradicionalno, legitimno – nelegitimno, legalno – nelegalno. Subjekti političkog procesa su pojedinci, društvene i političke grupe, društvene i političke institucije, u raznim situacijama i ulogama. Ostvarivanjem – neostvarivanjem, političkog procesa, u političkom životu zajednice, čuva se, izgrađuje ili ruši i ukida jedan politički sistem, poredak i zamenjuje drugim.

⁴¹ Organizovani kriminal, je istovremeno i podsistem u sistemu ukupnih ljudskih društvenih, političkih i drugih odnosa, u određenom periodu razvoja i na određenom prostoru.

organizovanog kriminala, koje možemo nazvati povoljnim uslovima, a s druge strane, za razliku od onih koji ne pogoduju ostvarivanju organizovanog kriminala kao pojave, a koje ćemo odrediti kao nepovoljne.

Imajući u vidu navedene iskaze, nesporno je da se organizovani kriminal javlja i ostvaruje u bitnim uslovima, i to pre svega u prirodnim i društvenim uslovima. Prirodni uslovi su prirodna svojstva određenih teritorija u određenim granicama, sa stanovišta povoljnosti za nastanak i razvoj organizovanog kriminala. Društveni uslovi su uslovljeni društvenim odnosima i procesima, pri čemu iste stvara, prilagođava i menja svesnom, ciljnom i svrsishodnom delatnošću sam čovek, koji iste saglasno svojim potrebama i interesima koristi i utiče na njih. Bitni društveni uslovi su društveno-ekonomska funkcija i nivo razvijenosti iste, u čijim okvirima subjekti organizovanog kriminala ostvaruju svoja ponašanja, društvena struktura postojećeg društva sa kojom je usko vezana i društvena situacija, i ekonomska sposobnost za proizvodnju i razvoj, i društvena svest- nauka, ideologija, religija, itd. U uslove nužno obuhvatamo i postojanje društvenih i političkih institucija⁴², ustanova i organizacija, društvene norme i odgovarajuća ponašanja.

Nesporno je da se organizovani kriminal kao realna društvena i politička pojava ostvaruje u političkim, pravnim, ekonomskim, tehničko- tehnološkim, informativno - komunikacijskim, kulturno- obrazovnim, tradicionalnim, organizacijskim, ideološkim, teritorijalno- političkim, vremenskim i drugim uslovima. Mora se naglasiti u tom kontekstu i bitna činjenica, a to je da organizovane kriminalne grupe „ne priznaju državne granice, u vršenju svojih dela, pokušavajući pri tome da ostvare svoj uticaj i dominaciju nad državnim institucijama, ne prezajući da, koristeći se svim raspoloživim sredstvima i metodama, ostvare cilj”.⁴³ Politički i društveni, ekonomski i drugi procesi, uzev u obzir globalne, regionalne političke situacije i

⁴²Prema Maloj političkoj enciklopediji, institucija predstavlja jednu od bitnih kategorija u svim društvenim naukama. U pravu ona predstavlja skup pravnih normi koje se odnose na jedan isti društveni odnos ili grupu istovrsnih odnosa, te po tom osnovu imamo ustanovu braka, svojine, ugovora, odgovornosti, kazne i dr. U teoriji države i sociologiji pod ovim pojmom se shvataju društvene tvorevine koje imaju različito mesto u zavisnosti od određenih pristupa. Društvo, u bližoj i daljoj prošlosti, a pogotovu u savremenim uslovima ima mnoštvo institucija tj. relativno trajnih i formalnim pravilima regulisanih odnosa između ljudi koji se uspostavljaju u vezi vršenja neka delatnosti usmerene na realizaciju nekog cilja u vezi čega se uspostavlja i određena organizacija. Prema institucionalističkoj teoriji, država nije ni organizam ni organizacija vladajućih, niti pravno lice, već ustanova, institucija- što implicira ideju zajedničkog delovanja, organizacija i vlast koja to omogućava. U francuskoj školi pod institucijama se shvata celokupnost načina mišljenja, osećanja i delanja koje individua nalazi unapred ustanovljene i čije se prenošenje obavlja vaspitanjem. U američkoj sociologiji institucija se shvata kao kompleks ustanovljenih društvenih uloga u datom društvu.

Videti- Mala politička enciklopedija, Beograd, 1966, str. 384-385.

⁴³ Modly, D., Korajlić, N.: Kriminalistički riječnik, Tešanj, 2002., str. 22.

stanja, idu u prilog tvrdnji da organizovani kriminal svojim manifestacijama i aktivnostima ugrožavaju bezbednost svake države i političkih institucija. Njihove sfere delovanja su usmerene prema ilegalnim migracijama, krijumčarenju narkotika, trgovini ljudi, prostituciji, opojnim drogama, falsifikovanju novca, korupciji a posebno prema političkim nosiocima funkcija, državnim organima i njihovim zaposlenim, akciznom robom, skupim vozilima, i dr. Veliku opasnost predstavlja, po nekim ekspertima,⁴⁴ organizovani kriminal na Zapadnom Balkanu i šire, koji je usko povezan sa političkim strukturama na vlasti i državnim aparatom, te je stoga jako teško odvojiti kriminalne aktivnosti od legalnih, s obzirom da su pojedinci iz strukture vlasti,⁴⁵ banaka, velikih privrednih sistema u sprezi s kriminalnim strukturama, od kojih imaju zasigurno ne malu korist. Prividno neorganizovane „mreže“ usmeravaju procese privatizacija manjih i „velikih“ preduzeća,⁴⁶ kriminalnim aktivnostima ometaju tranzicione procese i prisvajaju ogromna bogatstva (npr. slučaj Kolubara), čime se onemogućava razvoj društva.

Organizovani kriminal kao društvena i politička pojava, i sam je, s jedne strane dio društvenog i političkog procesa, a s druge strane, i sam organizovani kriminal je specifičan proces, i to akciono organizovan proces s evidentnim svojstvima političkog. Ovakvo shvatanje i zaključak, nameće nam sljedeći zaključak - organizovani kriminal ima etape i faze procesa, i to: početna etapa, rast i razvoj, kulminaciju, stagnaciju, opadanje i prestanak uz izazivanje raznih društvenih i političkih efekata, u tim etapama. Ukoliko se organizovani kriminal ne odigrava kao proces, onda nema ni organizovanog kriminala. S tog aspekta, možemo da razlikujemo organizovani kriminal u: a) nastajanju, b) razvoju i kulminaciji, v) stagnaciji, i g) opadanju i nestajanju.

Subjekti organizovanog kriminala su raznovrsne organizacije koje deluju na raznim prostorima, raznovrsnim aktivnostima i akcijama, počev od SAD, Japana, Evrope, i dr. Tako, prema podacima Ujedinjenih nacija „za celi svet, zarada od organizovanog kriminala u 2011. godini

⁴⁴ Videti: Izveštaj o stanju organizovanog kriminala za 2004. godinu, Savet Evrope, Strazbur, decembar 2004.; CARPO - izveštaj o stanju u oblasti organizovanog i privrednog kriminala u Jugoistočnoj Evropi, Savet Evrope, Strazbur, septembar 2006.; Procena pretnje organizovanog kriminala Evropskoj uniji, Evropol, Lion, juni 2007.; Marinković, D.: Suzbijanje organizovanog kriminala-specijalne istražne metode, Prometej, Novi Sad, 2010., str. 70-73.

⁴⁵ Primer je krijumčarenje cigara u Crnoj Gori, za koji je prema navodima italijanskih pravosudnih organa bio odgovoran Milo Đukanović ili u slučaju krijumčarenja narkoticima i trgovine ljudskim organima na Kosovu i Metohiji a prema izveštaju Dika Martija, odgovorna je bila politička elita za tzv. državu Kosova..

⁴⁶ Slučaj stečajne mafije. Preciznije videti: isto, str. 38-40.

iznosila je vrtoglavih 870 milijardi dolara. Samo u EU tri godine posle taj prihod iznosio je 110 milijardi evra, a neke procene išle su i daleko više, zavisno od toga koliko se daleko odlazilo u definisanju svega što spada u organizovani kriminal. Magazin "Fortune" se u tim brojkama nije bavio svetom, ali jeste napravio top listu pet najmoćnijih, najbogatijih, najgorih organizovanih zločinačkih grupa. Reč je o tako moćnim mafijaškim organizacijama, da se njihova moć više ne meri samo novcem, nego pre svega društvenim i političkim uticajem koji imaju najmoćnije države sveta".⁴⁷

Nesporno je da ogromna finansijska sredstva koja je organizovani kriminal protivpravno stekao mu daju mogućnost sticanja ogromne ekonomske moći, koja se koristi i za sticanje političke moći, i to tako što u određene centre političke moći „infiltriraju“ svoje predstavnika, i to u strukture političke i u strukture državne vlasti. Poseban je njihov odnos u vezi koruptivnih radnji na nosice političkih i drugih funkcija. Na takav način „stečena politička moć“ se koristi za ostvarivanje mnogih kriminalnih radnji i ciljeva, kako na unutrašnjem- nacionalnom i međunarodnom planu, kao i za „investiranje“ ali u „legalan“ i drugi biznis, čime šire svoje uticaje na sve pore društva i politike, kako na nacionalnom, tako i međunarodnom planu, a što sve skupa predstavlja pretnju po ljudsku, nacionalnu i svaki drugi vid bezbednosti.

⁴⁷ <https://www.blic.rs/vesti/svet/kontrolisu-citave-drzave-ovo-je-lista-pet-najgorih-kriminalnih-organizacija-na-svetu/ncblxx1>, pristupljeno 10.06.2019.

3. Teorijska shvatanja o organizovanom kriminalu

3.1. Pravna shvatanja

Generalno uzev, u teorijskim shvatanjima postoji opšta saglasnost da je kriminal kao pojava i realitet jedan od oblika ugrožavanja bezbednosti društva i države. Njegove forme ispoljavanja a posebno organizovanog kriminala su ozbiljniji bezbednosni izazovi, rizici i pretnje u savremenom svetu. Organizovani kriminal kao jedan od oblika kriminala, u značajnoj meri je u centru organa krivičnog gonjenja, naučne i društvene javnosti. Definisanje ovog pojma skopčano je sa mnogim poteškoćama, posebno zbog različitih oblika manifestovanja, pri čemu se moraju imati u vidu i ne slična promišljenja većeg broja naučnika koji se bave ovom tematikom, sa raznih teorijskih i metodoloških pristupa, kako naših, tako i stranih autora.

Različitosti se identifikuju i u traženju odgovora u smislu: da li svi oblici organizovanih kriminalnih aktivnosti predstavljaju istovremeno i organizovani kriminal? Pitanje koje iziskuje odgovor odnosi se i okolnost da li postoji organizovani kriminal i kada nije uspostavljena veza kriminalne organizacije sa subjektima državnih, političkih, i drugih institucija, te nas i ne iznenađuje nepostojanje opšteprihvatljive definicije organizovanog kriminala.

Tokom uvida u naučni fond, došao sam da saznanja da se često u istom značenju upotrebljavaju dva pojma: organizovani kriminal i organizovani kriminalitet. U tom kontekstu značajno je spomenuti stav Mijalkovića koji ističe da organizovani kriminalitet „bi mogao da se tumači dvojako: u formalnom smislu, kao organizovana kriminalna grupa i u materijalnom smislu, kao ukupnost krivičnih dela, koje izvrše organizovane kriminalne grupe, u određenom periodu i prostoru. Termin organizovani kriminal ne predstavlja ni konkretnu organizovanu kriminalnu grupu, niti ukupnost njenih zločina, već se koristi u sociološkom smislu, za označavanje negativne društvene pojave, nezavisno od vremenskih i prostornih kriterijuma. Dakle, organizovani kriminal je širi pojam od pojma organizovani kriminalitet, jer u svom sadržaju obuhvata, osim kriminaliteta, i druge asocijalne pojave”.⁴⁸ U zadnje vreme, nažalost, ova dva pojma se shvataju i kao sinonimi, te se ne insistira na razlikama, ukoliko kao takve uopšte i postoje. Kod definisanja organizovanog kriminala veliki broj autora je na stanovištu da je on

⁴⁸ M Mijalković, S.: Bezbedonosni aspekti trgovine ljudima, magistarska teza, Fakultet civilne odbrane, Beograd, 2004. str. 75.

kao pojava i kao realitet povezan sa organima vlasti, institucijama vlasti, a posebno sa bitnim subjektima u tim političkim i drugim strukturama.

Eliot i Schneider su na stanovištu da „organizovani kriminal, pored organizovanosti, planiranja, podele zadataka, discipline i odgovornosti unutar kriminalne organizacije, čiji je cilj ostvarivanje dobiti i profita, obuhvata i određenu vezu sa državom i pojedinim njenim organima, u vidu saradnje sa organima za primenu zakona, sa onima koji ne poštuju i žele da izigraju zakon (Eliot)⁴⁹ , kao što ističe Schneider a sve radi „eliminisanja policije i pravosuđa i korumpiranja vlasti, čime organizovani kriminal nastoji da neotkriven uđe u legalni poslovni svet“.⁵⁰Neki autori smatraju da pod pojmom organizovani kriminal treba shvatiti „zločinačka udruženja“ gde je njihovo delovanje zasnovano na kriminigenom delovanju sa jasno definisanim političkim ciljevima i realizacijom „kriminalnog profita“ preko prostitucije, narkotika, trgovina ljudima, kocka⁵¹, ili prema Rossmannu, da se radi o „kriminalnoj organizaciji sa čvrstom strukturom, podelom posla, otvorenošću i planiranjem kriminalne aktivnosti“.⁵²

Boettcher smatra da se „organizovani kriminal odlikuje uređenim, zajedničkim delovanjem više lica (koja teže da ono bude trajno) s ciljem da se direktno ili indirektno ostvare poslovno pokriveni profiti ili pak uticaj u oblasti javnog života, tako što će pribaviti i nuditi zakonom zabranjene ili kontrolisane proizvode i usluge, preuzimati, odnosno kontrolisati legalna preduzeća, vršiti krivična dela (radi bogaćenja), težeći da ilegalnim metodama ostvare stvarne monopole“.⁵³

Abadinsky organizovani kriminal definiše „kao neideološka delatnost, koja uključuje veliki broj lica u tesnoj društvenoj interakciji, organizovanoj na hijerarhijskoj osnovi, radi sticanja profita i moći, vođenjem nelegalnih i zakonitih aktivnosti, koje uz relativno mali rizik, obezbeđuju visoke prihode. Položaji u hijerarhijskoj strukturi, zauzimaju se ili na bazi sredstava ili na osnovu racionalnih kriterijuma, u skladu sa sposobnostima koje pojedinac poseduje. Ti položaji su stalni i ne zavise od lica koje ih zauzima u određenom trenutku, a

⁴⁹ Eliot, M.A.: *Crime in Modern Society*, 1962., prevod, str. 114.

⁵⁰ Schneider, H.H.: *Kriminologie*, Berlin, New York, 1977., str. 106.-108.

⁵¹ Kinney, J.C. Mc : *Constucted Typology and Social Theory*, New York, 1966., str. 203.

⁵² Rosmann, E. : *Taschenlexicen der Kriminologie*, Hamburg, 1974., p. 145.

⁵³ Videti, Petrović, D.: *Organizovanje zločinačkih udruženja*, Srpsko udruženje za krivično pravo, Beograd, 1996., str. 31-32.

članovi udruženja podrazumevaju tu crtu stalnosti. Raznim sredstvima nastoji se otkloniti konkurencija, jer se teži monopolu nad određenim delatnostima ili teritorijama. Izražena je sklonost da koriste nasilje i podmićivanje, kako bi se ostvario cilj ili uspostavila disciplina. Članstvo je ograničeno, mada i oni koji nisu članovi, mogu biti angažovani u pojedinim slučajevima^{.54}

Livingston i Findance su na stanovištu da „organizovani kriminal predstavlja vršenje krivičnih dela, od strane zločinačkih udruženja, radi ostvarivanja profita i moći, uz upotrebu nasilja ili korišćenjem posebnog položaja u društvu, kroz uključenje u legalne ekonomske, političke i druge aktivnosti, sa unapred izrađenim sistemom zaštite od gonjenja“.⁵⁵

Prema Škuliću kriminalna organizacija ili „organizovana kriminalna grupacija predstavlja tajno udruženje više lica, koja ispunjavaju potrebne uslove utvrđene pisanim ili nepisanim pravilima kojima se uređuje funkcionisanje organizacije i pristaju na strogo poštovanje tih uslova, koja je osnovana radi profesionalnog i po pravilu planskog vršenja krivičnih dela (naročito nekih vrsta krivičnih dela koja su specifična za ciljeve kriminalne organizacije) i to tako da organizacija bude trajnog karaktera, a u cilju kontinuiranog sticanja imovinske koristi ili moći, te ostvarenja monopola na/u određenom području (radi čega je sklona uništenju konkurencije); zasnovana na hijerarhijskim principima i uz strogu disciplinu svojih članova, po pravilu i na principima specijalizacije i podjele rada u vršenju kriminalnih aktivnosti, mada je organizacija po pravilu, istovremeno uključena i u određene legalne aktivnosti (u pogledu čega takođe postoji specijalizacija i podela rada u okviru njenog članstva); ona je pored toga, načelno neideološkog karaktera, s tim da kriminalna organizacija široko praktikuje raznovrsne vidove nasilja, te naglašeno ispoljava spremnost na upotrebu nasilja, kako u odnosu na spoljno okruženje, tako i prema članovima koji prekrše njena pravila (raspolaze sopstvenim sistemom sankcionisanja), a posebno nastoji da koruptivnim metodama ostvari direktan ili indirektan uticaj na organe državne vlasti, radi omogućavanja ili olakšanja sopstvenog delovanja i širenja neposrednog ili posrednog uticaja“.⁵⁶

⁵⁴ Abadinsky, H.: Organised Crime, Bonston, 1981, p. 152., Prema Siniša Dostić, Bezbednost granica kao deo savremenog sistema suprotstavljanja organizovanom kriminalu, doktorska disertacija, odbranjena u Univerzitetu u Beogradu, Fakultet bezbednosti, 2012, str. 45.

⁵⁵ Prema Siniša Dostić, Bezbednost granica kao deo savremenog sistema suprotstavljanja organizovanom kriminalu, doktorska disertacija, odbranjena u Univerzitetu u Beogradu, Fakultet bezbednosti, 2012, str. 46.

⁵⁶ M. Škulić, Organizovani kriminalitet – pojam i krivičnoprocesni aspekti, Pravni fakultet u Beogradu i Dosije, Beograd, 2003, str. 97-98.

Miće Bošković pojam organizovanog kriminala shvata kao “organizovano kriminalno delovanje s ciljem pribavljanja protivpravne imovinske koristi i ostvarivanja profita, ali isto tako pod ovim pojmom podrazumeva i one oblike organizovanog kriminalnog delovanja gde je kriminalna organizacija uspela da uspostavi određene veze sa državom i njenim organima”.⁵⁷ Ignjatović organizovani kriminal određuje kao “vrstu imovinskog kriminala, koji karakteriše postojanje kriminalne organizacije koja obavlja kontinuiranu privrednu delatnost, koristeći pri tom nasilje i korupciju nosilaca vlasti”.⁵⁸

Saćić naglašava da „organizovani kriminal obuhvata pripremana, podelom posla, planski, profesionalno izvršena teža krivična dela, koja mogu počiniti najmanje tri međusobno povezana učinioca udružena u kriminalno udruženje, čija je svrha sticanje i povećanje finansijske dobiti i društvene moći, trajnim, tajnim i zajedničkim delovanjem članova, bez poštovanja međunarodnih granica, uz primenu nasilja, zastrašivanja ili korupcije za osiguranje svog ilegalnog opstanka, odnosno razvoja kriminalne delatnosti”.⁵⁹

Pavišić smatra da “organizovani kriminal obavezno podrazumeva postojanje organizacijske strukture, međusobne povezanosti članstva s ciljem pribavljanja koristi, stvaranjem, prometom ili korišćenjem različitih dobara i povezanosti sa uticajnim privrednim, administrativnim i političkim snagama. Organizovani kriminal nastoji da se ponaša tržišno i da isto kao legalni privredni subjekti prihvata tržišne uslove, s tim što u međunarodnim okvirima ovaj kriminal ostvaruje uticaj zahvaljujući ogromnim finansijskim sredstvima kojima raspolaže, tako da se razvija i stvara gotovo paralelno svetsko tržište na kojem se razmenjuju raznovrsna dobra i usluge, pa se u određenim situacijama može govoriti o zločinačkom holdingu, kartelu ili preduzeću”.⁶⁰

Mijalković i Bajagić ističu da se generalno uzev, „organizovani kriminal određuje kao:

- neideološko kriminalno udruženje više lica koja su blisko povezana, hijerarhijski organizovana i koja deluju s ciljem ostvarivanja profita i moći učešćem u nelegalnim i legalnim aktivnostima. Pozicije u hijerarhiji i uloge pojedinaca koje zahtevaju funkcionalnu

⁵⁷ Bošković, M., *Kriminološki leksikon*, Matica srpska, Univerzitet u Novom Sadu, 1999, str. 23.

⁵⁸ Ignjatović, Đ.: isto, str. 29.

⁵⁹ Sačić, Ž.: *Organizovani kriminalitet u Hrvatskoj*, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, 1997, str. 10.

⁶⁰ Pavišić, B.: *Pojave savremenih zločina - savremeni međunarodni kriminalitet*, RMUP Hrvatske, Zagreb, 1991., str. 28.

specijalizaciju u kriminalnoj organizaciji mogu da budu dodeljene po kriterijumima srodstva, prijateljskih veza ili na osnovu prikazanih veština. Bitno obeležje organizovanog kriminala je stalnost članstva. Uz to, kriminalno udruženje teži izbegavanju konkurencije i dostizanju monopola po kriterijumu tipa kriminalne aktivnosti ili teritorije na kojoj se deluje. U ostvarivanju ciljeva i održavanju discipline koristi se nasiljem i korupcijom. Članstvo je ograničeno, s tim što se u zavisnosti od konkretnih potreba mogu angažovati i ne-članovi. Pravila ponašanja su eksplicitna, bilo usmena bilo pisana, a njihova primena zagarantovana je pretnjom izvesnom sankcijom koja može biti i ubistvo (Abadinsky, 1981: 6; Abadinsky, 1990: 5); -

- trajan kriminalni poduhvat koji se racionalno obavlja radi profita od nelegalnih aktivnosti, a njegovo trajno postojanje održava se korišćenjem sile, pretnjama, kontrolom monopola i/ili korumpiranjem javnih službenika. Dakle, primarni elementi organizovanog kriminala su: postojanje trajne kriminalne organizacije; racionalno kriminalno delovanje; sticanje profita kao krajnji cilj kriminalnog delovanja i korišćenje sile ili pretnji i pribegavanje korupciji radi realizovanja ciljeva i očuvanja imuniteta od primene prava (Albanese, 2000: 413);

- stalno kriminalno preduzeće koje racionalno deluje radi ostvarivanja profita od nelegalnih aktivnosti kojima se zadovoljava tražnja za nelegalnom robom i uslugama, pri čemu sopstveno postojanje osigurava upotrebom sile, pretnji i korupcijom javnih službenika s ciljem ostvarivanja određenog stepena imuniteta od krivičnog gonjenja (Adamoli, Di Nicola, Savona, Zoffi, 1998: 5);

- vrsta imovinskog kriminaliteta, a karakteriše ga postojanje kriminalne organizacije koja obavlja kontinuiranu privrednu delatnost, koristeći pri tom nasilje i korupciju nosilaca vlasti (Ignjatović, 1998b: 25);

- tip kriminalne delatnosti koju karakteriše kontinuirano i u vidu poslovne orijentacije, sistematsko vršenje krivičnih dela usmerenih ka sticanju profita, monopola i moći koju organizuje i sprovodi u delo grupa hijerarhijski povezanih lica koji deluju u skladu sa unapred sačinjenim planom i sastoji se u obavljanju pravno nedozvoljenih i dozvoljenih poslova uz korišćenje nasilja, zastrašivanja, korupcije i drugih oblika uticaja na državne organe, pojedince i ostale oblike socijalne kontrole (Simonović, 2004: 627);

- vršenje teških krivičnih dela od strane kvalifikovane kriminalne organizacije u cilju sticanja dobiti ili moći (Marinković, 2010: 43);

- profitno orijentisana kontinuirana kriminalna delatnost, koju vrše kriminalne organizacije u različitim oblastima pogodnim za kriminalnu eksploataciju, a odlikuje ga visok stepen interakcije između članova organizacije, diferencijacija zadataka i organizacioni modeli koji

se prilagođavaju potrebama delovanja kriminalne organizacije u okruženju i korišćenje kriminalnih metoda (nasilja, zastrašivanja i korupcije) i nekriminalnih metoda (delovanje u sferi legalnih ekonomskih tokova) kojima se ostvaruju kriminalni ciljevi, uspostavljaju veze i vrši uticaj na nosioce vlasti, itd. (Bošković, 2011: 9)“.⁶¹

U napred navedenom delu Mijalkovića i Bajagića, navodi se da su „pravna (normativna) određenja organizovanog kriminala sadržana su u nacionalnim i međunarodnim pravnim aktima, koje su donela izvesna nacionalna zakonodavna tela, odnosno skupštinska tela međunarodnih organizacija“.⁶² Oni ističu, kao bitno, da u širem smislu shvaćeno, da „ovde spadaju i određenja koja su usvojila razna stručna tela i institucije (specijalizovane radne grupe nacionalnih i međunarodnih bezbednosnih mehanizama)“.... gde su „evidentna dva modela definisanja organizovanog kriminala: prvi, koji se ogleda u eksplicitnom određenju pojma organizovanog kriminala i navođenju nedvosmislenih uslova za postojanje organizovanog kriminala u konkretnom slučaju kršenja zakona i drugi, gde pojam organizovanog kriminala nije eksplicitno normativno određen, već se takvi slučajevi podvode pod inkriminaciju zločinačkog udruživanja ili se u konkretnim zakonskim inkriminacijama, kao teži oblici krivičnih dela, eksplicitno navode izvršenja od strane kriminalnih grupa ili organizacija“.⁶³ Potom navode da je shvatanje „Ujedinjenih nacija na pojam organizovanog kriminala svakako je jedan od značajnijih. Iako se Konvencijom Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori, broj 6/2001) pojam organizovanog kriminala ne definiše eksplicitno, njegovo određenje se može logički naslutiti tumačenjem pojmova grupe za organizovani kriminal, organizovane grupe i teškog zločina:

- grupa za organizovani kriminal je grupa od tri ili više lica, koja postoji u izvesnom vremenskom periodu, deluje sporazumno, u cilju vršenja teških zločina, radi sticanja (posredno ili neposredno) materijalne koristi;
- organizovana grupa je grupa koja nije slučajno formirana radi neposrednog izvršenja krivičnog dela i koja ne mora da ima formalno definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu;
- težak zločin je krivično delo koje se kažnjava lišenjem slobode od najmanje četiri godine.

⁶¹ Prema, Dr Saša Mijalković, Dr Mladen Bajagić, Organizovani kriminal i terorizam, Beograd, 2012, str. 17-18.

⁶² Isto, str. 17-18.

⁶³ Isto, str. 18-19.

Logičkom analizom i indukcijom navedenih pojava, može se zaključiti da organizovani kriminal podrazumeva vršenje teških zločina od strane grupe za organizovani kriminal, odnosno da je to kriminalno delovanje grupe od tri ili više lica, koja postoji u izvesnom vremenskom periodu, deluje sporazumno u cilju vršenja krivičnih dela radi sticanja (posredno ili neposredno) materijalne koristi, za koje se može izreći kazna lišenja slobode u trajanju od najmanje četiri godine.

Prema ovom određenju, organizovani kriminal može da ima unutardržavne i transnacionalne dimenzije. Kriminal je unutardržavnog značaja ukoliko se odvija unutar granica jedne države i ukoliko nema transnacionalni karakter. S druge strane, krivično delo je transnacionalno ako je: učinjeno u više država; učinjeno u jednoj državi, ali je veći deo priprema, planiranja, rukovođenja ili kontrole obavljeno u nekoj drugoj državi; učinjeno u jednoj državi, ali je u njega uključena grupa za organizovani kriminal koja se bavi kriminalnim aktivnostima u više država i učinjeno u jednoj državi, ali su bitne posledice nastupile u nekoj drugoj državi (član 3 Konvencije). U okviru institucija Evropske unije dati su obavezni i fakultativni kriterijumi za identifikovanje organizovanog kriminala u bezbednosnoj praksi. Obavezni kriterijumi su: saradnja najmanje tri lica, saradnja tih lica u dužem periodu ili u određenom trajanju, vršenje teških oblika krivičnih dela i ostvarivanje dobiti i/ili moći kao cilj udruženog kriminalnog delovanja. Fakultativni kriterijumi su: konkretni zadaci ili uloga svakog člana kriminalnog udruženja, postojanje nekog oblika interne discipline ili kontrole, primena sile ili drugih sredstava pogodnih za zastrašivanje, uticaj na politiku, sredstva javnog informisanja, javnu upravu i agencije za sprovođenje zakona, korišćenje komercijalnih ili poslovnih struktura, uključenost u pranje novca i delovanje na međunarodnom nivou. Da bi u konkretnom slučaju moglo da se govori o organizovanom kriminalu, neophodno je identifikovanje najmanje 6 od ponuđenih kriterijuma, pri čemu se podrazumeva prisustvo obaveznih kriterijuma (Council of the European Union Act 6204/2/97). Ovi kriterijumi su bili zastupljeni i u određenju organizovanog kriminala u krivičnoprocesnom zakonodavstvu naše zemlje.⁶⁴ Slično pristup je i „određenje u okviru institucija Saveta Evrope: organizovani kriminal su nelegalne aktivnosti koje izvide strukturisane grupe od tri ili više članova, koje postoje duže vreme i imaju cilj da sprovedu ozbiljne kriminalne aktivnosti (teške zločine) kroz planirane akcije, korišćenjem zastrašivanja, nasilja, korupcije ili drugih sredstava radi dobijanja, direktno ili indirektno, finansijske ili druge materijalne koristi (Recommendation Rec(2001)11 of the Committee of

⁶⁴ Isto, str. 19.

Ministers to Member States Concerning Guiding Principles on the Fight Against Organised Crime). U tome se mnogo ne razlikuje ni interpolovo određenje: organizovani kriminal je svaka grupa koja ima korporativnu strukturu čiji je primarni cilj da obezbedi novac nelegalnim aktivnostima, a opstaje jer koristi zastrašivanje i korupciju (Bakesly, 1996: 412)⁶⁵.

Palermo Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom i Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, koji dopunjuju ovu konvenciju, usvojena je u Palermu od 12. do 15. decembra 2000. godine. Republika Srbija je potvrdila ovu konvenciju Zakonom o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola⁶⁶. Svrha Konvencije je da se na efikasniji način unapredi saradnja u pogledu sprečavanja i borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Konvencija se primenjuje na prevenciju, istragu i sudsko gonjenje: a) krivičnog dela pranja novca i drugih određenih krivičnih dela, i b) teških zločina, gde je krivično delo po prirodi transnacionalno i podrazumeva grupu za organizovani kriminal. Krivično delo je po prirodi transnacionalno ako je: 1) učinjeno u više država; 2) učinjeno u jednoj državi, ali je veći deo priprema, planiranja, rukovođenja ili kontrole obavljen u nekoj drugoj državi; 3) učinjeno u jednoj državi, ali je u njega uključena grupa za organizovani kriminal, koja se bavi kriminalnim aktivnostima u više država; ili 4) učinjeno u jednoj državi, ali su bitne posledice nastupile u nekoj drugoj državi. "Grupa za organizovani kriminal" označava organizovanu grupu od tri ili više lica, koja postoji u izvesnom vremenskom periodu i koja deluje sporazumno u cilju činjenja jednog ili više teških zločina, ili krivičnih dela utvrđenih u skladu sa Konvencijom, radi zadobijanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge materijalne koristi. "Težak zločin" označava radnju koja predstavlja krivično delo kažnjivo maksimalnom kaznom lišenja slobode u trajanju od najmanje četiri godine ili nekom težom kaznom⁶⁷.

Konvencijom se zahteva kriminalizacija pranja dobiti stečene kroz kriminal, odnosno uvođenje krivičnog dela pranja novca. U tom smislu, zahteva se da svaka država potpisnica usvoji, u skladu sa osnovnim principima domaćeg zakonodavstva, neophodne zakonodavne i druge mere kojima se kao krivična dela utvrđuju, kada su učinjena s namerom: 1) pretvaranje ili

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ „Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori”, broj 6/01.

⁶⁷ Član 2-3. Konvencije.

prenos imovine, znajući da se do te imovine došlo putem kriminala, a u cilju sakrivanja i prikrivanja nezakonitog porekla imovine, ili pomaganja licu umešanom u izvršenje predikatnog krivičnog dela, kako bi izbeglo zakonske posledice svog činjenja; 2) skrivanje ili prikrivanje prave prirode, izvora, lokacije, raspolaganja, kretanja ili vlasništva ili prava na imovinu, znajući da je takva imovina stečena kroz kriminal; 3) pribavljanje, posedovanje ili korišćenje imovine, znajući u trenutku njenog prijema, da je takva imovina dobit od kriminala, i 4) učestvovanje, povezivanje ili udruživanje radi izvršenja, pokušaja izvršenja i pomaganja, podsticanja, omogućavanja i davanja saveta u pogledu izvršenja ovog krivičnog dela⁶⁸. Definisane su i mere za borbu protiv pranja novca, tako što je određeno da je svaka država potpisnica dužna da: 1) uspostavi i sveobuhvatni nacionalni regulatorni i nadzorni režim za banke i nebankarske finansijske institucije, i ako je potrebno, ostale organe koji su posebno podložni pranju novca, u okviru svoje nadležnosti, kako bi se sprečili ili otkrili svi oblici pranja novca, s tim što se režimom mora posebno predvideti utvrđivanje identiteta korisnika, vođenje evidencije i prijavljivanje sumnjivih pravnih poslova; 2) obezbedi da administrativni, regulatorni organi unutrašnjih poslova i ostali organi koji se bave borbom protiv pranja novca (uključujući i sudske organe, ukoliko je predviđeno domaćim zakonima) imaju mogućnost da sarađuju i razmenjuju informacije na nacionalnom i međunarodnom nivou, u okviru uslova propisanih domaćim zakonima i da u tom cilju razmotre formiranje finansijsko-obaveštajne jedinice koja će služiti kao nacionalni centar za prikupljanje, analizu i prosleđivanje informacija u vezi sa potencijalnim pranjem novca. Države potpisnice će razmotriti primenu izvodljivih mera radi otkrivanja i praćenja kretanja gotovog novca i odgovarajućih prenosivih instrumenata plaćanja preko svojih granica, pod uslovom da se obezbede garancije propisnog korišćenja informacija, ne ometajući ni na koji način kretanje legitimnog kapitala. Takve mere mogu predviđati uslov da fizička i pravna lica prijavljuju prekogranični transfer značajnih količina novca i odgovarajućih prenosivih instrumenata plaćanja. Države potpisnice će se truditi da razvijaju i unapređuju globalnu, regionalnu, subregionalnu i bilateralnu saradnju između pravosudnih organa, organa unutrašnjih poslova i finansijskih regulatornih organa, u cilju borbe protiv pranja novca⁶⁹.

Konvencija stvara obavezu državama potpisnicama, da u najvećem mogućem stepenu koji dopušta njihov pravni sistem, usvoje neophodne mere koje će omogućiti konfiskaciju: a) dobiti

⁶⁸ Član 6. Konvencije.

⁶⁹ Član 6-7. Konvencije.

stečene izvršenjem krivičnih dela obuhvaćenih Konvencijom, ili imovine čija vrednost odgovara vrednosti te dobiti, i b) imovine, opreme ili drugih instrumenata, korišćenih ili namenjenih za korišćenje u vršenju krivičnih dela iz ove konvencije. Države potpisnice će usvojiti neophodne mere kako bi se omogućila identifikacija, ulaženje u trag, zamrzavanje ili zaplena bilo koje stvari u vezi sa navedenim krivičnim delima, radi eventualne konfiskacije. Države potpisnice će jedna drugoj pružiti najširu moguću pravnu pomoć u istrazi, gonjenju i sudskom postupku u vezi sa krivičnim delima iz ove konvencije. Ako to dozvoljavaju osnovni principi njenog domaćeg pravnog sistema, svaka država potpisnica, u okviru svojih mogućnosti i pod uslovima propisanim njenim domaćim zakonodavstvom, preduzima neophodne mere da omogući odgovarajuće korišćenje kontrolisane isporuke i, tamo gde proceni da je to celishodno, korišćenje drugih specijalnih istražnih tehnika, kao što je elektronsko praćenje ili drugi oblici nadzora i tajne operacije, od strane nadležnih organa na njenoj teritoriji za potrebe efikasne borbe protiv organizovanog kriminala. Svaka država potpisnica će preduzeti odgovarajuće mere, u okviru svojih mogućnosti kojima će pružiti: 1) delotvornu zaštitu od moguće odmazde, ili zastrašivanja svedoka koji svedoče u krivičnim postupcima povodom krivičnih dela obuhvaćenih ovom konvencijom a, po potrebi, i njihovim rođacima i drugim njima bliskim licima, i 2) pomoć i zaštitu žrtvama krivičnih dela obuhvaćenih ovom konvencijom, naročito u slučajevima pretnji odmazdom ili zastrašivanja⁷⁰.

Pojam organizovanog kriminala definisan je i u zakonodavstvu Republike Srbije, i to u Zakonikom o krivičnom postupku ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 35/2019).

Navedenim zakonikom o krivičnom postupku su definisani i pojmovi organizovani kriminal i organizovana kriminalna grupa:

- „organizovani kriminal” predstavlja vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe ili njenih pripadnika“ (čl. 2, st. 1, t. 33).⁷¹

- „organizovana kriminalna grupa” je grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi“(čl. 2, st. 1, t. 34).⁷²

⁷⁰ Član 12, 18, 20. i 24-25. Konvencije.

⁷¹ Zakonik o krivičnom postupku ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 35/2019).

⁷² Isto.

Nacionalnom strategijom za borbu protiv organizovanog kriminala organizovani kriminal definisan je: „Organizovani kriminal predstavlja najsloženiju i najopasniju vrstu kriminala u svakom društvu i jednu od najvećih pretnji savremenom čovečanstvu. Republika Srbija je odlučna u nameri da, strateškim pristupom i uz pomoć međunarodne zajednice, razvije nacionalne kapacitete i potencijale za efikasnu borbu protiv svih oblika organizovanog kriminala, a posebno protiv različitih oblika koruptivnog povezivanja i uticaja njegovih nosilaca u strukturama državne vlasti”(čl.st.1.).⁷³

U Krivičnom zakoniku Republike Srbije (Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009 "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016) ne spominje se pojam organizovani kriminal nego samo:

- Grupa je najmanje tri lica povezanih radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela koja ne mora da ima definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu (čl. 112, t. 22).⁷⁴
- Organizovana kriminalna grupa je grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi. (čl. 112, t. 35).⁷⁵

Krivični zakonik poznaje i krivična dela:

- „Dogovor za izvršenje krivičnog dela, Ko se sa drugim dogovori da izvrši određeno krivično delo za koje se može izreći pet godina zatvora ili teža kazna, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine“ (čl. 345).⁷⁶

- „Udruživanje radi vršenja krivičnih dela,

1 Ko organizuje grupu koja ima za cilj vršenje krivičnih dela za koje se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, ako zakonom za takvo organizovanje nije predviđena teža kazna, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

⁷³ Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala „Službeni glasnik RS“, broj 23 od 3. aprila 2009.

⁷⁴ Krivični zakonik Republike Srbije "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016).

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto.

2. Ko organizuje organizovanu kriminalnu grupu, ako zakonom za takvo organizovanje nije predviđena teža kazna, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.
3. Pripadnik grupe iz stava 1. ovog člana, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.
4. Pripadnik organizovane kriminalne grupe iz stava 2. ovog člana, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.
5. Ako se delo iz st. 1. i 2. ovog člana odnosi na grupu ili organizovanu kriminalnu grupu, koja ima za cilj vršenje krivičnih dela za koje se može izreći kazna zatvora od dvadeset godina ili zatvor od trideset do četrdeset godina, organizator grupe ili organizovane kriminalne grupe će se kazniti zatvorom najmanje deset godina ili zatvorom od trideset do četrdeset godina, a pripadnik grupe ili organizovane kriminalne grupe zatvorom od šest meseci do pet godina.
6. Organizator grupe ili organizovane kriminalne grupe iz st. 1, 2. i 5. ovog člana koji otkrivanjem grupe ili organizovane kriminalne grupe ili na drugi način spreči izvršenje krivičnih dela radi čijeg vršenja je grupa ili organizovana kriminalna grupa organizovana, kazniće se zatvorom do tri godine, a može se i osloboditi od kazne.
7. Pripadnik grupe ili organizovane kriminalne grupe iz st. 3. do 5. ovog člana koji otkrije grupu ili organizovanu kriminalnu grupu pre nego što je u njenom sastavu ili za nju učinio neko krivično delo, predviđenim st. 3. do 5. ovog člana radi čijeg vršenja je grupa ili organizovana kriminalna grupa organizovana, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine, a može se i osloboditi od kazne (čl.346).⁷⁷.

Treba napomenuti i saučesništvo, koje u krivičnom delu može da ima nekoliko oblika (koja su posebno značajna organizovani kriminal), i to saizvršilaštvo, podstrekavanje i pomaganje.

Saizvršilaštvo „Ako više lica učestvovanjem u radnji izvršenja sa umišljajem ili iz nehata zajednički izvrše krivično delo, ili ostvarujući zajedničku odluku drugom radnjom sa umišljajem bitno doprinesu izvršenju krivičnog dela, svako od njih kazniće se kaznom propisanom za to delo.(čl. 33.)“.⁷⁸

Podstrekavanje; „(1) Ko drugog sa umišljajem podstrekne da izvrši krivično delo, kazniće se kaznom propisanom za to krivično delo. (2) Ko drugog sa umišljajem podstrekava na izvršenje krivičnog dela čiji pokušaj je po zakonu kažnjiv, a delo ne bude ni pokušano, kazniće se kao za pokušaj krivičnog dela.(čl. 34.)“.⁷⁹

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Isto.

Pomaganje; „(1) Ko drugom sa umišljajem pomogne u izvršenju krivičnog dela, kazniće se kaznom propisanom za to krivično delo, ili ublaženom kaznom. (2) Kao pomaganje u izvršenju krivičnog dela smatra se naročito: davanje saveta ili uputstava kako da se izvrši krivično delo, stavljanje učiniocu na raspolaganje sredstava za izvršenje krivičnog dela, stvaranje uslova ili otklanjanje prepreka za izvršenje krivičnog dela, kao i unapred obećano prikrivanje krivičnog dela, učinioca, sredstava kojima je krivično delo izvršeno, tragova krivičnog dela ili predmeta pribavljenih krivičnim delom (čl.35.)“.⁸⁰

Moram naglasiti da se u u Krivičnom zakoniku posebno ističe strožije kažnjavanje ukoliko je krivično delo izvršila grupa ili organizovana kriminalna grupa a to znači da zakonodavac veoma precizno identifikuje i strožije kažnjava situacije organizovanog kriminala.

Iz napred navedenih shvatanja i definicija o organizovanom kriminalu, mogu da konstatujem, da kod velike većine pojedinačnih autora, kao i kod konvencija, strategija, odredbi iz zakonodavstva, postoji opšta saglasnost u nekoliko bitnih svojstava u vezi organizovanog kriminala:

- da su to specifične organizacije; koje nastaju i razvijaju se u neko vreme i na nekom prostoru, koje imaju svoje faze nastanka, razvoja (uspon, pad i gašenje) i nestanka,
- sve ove organizacije imaju svoju strukturu, poredak, odnose subordinacije,
- organizacija koja nastaju radi sticanja profita;
- u svom delovanju koriste „meke i tvrde metode delovanja“ silu, pretnje, nasilje, zastrašivanje, korupciju, i dr.,
- povezuju se sa političkim i državnim strukturama radi ostvarivanja svojih ciljeva, interesa i sticanja profita.

3.2. Sociološka shvatanja

Prema sociološkoteorijskom - metodološkom pristupu, pod kriminalitetom se shvataju sva ponašanja koja nisu u saglasnosti sa pravnim, običajnim, kulturnim i drugim utvrđenim normama i pravilima koja su određena u nekom društvu. Kriminalitet kao pojava je kompleksan društveni fenomen, to znači da je on daleko širi od postavki koje definiše krivično pravo. Sociološki pristup razmatra sveobuhvatnije sve dimenzije realnosti, koje doprinose pojavi kriminaliteta, sve činioce odn. ukupne procese i promene društvenih, političkih,

⁸⁰ Isto.

kulturnih, ekonomskih, tehničko- tehnoloških, psiholoških i drugih uslova, koji mogu uticati na svojstva kriminaliteta, njegovo definisanje i inkriminisanje od strane subjekata države i njenih organa. Sa sociološkog aspekta kriminalitet se sa više aspekata razmatra odn. tretira, ne izučava se samo delo, već se ima u vidu i učinilac, društveni uslovi i uzroci, rezultati, efekti i posledice kriminaliteta.

Sociološke teorije u prvi plan ističu spoljne faktore, odnosno uticaje socijalne sredine. Predstavnici socioloških teorija polaze sa stanovišta da je delinkventno ponašanje proizvod socijalnog sistema i njegove strukture, ekonomskog položaja i kulturnih varijacija. Sociološke teorije pokazuju da je devijantno ponašanje reakcija ljudi na njihovu socijalnu situaciju, a ne izraz nekog genetskog koda ili nenormalnih bio -psihičkih ili drugih karakteristika ličnosti. Zbog toga se sociološke teorije nazivaju teorije o egzogenoj uzročnosti delinkvencije a posebno maloletničke delinkvencije

Za sociološki pristup i shvatanje istog, bitne su kategorije socijalno i antisocijalno ponašanje bez kojih nije ni moguće shvatiti domete ovih teorija. Stoga, u kratkim crtama definišaćemo ove dve bitne kategorije. Socijalno i antisocijalno ponašanje, kao pojava i realitet se odvijaju u okviru određenog društva, koje čine pojedinci i grupe ljudi, kao i stvari, kojima se oni služe u određenim uslovima. Kako bi ljudi, deca, mladi, odrasli, stari, mogli da žive, oni obavljaju višestruke oblike društvenih aktivnosti i ponašanja, da bi zadovoljili svoje potrebe. Ljudi su povezani u grupama. Faktički, rad svakoga čoveka, dece, mladih i starih, se odvija u okviru raznih grupa, kojima pripada pojedinac od svog rođenja do smrti. Sveukupne aktivnosti su uređene u skladu sa određenim pravilima, moralom, običajima, ustavnim i zakonskim normama, koje se smatraju kao opštedruštvene vrednosti i norme. Socijalno ponašanje, u opštem smislu podrazumeva društvene aktivnosti i društvena ponašanja pojedinaca i grupa, koja su poželjna društvena ponašanja, u skladu sa opštim interesima ili klasnim interesima, interesima postojećeg poretka. Socijalna ponašanja su poželjna društvena ponašanja iz razloga jer ne izazivaju neodobravanje date društvene zajednice, i ista nisu sankcionisana određenim normama.

Antisocijalna ponašanja su jedna vrsta nepoželjnih društvenih ponašanja, koja možemo imenovati kao neodobravajuća ponašanja pojedinaca i grupa, kao ponašanja koja odstupaju od opštedruštvenih vrednosti i normi, kojima se u određenoj meri ugrožava i sam poredak, državne institucije i njihovo funkcionisanje. Takva ponašanja su i sankcionisana, u skladu sa

potrebama i interesima date zajednice. Njihovo sankcionisanje je mnogostruko. Ono može biti sankcionisano moralnim i običajnim normama, ali i ustavnim i zakonskim normama. Subjekti antisocijalnih ponašanja mogu biti individualni i grupni, kolektivni, kao što su npr. organizovane kriminalne grupe. Antisocijalne pojave nam ukazuju i na postojanje društvene dezorganizacije, disfunkcionalnih odnosa u društvenim odnosima, gubitak društvene kohezije i društvene stabilnosti, pojavu anomije, sukobe i konflikte, i dr. Antisocijalna ponašanja su i odraz i reakcija pojedinaca i grupa na mnoge društvene probleme, kao što su problemi u vezi smanjenog obima proizvodnje, nezaposlenosti, siromaštva, bede, gladi, ugrožavanja ljudske egzistencije, i sl. Posledice takvih društvenih odnosa su narušavanje socijalne integracije, slabljenje uticaja porodice kao osnovne društvene jedinice, gubitak porodične ravnoteže pojava kriminaliteta, kriminalnih grupa, maloletničke delikvencije i sl. „Brze i nagle društvene promene narušavaju društveno postignutu socijalnu harmoniju dovodeći do ozbiljnih poremećaja i u socijalnoj porodičnoj ravnoteži. Sve više porodica je izloženo različitim socijalnim rizicima i krizi ličnih i porodičnih odnosa. Današnje socijalno okruženje poremetilo je strukturu porodice i njene unutarnje odnose i socijalne veze. Sve više je dezorganiziranih porodica koje zapljuskuju nezdravi odnosi (rastava brakova, alkoholizam, netrpeljivost, konflikti, nasilje, izoliranost, osiromašenje moralnih i emocionalnih odnosa i veza) , što, dakako, utiče na razvoj mlade ličnosti. Visoka stopa rastave brakova pogađa na desetine hiljada dece. Prema nekim procenama danas gotovo svaki treći brak propada, što daje za posledicu da svako drugo dijete ne raste u porodici u kojoj je rođeno“.⁸¹Poremećaji stabilnog stanja su uzrokovani različitim socijalnim faktorima. Rat kao regresivna društvena promena je uslovio pojavu velikog broja nepotpunih porodica bez jednog ili oba roditelja, kao što je npr. u Bosni i Hercegovini, odnosno pojavu velikog broja dece lišene roditeljskog staranja, kao i pojavu maloletničke delikvencije na tim prostorima.

Uzroke kriminaliteta, socijalnog i antisocijalnog ponašanja, delikvencije, maloletničke delikvencije, sociološke teorije vide u spoljnim- egzogenim faktorima odn. faktorima sredine. Uticaji sredine dolaze iz socijalne sredine i prirodne sredine. Zbog toga se učenja o egzogenim faktorima dele na ona koja se zasnivaju na isticanju značaja prirodnih uzroka i ona koja u prvi plan ističu uticaje socijalne sredine ili socijalnih faktora na pojavu kriminaliteta u ukupnosti. Tako, teorija anomije predstavlja jedno od najrazvijenijih socioloških objašnjenja

⁸¹ M. Slatina, Socijalna isključenost mladih kao društveni i znanstveni problem, Individualizacija i inkluzija u obrazovanju, (Zbornik radova), CES Programme, Sarajevo, 2006, str. 45.

delinkventnog ponašanja koju je postavio francuski sociolog Emil Dirken, a isto modifikovao Robert Merton. Termin "anomija" (an=ne+nomos=zakon) na starogrčkom jeziku znači stanje bez zakona, raspuštenost, ne prihvatanje zakona i dr. E. Dirken je dao veliki doprinos razvoju sociološke i kriminološke misli krajem 19. i početkom 20. veka u Francuskoj, ali i u širim intelektualnim krugovima Zapadne Evrope. On polazi od opšteg stava da se koren kriminaliteta nalazi u samoj prirodi društva i da je on proizvod socijalnih interakcija ljudi u društvu. Polazeći od ove opšte postavke on je razvio teoriju anomalije koja u poremećajima društvene ravnoteže vidi uzroke delinkventnog ponašanja. Pošto kriminalitet izvire, po mišljenju Dirkena, iz društva i njegove organizacije, ubraja ga u normalne društvene pojave koje nalazimo u svim zajednicama. Kriminalitet je neizbežna i normalna društvena pojava i prelazi u društveno- štetnu pojavu samo u slučaju njenog preteranog porasta. „Nema nijednog društva gde kriminalitet ne postoji kao neizbežna i normalna pojava“.⁸²

Dirken razlikuje normalne i patološke društvene pojave i uspostavlja kriterijume za njihovo razlikovanje. Neravnoteža društva nastupa u periodima brzih društvenih promena i određenih kriza u njegovom razvoju. U takvim uslovima društvo dolazi u stanje da gubi regulatorske funkcije i nije u stanju da vrši usmeravanje i kontrolu nad pojedincem. Objektivni izvori anomalije su ekonomske prirode, jer krizne situacije u društvu ugrožavaju ekonomske tokove i ukupan socijalni razvoj a što potvrđuje i naredni iskaz: „Prestupničko ponašanje je proizvod ekonomske nejednakosti.“⁸³ Kada su društvene vrednosti poremećene i potisnute, kao što je slučaj u vreme ekonomskih kriza i ratova, pojedinci su prepušteni sebi i postoji odsustvo društvene kontrole, što je pretpostavka za devijantno ponašanje. E. Dirken pojavu kriminaliteta u društvu objašnjava i stanjem društvene dezorganizacije, nesigurnosti, usamljenosti i otuđenja naročito u velikim gradovima. Otudenje pojedinca vodi u društvenu izolaciju i u određenim slučajevima uzrokuje destruktivni odnos pojedinca prema stvarnosti. „Ovakvo stanje društvene dezorganizacije ima za posledicu dominaciju kulta izolovanog čoveka i individualizaciju koja se pretvara u kriminalnu aktivnost“.⁸⁴

R. Merton je modifikovao teoriju anomalije i pokazao da devijantnost potiče iz kulture i strukture samog društva koja generira pritisak u smeru društveno devijantnog ponašanja na pojedince

⁸² E. Dirken, Pravila sociološke metode, Savremena škola, Beograd, 1966, str. 69.

⁸³ E. Gidens, Sociologija, CID, Podgorica, 1998, str. 129.

⁸⁴ M. Miković, Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad, Editio-Civitas, Sarajevo, 2004, str. 66.

koji su različito raspoređeni u toj strukturi. Merton je teoriju anomije razvio u objašnjenju delinkventnog ponašanja mladih iz nižih društvenih slojeva. Navodi da mladi, sa nižim socijalnim statusom, usled nedostupnosti legitimnih sredstava za postizanje odgovarajućih ciljeva, kao što su posedovanje materijalnih dobara, kojima teže, dolaze u stanje anomije kršeći zakonske norme ponašanja i nedozvoljenim načinom postižu željene ciljeve. Ovaj teoretičar je utvrdio tipologiju adaptacije pojedinca na stanje anomije u društvu koju je zasnovao na prihvatanju ili odbacivanju kulturnih ciljeva i prihvatanju i odbacivanju dozvoljenih sredstava. Na osnovu ova dva elementa on je utvrdio pet različitih načina reagovanja individue na stanje anomije u društvu, i to: konformizam, inovacija, ritualizam, povlačenje i pobuna. Konformizam je najčešći tip reagovanja. Ovaj tip reakcije podrazumeva da se članovi društva pokoravaju kulturnim ciljevima i prihvataju normative u pogledu sredstava kojima će ih ostvariti. Njihova aktivnost na tom planu odvija se prema prihvaćenim, društveno- ustaljenim normama ponašanja. Inovacije su takođe jedan od tipova reakcije pojedinca na stanje anomije u društvu. Ova reakcija podrazumeva prihvatanje kulturnih vrijednosti i odbacivanje normi, odnosno okretanje devijantnim sredstvima kojima se služe delinkventi. Prema R. Mertonu ovakav put vodi ka neuspehu, a takvu reakciju na anomiju u društvu koriste pripadnici nižih kulturnih slojeva čije su školske kvalifikacije oskudne, a posao koji obavljaju ne pruža im mogućnosti napredovanja u socijalnoj stratifikaciji. Oni nemaju mogućnosti da dozvoljenim sredstvima postignu uspeh zbog čega napuštaju institucionalna sredstva za postizanje ciljeva i na zakonom nedozvoljen način pokušavaju ostvariti ciljeve. Ritualizam je moguća reakcija na stanja anomija u društvu. „Tipičan ritualist je birokrat nižeg ranga, krajnje je pristojan i uglađen, 'igra na sigurno', zadovoljan je onim što ima, pedantno se pridržava pravila i propisa do apsurd, pokoran je svim spoljnim normama koje zahtevaju ugled srednje klase i odriče se težnji ka uspehu. Ovaj tip ponašanja je devijantan jer predstavlja odstupanje od kulturnog modela prema kome se očekuje od svakog člana društva da se aktivno zalaže da napreduje u društvenoj hijerarhiji, odnosno, što odbacuje ciljeve uspeha zajedničke većini članova društva“.⁸⁵ Povlačenje je jedan od ređih tipova reakcije ljudi u situaciji društvene anomije. Ova reakcija podrazumeva napuštanje kulturnih ciljeva i dozvoljenih sredstava za njihovo postizanje. Ovu kategoriju reakcije susrećemo kod osoba podložnih psihozama, odbačenih skitnica, hroničnih alkoholičara i narkomana. Takvi pojedinci su usvojili kulturne ciljeve i institucionalizovana sredstva, ali nisu sposobni da ostvare uspeh. Konflikt između usvojenoga

⁸⁵ B. Milosavljević, Socijalna patologija i društvo, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1997, str. 13.

i nemogućnosti da se ostvare društvena očekivanja, rešava se napuštanjem ciljeva i sredstava kojim bi se mogla ostvariti očekivanja. Prema Mertonu sukob se rešava napuštanjem ciljeva i sredstava odnosno povlačenjem pojedinca. Pobuna je tip reakcije na stanje anomije koji podrazumeva odbacivanje postojećih kulturnih ciljeva i institucionalnih sredstava za njihovo postizanje. Oni koji su usvojili tu alternativu žele kreirati novo društvo. Merton uzima primer urbane sredine u kojoj gerila usvaja devijantna sredstva da bi ostvarila ciljeve. Mertonova teorija anomije je bila kritična prema savremenom društvu označavajući nejednakost šansi kod mladih za napredovanje u socijalnoj stratifikaciji, kao glavni razlog devijantnosti, odnosno delinkvencije. Isti teoretičar smatra da će mere koje preduzme društvo na povećanju jednakosti šansi na uspeh kod mladih preventivno delovati na pojavu maloletničke delinkvencije. Teorijom anomije pored Dirckema i Mertona bavili su se i drugi istraživači kao što su Ričard Kolverd i Lojd Olin. Oni su istražujući bande maloletnih delinkvenata, utvrdili da se one javljaju u subkulturalnim zajednicama, gde su izgledi da se do uspeha dođe legitimnim sredstvima minimalni. Kao primer takvog stanja autori navode obespravljenе etničke manjine. Teorija anomije je opšta teorija devijantnosti i čini jednu od najznačajnijih teorija socijalne patologije. Njena vrednost je u tome što polazi od socijalnih i ekonomskih uzroka prestupničkog ponašanja.

Teorija socijalne dezorganizacije se temelji na polazištima funkcionalističke teorije i na organicističkom shvatanju društva. Prema shvatanju predstavnika ove teorije svako društvo nastoji da razvije zajedničke i opšte vrednosti kojima se obezbeđuje njegovo funkcionisanje i opstanak. Naime, dobro funkcionisanje zajednice počiva na dobroj organizaciji i funkcionalnosti svih njenih delova. Da bi pojedinci uspešno izvršavali svoje socijalne uloge i doprinosili boljoj organizaciji zajednice neophodno je, prema mišljenja predstavnika ove teorije, da se uspešno socijalizuju i ponašaju na društveno poželjan, dozvoljen i prihvatljiv način. Međutim, teoretičari smatraju da razvoj zajednica prati smena procesa organizacije i dezorganizacije. Autori ove koncepcije, Viljem Tomas i Florijan Znanjecki, amerikanci poljskog porekla, početkom dvadesetog veka, vide socijalnu dezorganizaciju kao mogući uzrok delinkventnog ponašanja. Naime, socijalna dezorganizacija je po njihovom shvatanju, stanje socijalne zajednice koje uzrokuje delinkventno ponašanje pojedinaca. Tomas i Znanjecki (1927) objavljuju kapitalno delo pod nazivom "Poljski seljak u Evropi i Americi" u kom analitičkim praćenjem i ispitivanjem vrednosti stavova poljskih doseljenika i njihovih porodica u Americi, utvrđuju da u imigrantskoj sredini slabi uticaj tradicionalnih obrazaca ponašanja i socijalne kontrole, što dovodi do otežanog socijalnog prilagođavanja novoj socijalnoj sredini,

i uzrokuje protivrečnosti i različite oblike poremećaja u ponašanju. Ovde se potvrđuje neuspeh porodice da kod svojih članova zadrži ranije usvojena pravila socijalnog ponašanja i nemogućnost da porodica vrši socijalnu kontrolu nad svojim članovima. Polazeći od navedenih rezultata istraživanja Tomas i Znanjecki socijalnu dezorganizaciju definišu kao slabljenje uticaja postojećih društvenih pravila na ponašanje pojedinih članova grupe, odnosno formiranje individualnih stavova koji dolaze u suprotnost sa društvenim vrednostima i normama zajednice. U slučaju masovnog individualnog suprotstavljanja usvojenim društvenim vrednostima, stepen socijalne kontrole je manji, a stepen socijalne dezorganizacije je veći. Osim socijalne dezorganizacije koja predstavlja za društvo nepoželjno stanje i problem, u društvu se razvija i individualna dezorganizacija. To je stanje u kome pojedinac ne uspeva da svoje socijalno funkcionisanje organizuje i uskladi kako bi ostvario odgovarajuće potrebe, interese i ciljeve u zajednici. Primeri individualne dezorganizacije mogu se pojaviti i u stabilnim socijalnim zajednicama u kojima nije prisutna dezorganizacija. To znači da individualnu dezorganizaciju ne mora uvek da prati socijalna dezorganizacija i obrnuto.

Sve teorije društvene dezorganizacije, bez obzira na varijante, povezuju kriminalitet sa većim društvenim promenama sa disharmonijom, konfliktima, neujednačenim razvojem kulture. Te promene vode javljanju novih značenja i vrednosti. One uspostavljaju odsustvo koordinacije u interakcionim odnosima ljudi. Tako iščezava jedinstvo u ponašanju ljudi".⁸⁶Tako se umesto harmonije javljaju takmičenja i sukobi između individua i grupa uz odsustvo saglasnosti u stavovima i vrednostima. Visok stepen socijalne dezorganizacije je primeren određenim društvenim promenama i stanjima kao što su: ratovi, prirodne elementarne nepogode, ekonomske, političke krize i dr.

Teorija delinkventnih subkultura se najčešće u literaturi odnosi na normativni sistem užih društvenih grupa koje su se delimično izdvojile iz društva kao poddruštva unutar zajednice. Kao tipična subkultura navodi se subkultura delinkvenata. Subkultura može biti u direktnom konfliktu sa opštom društvenom kulturom, kao što je to u slučaju pojave maloletničke delinkvencije. Ovo polazište, pri objašnjenju etiologije maloletničke delinkvencije, ističe da kontrakture mladih nastaju usled nemogućnosti pripadnika nižih slojeva da se obrazuju i uključe u kulturu srednjih i viših društvenih slojeva. Mladi iz nižih slojeva društva su blokirani

⁸⁶ M.Milutinović, Kriminologija, VI izdanje, Savremena administracija, Beograd, 1990, str. 129.

na dnu stratifikacijskog sistema, zbog čega su frustrirani i onemogućeni da obezbede vertikalnu socijalnu pokretljivost ka društvenom uspehu i poboljšanju vlastitog statusa. Oni se oslobađaju frustracije izgrađujući svoj vrednosni i normativni sistem, subkulturu, koja ih okreće kriminalitetu kao mogućem putu do uspeha. „Tako nastale delinkventne bande neguju i razvijaju posebnu subkulturu koja sadrži izvesne elemente opšte kulture prilagođene grupnoj dinamici i njenim potrebama, ali se njihovo važenje proteže samo unutar grupe. U tim grupama se neguje uzajamna solidarnost, drugarstvo, iskrenost i slična osećanja. One su međutim neprijateljski i agresivno raspoložene prema opštoj kulturi i njenim vrednostima“.⁸⁷

Delinkventna subkultura nastaje kao kolektivno rešenje zajedničkih problema mladih iz nižih društvenih slojeva. U toj subkulturi pridaju se visoke vrednosti aktivnostima kao što su: krađa, vandalizam, bežanje iz škole, uživanje droge, alkohola, kockanje i sl. Sve ove pojave se smatraju društveno neprihvatljivim i osuđuju se u kulturi globalnog društva. Međutim, objašnjavanje uzroka delinkventnog ponašanja u sferi kulturnih vrednosti nije održivo, jer uticaji podkulturnih sistema ne deluju potpuno samostalno već u sklopu drugih socijalnih faktora. „U literaturi se sreću tri osnovna tipa subkulture: kriminalna subkultura za koju je karakteristična zabranjena delatnost (preprodaja droge ili krađa), konfliktna subkultura, za koju je karakteristična nasilnost i agresivnost u nestabilnim prelaznim periodima sa namerom ostvarivanja statusa i subkultura povlačenja, koju predstavljaju osobe koje nisu primljene ni u kriminalnu ni u konfliktnu subkulturu.“⁸⁸

Teorija diferencijalne asocijacije devijantno ponašanje pojedinca vidi kao proizvod interakcije i socijalnog učenja takvog ponašanja u socijalnim grupama koje se devijantno ponašaju. Druženjem u takvim grupama pojedinci stiču navike i ponašanje suprotno moralnim i pravnim normama u društvu. U tim interakcijama dolazi do susreta sa dve vrste kulture od kojih se jedna ispoljava u duhu zakonskih, a druga putem kriminalnih normi. Tako dolazi do konflikta u odnosu na zakon. Ako u najbližoj sredini prevladavaju kriminalni elementi i uticaji oni utiču odlučujuće na pojedince u procesu socijalizacije. Pojedinci se formiraju kao delinkventne ličnosti jer se u toj sredini nalaze pretežno u socijalnim vezama i odnosima sa kriminalnim uzorima u procesu socijalizacije, sa kojima se identificiraju. Autor ove teorije je poznati američki sociolog i kriminolog E. Sutherland koji je u potpunosti razvija u svom delu

⁸⁷ M. Petrović, Ličnost u etiologiji delinkvencije, "Osvrti", Sv.4, Beograd, 1986, str. 14.

⁸⁸ S. Buljubašić, Maloljetnička delinkvencija, Arka PRESS, Sarajevo, str. 51.

"Kriminologija" u drugoj polovini 20. veka. Prema mišljenju navedenog autora, „kriminalno ponašanje se uči u procesu komunikacije sa drugim osobama. Proces učenja se odvija tokom celokupnog razvoja ličnosti i u interakciji sa primarnim devijantnim grupama, ali i u komunikaciji sa grupama koje su devijantne samo u mišljenju".⁸⁹

Prema teoriji socijalne kontrole delinkventno ponašanje nastaje kada se veze pojedinca sa društvom smanjuju ili prekidaju čime se gubi socijalna kontrola ponašanja. Nju čine četiri elementa koji su povezani sa konformizmom, i to: privrženost drugima, poverenje u socijalne institucije, verovanje u uobičajene vrednosti i učešće u konvencionalnim aktivnostima. Maloletnici privrženi delinkventnim grupama ponašaće se devijantno, a maloletnici koji prihvataju konvencionalne aktivnosti u društvu imaju malo vremena i energije za socijalno neprihvatljivo ponašanje. Na primer, uključenost u školske slobodne aktivnosti ograničava adolescenta da se ponaša delinkventno a, dok privrženost vršnjacima, delinkventima proizvodi delinkventno socijalno ponašanje.

Prema teoriji etiketiranja, neko ponašanje postaje devijantno samo kada ga oni sa kojim je pojedinac u interakciji definišu kao takvog. Ovu teoriju prvi interpretira Becker (1963) u svojoj knjizi "Autsajderi". Ovakav pristup ovaj teoretičar elaborira na primeru tuče među maloletnicima. Ako se tuča dešava u siromašnoj četvrti, policija će taj sukob među maloletnicima definisati kao pojavu delinkvencije. Međutim, ako se to dešava između pripadnika bogatih društvenih slojeva u stratifikacijskom sistemu društva, onda će to policija objasniti kao manifestaciju mladalačke živosti, iako se radi o istim oblicima poremećaja u socijalnom ponašanju. Tako su dva ista događaja različito okvalifikovana, odnosno etiketirana. Prema ovoj teoriji devijantnost ne leži u samome delu već u interakciji između počinioaca djela i onih koji to delo etiketiraju kao devijantno ili kao nedevijantno. Etiketa da je neki maloletnik delinkvent umanjuje i poništava njegov status u socijalnoj stratifikaciji stečen prije etiketiranja. Sa etiketiranjem maloletnik menja svoj društveni status i pogoršavaju mu se šanse da živi kao i ostali mladi u zajednici. Ovim se umanjuju šanse za njegovu vertikalnu društvenu pokretljivost i napredak u socijalnoj stratifikaciji društva. „Kad jednom dete dobije etiketu delinkventa, postaje obeleženo kao kriminalac a nastavnici i budući poslodavci će ga verovatno

⁸⁹ M. Miković, Maloletnička delinkvencija i socijalni rad, Editio-Civitas, Sarajevo 2004, str. 66.

smatrati nepouzdanim. Takav pojedinac onda upada u daljnje prestupništvo, uvećavajući svoje otuđenje od uobičajenih društvenih konvencija".⁹⁰

Pored navedenih teorija postoje i drugi teorijski pristupi. Raznovrsna teorijsko- metodološka stanovišta kojima se pokušalo objasniti, u skladu sa naučnim standardima, određenje kriminaliteta, mimo krivičnopravnog pristupa, nisu mala, te se mogu izdvojiti i nekoliko narednih autora:

„Klifford Šo (eng. Clifford Shaw) i Henri Mek Kej (eng. Henry McKay) (40-te godine 20 veka) - Čikaška škola i socijalna dezorganizacija. Koristeći sistem mapiranja proučavali su gradske četvrti i vršili klasifikaciju onih sa visokim i niskim stepenom kriminaliteta; Edvin Saderlend (eng. Edwin Saderlend) (prva polovina 20-og veka) - Teorija diferencijalne asocijacije. Tehnike, motivi i racionalizacije za kriminalno ponašanje su naučena ponašanja; Ronald Ejkers (eng. Ronald Akers) (sredina 20-og veka) -Teorija socijalnog učenja. Kriminalno ponašanje je naučeno i uslovljeno je nagradama i kaznama koje su povezane sa referentnom grupom; Robert Merton (eng. Robert K. Merton) (sredina 20-og veka) - Teorija socijalne strukture i anomalije. Ljudi substituiraju neprihvatljive ciljeve i sredstva, kad ne mogu prihvatiti socijalno prihvatljive; Trevis Hirši (nem. Travis Hirschi) (60-te godine 20-og veka) - Teorija kontrole. Ljudi sa jakim socijalnim vezama manje su podložni kriminalnom ponašanju; Edvin Lemert (eng. Edwin Lemert) (sredina 20-og veka) - Teorija etiketiranja. Postoje dva tipa devijantnog ponašanja: primarno je ponašanje uzrokovano biološkim i socijalnim uslovima, a sekundarno kroz samopercepciju devijantnosti; Džordž Vold (eng. George Vold) i Ostin Tark (eng. Austin Turk) (60-te godine 20. veka) - Teorija konflikta. Najuticajniji ljudi u društvu određuju zakone i pravosudni sistem; pripadnici najniže klase su bezuticajni i osećaju se ugroženima. Oba stanovišta imaju svoje prednosti ali i brojne nedostatke. Kao osnovna kritika krivičnopravnih definicija navodi se da su preuske, polaze isključivo od inkrimisanosti u zakonu, a kao još jedna od zamerki navodi se to što nedovoljno uzimaju u obzir mišljenja drugih nauka koje se bave kriminalitetom. Sociološkim teorijama se zamera to što su neprecizne u određivanju pojma kriminaliteta, konfuzne u korišćenju različitih termina (devijantno, asocijalno, delinkventno ponašanje, prestupništvo i sl), i što proširuju pojam kriminaliteta na sve druge

⁹⁰ E. Gidens, Sociologija, CID, Podgorica, 1996, str. 131.

oblike ponašanja kojima se krše druge društvene norme (moralne, običajne), što se ne može podvesti pod pojam zločina“.⁹¹

3.3. Politikološka shvatanja

Politika je društveni proces upravljanja opštim društvenim interesima - njihovim otkrivanjem, artikulisanjem, organizovanjem i ostvarivanjem odn. politika je upravljanje društvom. Upravljanje je i samo ponašanje i podrazumeva bar još tri odredbe tog društva: a) društvenu stratifikaciju razlike u položaju ljudi - pojedinaca i njihovih grupa - iz čega proizilaze i razlike u njihovim interesima); b) hijerarhijsku organizaciju - prihvaćenu kao normalnu u vremenu i prostoru u kojoj su utvrđena ovlašćenja i odgovornosti i c) postojanje koncentrisane velike (najveće moći) i dovoljno efikasnog aparata (organizovanog mehanizma) za njegovo ostvarivanje. U tim okvirima svi ljudi, građani, na jednoj državnoj teritoriji, sve institucije i organizacije i sve zajednice treba da se ponašaju u skladu sa sistemom važećih normi. U savremenom društvu sve najvažnije procese i odnose normirala je - propisala je država i ista garantuje ispunjavanje zahteva tih normi svojim monopolom nasilja, prinude.⁹²

Savremena država je politička i pravna država odn. organizacija za vršenje vlasti na određenoj teritoriji na osnovu monopola fizičkog nasilje. Ona je instrument ostvarivanja interesa nosilaca vlasti u prvom redu, ali i određenih interesa podvlašćenih nad kojima se vrši vlast. Državu čine razne ljudske jedinice, primarne i druge zajednice, organizacije i grupe, nastale kako bi zajedničkim delanjem ostvarivali zadovoljavanje bitnih i nužnih slova egzistencije, nužan stepen bezbednosti i pripadanja, i bitan stepen ostvarivanja zadovoljenja potreba za samoostvarivanjem afirmacijom.

Američki sociolog Robert Birstet, razlikovao je „tri osnovne vrste grupa, i to socijetalne, socijalne i udružene grupe odnosno udruženja. U prvu vrstu grupa čije članove povezuju neke zajedničke osobine i zajednička svest o međunarodnoj sličnosti, ali koji nisu međusobno

⁹¹ Prema, Boro Merdović, Uloga i značaj vankrivičnih subjekata u politici suzbijanja kriminaliteta, doktorska disertacija, odbranjena na Pravnom fakultetu za pravosuđe u Novom Sadu, str. 22.

⁹² „Pojam prinuda kao radnja podrazumeva nasilje kao direktnu ili indirektnu upotrebu sile s ciljem ostvarenja interesa, intencije i volje subjekta koji prinuđuje, obično suprotno interesima, intencijama i, posebno, uvek suprotnih volji onoga ko se prinuđuje. Prinuda kao stanje predstavlja aktuelizovani momenat ostvarenja interesa i intencija subjekta prinude putem ostvarive ili nameravane upotrebe sile koja je, u stvari, i dovela do toga da je objekat nasilja protiv svoje volje privoljen na vršenje ili nevršenje odgovarajućih radnji koje vode realizaciji interesa i intencija onoga koji prinuđuje“.

Mala politička enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1966., str. 940.

povezani i stalnim kontaktom spadale bi grupe prema polu, sličnom dobu starosti, profesiji, etničke nacionalne i slične grupe. Drugu vrstu grupa sačinjavaju pojedinci koji su međusobno u određenom kontaktu ali ne u organizovanom obliku, na primer grupe prijatelja, suseda, učenika itd. Najzad, udruženja se odlikuju pored navedenih karakteristika i time što imaju i formalnu strukturu, tj. unutrašnju organizaciju“.⁹³ Francuski sociolog Žorž Gurvič istakao je „15 različitih karakteristika grupa na osnovu kojih se, po njegovom mišljenju, mogu one klasifikovati (po sadržaju aktivnosti, veličini, trajanju, stepenu udaljenosti članova, načinu obrazovanja, načinu prihvatanja novih članova, prema organizovanosti itd.)“.⁹⁴ U tim okvirima se mogu identifikovati i organizovane kriminalne grupe, kako sa sociološkog, tako i sa politikološkog aspekta.

U tim procesima egzistencije, pripadanja i stepena ostvarivanja zadovoljenja potreba za sopstvenim samoostvarivanjem afirmacijom, ljudi kao jedinke i društvene grupe (pri čemu mislimo i na članove kriminalnih grupa i organizacija pre njihovog ulaska u iste) ne učestvuju ni jednako ni ravnopravno; b) njihovo učešće je u mnogome pod uticajem geografskih faktora, vrednosnih činilaca, klimatskih, ekonomskih, obrazovnih i drugih uslova i date kulture. Delajući u skladu vladajućeg ili važećeg sistema, oni delaju na njegovom ostvarivanju i razvoju, ali i negaciji, nestajanju kao npr. razne društvene devijantne, kriminalne, antisocijalne i organizovane kriminalne grupe, i sl.. Takva individualna i grupna ponašanja su i politička ponašanja, jer su u funkciji podrške ostvarivanja određenih političkih interesa ili u cilju negacije.

Ako smo saglasni, generalno uzev, da je svako ponašanje političko, jer je ono u osnovi reagovanje na ljudske egzistencijalne i druge potrebe i interese, onda se postavlja pitanje: po čemu se onda razlikuje (i da li se razlikuje) ponašanje „političara“ od ponašanja građanina koji nije političar koji živi od plate ili penzije sa kojom ne može da reši svoje egzistencijalne i druge potrebe i interese i da li je onda deo populacije prinuđen (ukoliko postoje povoljni uslovi) da svoje egzistencijalne i druge potrebe i interese rešava i bavljenjem kriminalnim aktivnostima (manjeg ili većeg obima ili ulaskom u određene kriminalne grupe, organizovane u manjoj ili većoj meri).

⁹³ Mala politička enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1966., str. 202.

⁹⁴ Isto, str. 203.

U tom kontekstu je posebno značajno određenje politikološko shvatanje kriminologije, koju politička nauka definiše kao posebnu društvenu nauku koja proučava kriminalitet kao masovnu i individualnu pojavu, kao i ličnost samog delinkventa. Političke nauke ukazuju na različita konceptualna shvatanja predmeta kriminologije i različite pristupe izučavanju kriminaliteta kao društvene i političke pojave i njihove povezanosti i međuzavisnosti sa nosiocima određenih funkcija u društvenom i političkom životu, sa posebnim osvrtom na sprege politike i organizovanog kriminala u savremenim uslovima.

Neki autori su isticali raznovrsne okolnosti kao bitne činioce kriminaliteta, kao što su: povreda zakona i prava, povreda pravnih i moralnih normi, povreda lične slobode, povreda altruističkih osećanja ličnosti, povreda snažnih i definisanih stanja kolektivne svesti (E. Dirken) i slično. Kod shvatanja predmeta kriminologije, neki pisci su ograničavali predmet kriminologije na izučavanje pojavnih oblika i uzroka kriminaliteta, a drugi ga proširuju i na oblast prevencije kriminaliteta i resocijalizacije osuđenih lica, treći uvode u kriminološku oblast i sociološko proučavanje, institute i norme pozitivnog krivičnog prava (sociologija zakona). Posledica takvih shvatanja je istorijski razvoj kriminologije na osnovu različitih koncepcija koje su izučavale kriminalitet i delinkventa u duhu svojih polaznih stavova. Na toj osnovi su se razvili i antropološki, biološki, sociološki, politikološki, i drugi pravci u kriminologiji koji različito izučavaju predmet kriminologije i određuju bitna svojstva kriminaliteta. Izučavanju kriminologije se prilazi sa dva opšta stanovišta: kriminalna fenomenologija i kriminalna etiologija. Kriminalna fenomenologija se bavi izučavanjem pojavnih oblika dinamike i evolucije kriminaliteta a kriminalna etiologija proučava korene i neposredne objektivne i subjektivne faktore kriminalne aktivnosti. Ona treba da osvetli kriminalitet kao društvenu i političku pojavu u datoj društvenoj i političkoj strukturi i ličnost delinkventa koji vrši delinkventnu aktivnost. To je problem tzv. "kriminogenih faktora" koji se smatraju za centralni kriminološki problem, pa mu se stoga poklanja posebna pažnja. Proučavajući kriminalitet kao posebnu društvenu a delom i političku pojavu, kriminologija mora da ima u vidu opšte i posebne uslova života i društvene i političke zakonitosti njegovog javljanja, pri čemu mora da se oslanja na naučne rezultate i drugih nauka i naučnih disciplina (ne samo pravne nauke i njenih naučnih disciplina).

Politikologija je na stanovištu da je kriminalna politika posebna naučnoteorijska - praktična disciplina koja se bavi razradom mera i postupaka radi sprečavanja kriminaliteta kao masovne i pojedinačne pojave. Prethodne kriminalne politike bile su zasnovane na krivičnoj represiji

odn. na koncepciji zastrašivanja raznim krivičnim merama i kaznama. Na to se svodila generalna i specijalna prevencija u svojim klasičnim oblicima. Ona je gledala na krivične zakone i organe koji ih sprovode u život kao na osnovno sredstvo borbe protiv kriminaliteta, pa se stoga bavila usavršavanjem krivičnog zakonodavstva i unapređenjem rada organa krivičnog gonjenja. S nastankom raznovrsnih tendencija i procesa u društvenom i političkom životu, tokom nekoliko zadnjih decenija, kriminalna politika sve više prelazi na socijalnu prevenciju, koja je usmerena prvenstveno na suzbijanje i otklanjanje raznih negativnih uticaja koji uslovljavaju pojavu kriminalnog ponašanja u određenim sredinama i uslovima, kao i na primenu naučno zasnovanih metoda i tretmana u procesu resocijalizacije osuđenih lica.

Na kraju ovog dela navešćemo i jedan specifikum u politici na našim prostorima. Naime, specifičnost položaja vojske i policije u politici je u suštini u tome, da oni kao nosioci najveće organizovane moći za prisilu, ne odlučuju o političkim kretanjima direktno, već su deo državnog aparata koji pretnjom i primenom sile (preventivno i kurativno) sprečavaju borbu protiv države, bilo da su u pitanju devijantna ili kriminalna ponašanja neorganizovanih ili organizovanih kriminalnih grupa, domaćih, internacionalnih ili stranih ili neke strane države. Oni su zaštita države i od unutrašnjih pobuna podsticanih i podržavanih spolja, od jedne ili više moćnih stranih sila koje teže da jedan poredak (aktuelan) zamene drugim. U tom pogledu, jedan broj autora iz oblasti političkih nauka i drugih društvenih nauka i naučnih disciplina, kao klasičan primer zamene jednog poretka drugim u sprezi sa spoljnim i unutrašnjim faktorima i organizovanim kriminalnim grupama, navode događanja tokom septembra i oktobra 2000 godine u Republici Srbiji kada je smenjen Predsednik Slobodan Milošević klasičnim državnim udarom a da vojska i policija nije preduzela dovoljne mere da to predupredi. Potom, posle smene Slobodana Miloševića i dovođenja „svoje nomenklature“ za bitne činioce u političkom i državnom životu, u skladu sa interesima i ciljevima globalizacije i globalizma ili „vesternizacije“ došlo je i do faznog razbijanja SRJ i Republike Srbije, države i državnih institucija, masovnih privatizacija, tj. zatvaranja fabrika tj. gašenja sopstvene proizvodnje i masovnog otpuštanja radnika, visoke stope nezaposlenosti, visokog stepena migracija (unazad par godina sa prostora bivše SFRJ, Rumunije, Bugarske i sl.) u Zapadnu Evropu je otišlo preko 10. miliona radno sposobnih stanovnika na rad), masovno osiromašenje građana, masovan uvoz raznovrsnih proizvoda sa prostora zapadnoevropskih država, veliki spoljnotrgovinski deficit, visoko povećanje spoljnog duga, i drugo. Primer su i događanja u Tunisu, Egiptu, Iraku, Libiji, Siriji. Interesi globalizacije nesporno da su postigli planirane rezultate i efekte, što se uočava kao nepobitna činjenica.

4. Klasifikacije organizovanog kriminala

U naučnoteorijskom fondu postoje mnoge klasifikacije i kriterijumi klasifikacija organizovanog kriminala. Neki autori za kriterijum klasifikacije uzimaju razne oblika organizovanja, počev od manjih grupa, udruženja, bandi, organizacija, i dr. Potom prema kriterijumu unutrašnje strukture (centralizacija, visok nivo hijerarhijskih odnosa, red, rad i disciplina, poslušnost, omerta - zakon ćutanja i dr.). Slede kriterijumi definisanih ciljeva (stalan prihod, rast profita i dr.), primena metoda delovanja na svest i ponašanje (uznemiravanje, nasilje, iznuda, zastrašivanje, korupcija terorizam i dr.), političke veze i odnosi (državni organi vlasti, političke stranke, privredni magnati i dr.), organizovani kriminal na državnom - nacionalnom i međunarodnom nivou, i dr.

Prema klasifikaciji Interpol, „međunarodni kriminal se ispoljava kao:

- dela protiv pojedinca (ubistva i telesne povrede; zločini protiv prava čoveka; pornografija, trgovina opscenim materijalom i terorizam);
- dela protiv imovine (razbojništva, provale, iznuđivanja; džeparenje kao međunarodna kriminalna aktivnost; krađa sa transnacionalnim posledicama);
- dela međunarodnog kriminaliteta belog okovratnika (prevare; dela kompjuterskog kriminaliteta i „pranje novca“);
- dela falsifikovanja (krivotvorenje umetničkih i industrijskih dobara; falsifikovanje dokumenata i krivotvorenje stranog papirnog i metalnog novca) i
- krijumčarenje (nedozvoljena trgovina opasnim drogama i šverc drugih dobara (i ljudi)).⁹⁵

Prema Siniši Dostiću „Interpol je pojavne oblike organizovanog kriminala klasifikovao na sledeći način: dela protiv pojedinca (ubistva i telesne povrede, zločini protiv prava čoveka, pornografija, trgovina skupocenim materijalom i terorizam); dela protiv imovine (razbojništva, provale, iznuđivanja, džeparenje kao međunarodna kriminalna aktivnost, krađa sa transnacionalnim posledicama); dela međunarodnog kriminaliteta „belog okovratnika“ (prevare, dela kompjuterskog kriminaliteta, "pranje novca"); dela falsifikovanja (krivotvorenje umetničkih i industrijskih dobara, falsifikovanje dokumenata i krivotvorenje stranog papirnog i metalnog novca); dela krijumčarenja (nedozvoljena trgovina opasnim drogama, šverc drugih dobara i ljudi“.⁹⁶

⁹⁵ Prema, Dr Saša Mijalković, Dr Mladen Bajagić, Organizovani kriminal i terorizam, Beograd, 2012, str. 57-58.

⁹⁶ Prema Siniša Dostić, Bezbednost granica kao deo savremenog sistema suprotstavljanja organizovanom kriminalu, doktorska disertacija, odbranjena u Univerzitetu u Beogradu, Fakultet bezbednosti, 2012, str. 94.

Prema klasifikaciji Evropol, „organizovani kriminal se ispoljava kao:

- trgovina drogom, koja uključuje trgovinu kokainom, heroinom, sintetičkim drogama, kanabisom, farmaceutskim proizvodima koji su klasifikovani kao droge i anaboličkim i doping tvarima;
- zločini protiv lica, koji uključuju ilegalne migracije, trgovinu ljudskim bićima i eksploataciju dečę;
- finansijski zločini i drugi zločini protiv svojine, koji uključuju pranje novca, prevare, falsifikovanje, organizovane provale i krađe i krađe kulturnih dobara i
- nelegalnu trgovinu, što uključuje trgovinu ukradenim vozilima, krijumčarenje duvana, nezakonitu trgovinu vatrenim oružjem i nelegalno poslovanje.

Prema Nacionalnoj strategiji Republike Srbije za borbu protiv organizovanog kriminala, javni oblici organizovanog kriminala zastupljeni u Republici Srbiji su: „trgovina narkoticima, iznude, otmice, ucene, trgovina ljudima, krijumčarenje ljudi, korupcija, pranje novca, zloupotreba službenog položaja, falsifikovanje novca i drugih sredstava plaćanja, prostitucija, trgovina oružjem i eksplozivnim materijama, krijumčarenje vozila, krijumčarenje akcizne robe i visokotehnološki kriminal“.⁹⁷

Dostić organizovani kriminal klasifikuje na osnovu kriterijuma oblici ispoljavanja organizovanog kriminala, i iste sačinjavaju:

- Oblici ispoljavanja organizovanog kriminala na nacionalnom nivou
- Oblici ispoljavanja prekograničnog organizovanog kriminala
- Ilegalne migracije
- Krijumčarenje ljudi
- Trgovina ljudima
- Krijumčarenje opojnih droga
- Krijumčarenje oružja, municije i pirotehničkih sredstava
 - Krijumčarenje radioaktivnog materijala
 - Krijumčarenje visokoakciznih roba
 - Krijumčarenje ukradenih motornih vozila
 - Krijumčarenje kulturnih dobara
 - Krijumčarenje retkih biljnih i životinjskih vrsta

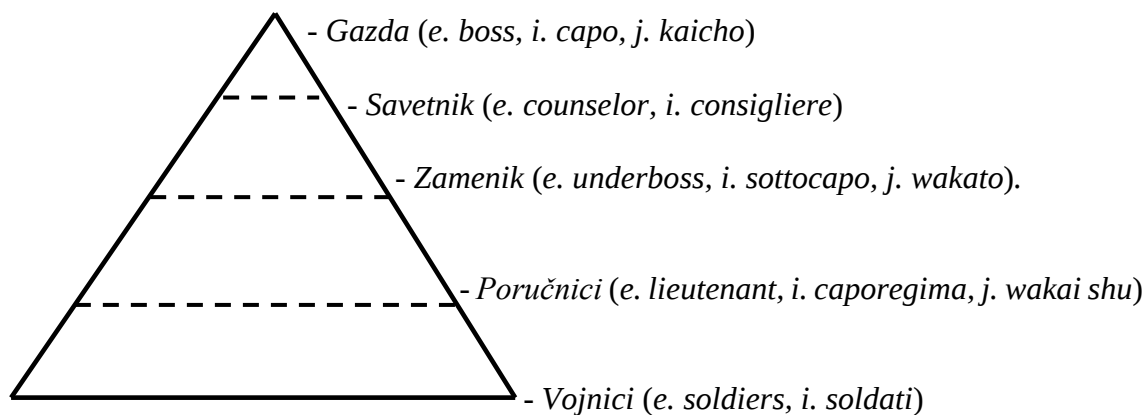
⁹⁷ Prema, Dr Saša Mijalković, Dr Mladen Bajagić, Organizovani kriminal i terorizam, Beograd, 2012, str.59.

- Falsifikovanje u funkciji prekograničnog organizovanog kriminala
 - Falsifikovanje isprava
 - Falsifikovanje novca i platnih kartica“.⁹⁸

⁹⁸ Prema Siniša Dostić, Bezbednost granica kao deo savremenog sistema suprotstavljanja organizovanom kriminalu, doktorska disertacija, odbranjena u Univerzitetu u Beogradu, Fakultet bezbednosti, 2012, str. 91-171.

5. Modeli organizovanog kriminala

Veliki broj autora u naučnoteorijskom fondu smatra da postoje dva opšta modela kriminalnog organizovanja. Prvi je tzv. klasični ili tradicionalni model „piramidalnog“ ili „mafijaškog“ tipa, kao što su: italijanski, američki, italo- američki, kineski, japanski, albanski i dr. Savremeni modeli su tzv. modeli mrežnog kriminalnog organizovanja u uslovima savremene tržišne ekonomije. Posebni modeli su svojstveni za konkretne vidove kriminalnih delatnosti. Klasični model je zasnovan na piramidalnoj strukturi ustrojstvu sa strogom hijerarhijom i podelom poslova, tako ako bi poredili strukturu italijanske i japanske organizacije, ona je u osnovi ista odn. struktuirana je po preciznom hijerarhijskom principu, tako da je na vrhu piramide gazda (*e. boss, i. capo, j. kaicho*) čiji je autoritet apsolutan i on donosi strateške odluke o delovanju kriminalne organizacije. Potom sledi savetnik gazde (*e. counselor, i. consigliere*), pa zamenik gazde (*e. underboss, i. sottocapo, j. wakato*). Gazda i zamenik imaju glavnu reč u odlučivanju unutar kriminalnih organizacija, itd. Potom dolazi poručnik (*e. lieutenant, i. caporegima, j. wakai shu*) koji je zadužen za upravljanje akcijama kriminalne organizacije po teritorijalnom ili funkcionalnom principu, onda slede „vojnici“ neposredni izvršioci kriminalnih radnji.

Piramidalna struktura kriminalne organizacije

Protokom vremena došlo je do bitnih promena, te umesto jedne „velike piramide“, u današnjim uslovima daleko više ima malih „piramida“. Vertikalna organizacija promenjena je dobrim delom u horizontalnu strukturu.

Centar za međunarodnu prevenciju kriminala (CICP Center for International Crime Prevention) Ujedinjenih nacija naučno je proučio organizacionu strukturu i svojstva

savremenih transnacionalnih organizovanih kriminalnih grupa i došao do rezultata, da se one mogu klasifikovati u „pet tipova:

- standardna hijerarhija: samostalna hijerarhijska grupa sa jakim internim sistemom discipline;
- regionalna hijerarhija: hijerarhijski strukturirane grupe sa jakim unutrašnjim nivoima kontrole i discipline, ali sa relativnom autonomijom kada je reč o regionalnim komponentama;
- grupna hijerarhija: skup kriminalnih grupa koje su međusobno uspostavile sistem koordinacije i kontrole (od slabog do jakog intenziteta) svih svojih različitih aktivnosti;
- jezgrovita hijerarhija: relativno usko organizovana, ali nestrukturirana grupa okružena, u nekim slučajevima, mrežom pojedinaca koji su angažovani u kriminalnim aktivnostima i
- kriminalna mreža: labava i fluidna mreža pojedinaca, koja često privlači ljude sa posebnim veštinama koji u tekućim kriminalnim aktivnostima preuzimaju na sebe određene zadatke i funkcije“.⁹⁹

Kada se govori o modelima organizovanog kriminala, neophodno je spomenuti shvatanja Richardsa, koji smatra da „može se zaključiti da danas postoje tri glavna tipa ili grupe kriminalnih organizacija koje deluju globalno, odnosno transnacionalno. Prvi tip čine tzv. "Velikih pet" - tradicionalne grupacije organizovanog kriminala, u koje spadaju italijanska kriminalna udruženja (uključujući sicilijanske i američke porodice Mafije), ruska "mafija", japanske Jakuze, kineske Trijade i kolumbijski Karteli. Da bi ova grupa bila zaokružena, neophodno je u nju smestiti i meksičku „Kriminalnu federaciju", sastavljenu od pet narko-kartela iz ove zemlje, tako da je, prema pomenutom autoru, u tom slučaju ispravnije govoriti o „Velikih Šest“ u organizovanom kriminalitetu, koji deluju globalno. Drugi tip kriminalnih organizacija čine manje, ali ipak visoko organizovane grupe, sa određenim kriminalnim specijalnostima, koje su najvećim delom u funkciji "Velikih Šest", na sličan način kao što područne ispostave (odeljenja) rade za svoje matične kompanije. U ovu kategoriju mogu se svrstati nigerijske kriminalne grupe, kao i one locirane u Jamajci, Portoriku, Dominikanskoj Republici i slično. Treći tip su klasične terorističke organizacije, koje se, između ostalog, bave i krijumčarenjem narkotika, raznim oblicima falsifikata, krijumčarenjem oružja i slično, a što predstavlja osnovni vid finansiranja njihove borbe za ostvarenje političkih ciljeva“.¹⁰⁰

⁹⁹ Prema, Dr Saša Mijalković, Dr Mladen Bajagić, Organizovani kriminal i terorizam, Beograd, 2012, str. 48.

¹⁰⁰ Richards, J.R.: Transnational Criminal Organizatios, Cybercrime and Maney Laundering, CRS press, Boca Raton, London, New York, Washington, 1999., p. 15.,

Prema Siniša Dostić, Bezbednost granica kao deo savremenog sistema suprotstavljanja organizovanom kriminalu, doktorska disertacija, odbranjena u Univerzitetu u Beogradu, Fakultet bezbednosti, 2012, str. 79.

Opštepoznato je da su još 1992. godine „kumovi ruske, kineske, italijanske i kolumbijske mafije imali su još 1992. godine prvi zajednički sastanak, prvo u Pragu, a potom u Varšavi i Cirihu. Na ovim samitima mafijaša postignut je dogovor o strateškom savezu mafija u ilegalnoj trgovini narkoticima, jer to je roba koja danas donosi najveći i najbrži profit. Italijani su ponudili svoje iskustvo i znanje, kao i veze na tržištu droga. Rusi su ponudili dobro obezbeđenje švercerskih kanala širom sveta. Kinezi su ponudili svoju dilersku mrežu od Tokija preko Nju Delhija do Njujorka, a Kolumbijci su ponudili svoj kokain i bliskoistočni heroin, najboljeg kvaliteta po najnižim mogućim cenama. Tako je nastala prva globalna mafijaška osovina. Kao primer saradnje organizovanih kriminalnih grupa, u oblasti krijumčarenja kokaina, navešćemo saradnju kolumbijskog Kali kartela sa meksičkim i američkim kartelima. Kali kartel je koristio Karibe kao transportnu rutu droge i novca u SAD, da bi, nakon nekoliko uspešnih represivnih akcija američkih vlasti, isporuke usmerio preko teritorije Meksika, sklapanjem ugovora sa meksičkim narko- organizacijama. U početku, kartel je meksičkim grupama plaćao od 1000 do 2000 dolara po prebačenom kilogramu kokaina preko meksičkog koridora, da bi vremenom ova usluga postajala sve skuplja, tako da se danas meksičkim krijumčarima plaća u robi - između 40%-50% krijumčarene robe. I pored toga, profiti Kali kartela ostali su izuzetno visoki - predstavnici DEA u američkom kongresu izneli su procene da su bosovi ovog kartela 1995. godine ostvarili profit veći od 8 milijardi dolara. Dok su se pripadnici suparničkog Medelin kartela, u krijumčarenju droge, prvenstveno koristili nasiljem i korupcijom, Kali kartel je osmišljavao najrazličitije oblike prevara i kamuflaža u takvim transportima. Tako su npr. agenti carinske službe SAD i DEA, 1998. godine otkrili 3270 kg kokaina sakrivenog u 700 od ukupno 9.000 dasaka upućenih iz Ekvadora, koje su za te potrebe bile posebno izdubljene, odnosno 2270 kg kokaina zamotanog u 1.200 tabli čokolade. Kali kartel je vođen od strane 4 glavne kriminalne figure - braće Gilberto i Miguel Rodriguez Orejuela, Jose Santacruz Londono i Pacho Herera. Sva četvorica su uhvaćena 1995. godine, a Londono je i ubijen sledeće godine, nakon bekstva iz zatvora. Porodica Rodriguez Orejuela kontrolisala je jednu od najvećih i najsofisticiranijih kriminalnih organizacija u istoriji, "ogromnu monolitnu mrežu povezanih ćelija krijumčara, transportera, distributera i perača novca" - kako je to istaknuto u jednom izveštaju DEA. Gilberto je bio poznat kao strateški planer ove organizacije, dok se Miguel specijalizovao za organizovanje krijumčarskog transporta“.¹⁰¹ O globalnim razmerama organizovanih kriminalnih grupa vidi se i iz narednih

¹⁰¹ Isto, str.79-81.

iskaza „govore i podaci Pentagona. Američki vojni izvori su 2004. godine procenili da godišnje oko 1.000 metričkih tona kokaina ilegalno iz Latinske Amerike ulazi u SAD. Za to je organizovan vazdušni i pomorski most između dva američka kontinenta, kojim godišnje prođe do 3.000 aviona i 5.000 brodova. Novac zarađen na kokainu završava potom u kanadskim bankama, gde se godišnje “opere” do deset milijardi narko- dolara. Velika Britanija danas priznaje da ima problema sa 32 milijarde dolara bez porekla u njenom finansijskom sistemu. Podrazumeva se, naravno, da je to mafijaški novac.

Evropska komisija je iznela krajem 2004. godine plan borbe protiv kriminalnih bandi koje operišu u više država EU. Predlozi uključuju zajedničko definisanje "kriminalne organizacije" na nivou Unije, kao i razmenu informacija i kriminalnih dosijea između država članica. Podaci koje je izneo Evropol pokazuju da je 2002. u Evropskoj uniji postojalo 4.000 kriminalnih organizacija u okviru kojih je delovalo 40.000 kriminalaca. Međunarodni monetarni fond ukazuje da je profit ostvaren pranjem novca koji potiče od organizovanog kriminala čini od dva do pet odsto bruto društvenog proizvoda u Evropi. Ta nova globalna kriminalna osovina sastoji se od šest glavnih sila, povezanih nizom malih organizacija, kao i finansijskim i političkim krugovima u mnogim zemljama, a to su: američki kriminalci, japanske jakuze, kineske trijade, kolumbijski karteli, ruski gangovi i italijanska mafija. Ova podzemna armija ima osam miliona registrovanih članova, od kojih najviše u Kini, četiri miliona u Rusiji, i tri miliona ljudi koji direktno radi za mafiju“.¹⁰²

¹⁰² Federal Bureau of Investigation: Organized crime investigation, International Law Enforcement Academy (ILEA), Budapest, 2006., p. 64.,

Prema Siniša Dostić, Bezbednost granica kao deo savremenog sistema suprotstavljanja organizovanom kriminalu, doktorska disertacija, odbranjena u Univerzitetu u Beogradu, Fakultet bezbednosti, 2012, str. 78-82.

6. Vodeće kriminalne organizacije u svetu

Prema „Zajedničkoj akciji od 21.12.1998. godine, koju je usvojio Savet Evrope, (obavezujući međunarodni dokument) pojam “kriminalne organizacije” je multinacionalnog karaktera: ”Kriminalna organizacija je organizovana grupa/udruženje, koja postoji određeno vreme, koju čine dve ili više osoba, delujući na usklađeni način u cilju vršenja krivičnih dela za koja se može izreći najviša kazna zatvora u trajanju od najmanje četiri godine ili teža kazna bez obzira da li su ta krivična dela cilj sama za sebe ili su sredstvo za sticanje materijalne koristi i, ako se to može primeniti, za neprimereno vršenje uticaja na rad javnih organa”.¹⁰³ Ali, ovu odrednicu, iako usvojena kao zajednička akcija članica Evropska Unija nije ratifikovala. Savet ministara EU je u svojoj preporuci 11 iz 2001. godine usvojio sličan pojam “organizovane kriminalne grupe”, bez ograničavanja predmeta na transnacionalna krivična dela.¹⁰⁴

U Konvenciji Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz Palerma od 2000, organizovana kriminalna grupa se definisala kao “grupa koja se sastoji od tri ili više lica, a postoji jedno izvesno vreme i deluje sa ciljem izvršenja jednog ili više ozbiljnih krivičnih dela radi posrednog ili neposrednog ostvarivanja novčane ili neke druge materijalne koristi”.¹⁰⁵ Delikt ima transnacionalni karakter ukoliko je izvršen u dve ili više zemalja, učinjen u jednoj zemlji, pri čemu su bitni elementi: priprema, planiranje, usmeravanje ili kontrola, učinjeni u drugoj zemlji, potom, ukoliko je učinjen u jednoj zemlji, sa naznakom da je uključena kriminalna grupa koja svoje akcije ostvaruje u više zemalja i ako je delikt izvršen u jednoj ali zemlji i ima bitne posledice u drugoj zemlji. Na osnovu odredbi malo pre spomenute Konvencije, krivičnim delima iz oblasti organizovanog kriminala, shvataju se učešća u grupama koje se u nekom vremenskom periodu bave kriminalnim aktivnostima, pranjem novca, korupcijom prostitucijom, narkoticima, i drugo.

Tokom 2004 godine na XI međunarodnom naučno- stručnom kongresu konstatovano je da kriminal početkom XXI veka zabeležio veliki rast, pri čemu se smatralo da godišnji obrt je bio bliži cifre od bilion dolara. U ovom radu, na početku ovog poglavlja (podnaslov: „Organizovani

¹⁰³ Zajednička akcija 98/733/JHA od 21.12.1998. godine, koju je usvojio Savet Evrope na osnovu člana 3. Ugovora o EU o inkriminisanju učešća u kriminalnoj organizaciji u zemljama članicama EU.

¹⁰⁴ Preporuka 11 Saveta ministara zemalja članica EU u vezi vodećih principa za borbu protiv organizovanog kriminala, koja je doneta na 765. sastanku Saveta 19.09.2001. godine. Navedeno prema - Savet Evrope: isto, str. 11.

¹⁰⁵ Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, „Službeni list SRJ – međunarodni ugovori” br. 6 od 27.06.2001.

kriminal kao politička pojava“) naveli smo nekoliko velikih kriminalnih grupa ili vodećih kriminalnih organizacija u svetu, stoga se nećemo ponavljati niti njih ponovo navoditi. Uobičajenim žargonom, vodeće kriminalne organizacije u svetu se imenuju kao „mafija“, „mafijaške organizacije“ i sve one imaju svojstva globalne i interkontinentalne sile. Tako je „na primer u Rusiji tokom 1990, bilo registrovano preko 700 mafijaških grupa, kako bi njihov broj 1995 narastao na 8.000. A danas, ruska mafija je dostigla nivo paralelne države“.¹⁰⁶

U Blicovom članku od 05.05. 2017 godine, navodi se pet najgorih kriminalnih organizacija u svetu. Na prvom mestu se nalazi „Solntsevskaja Bratva - godišnji prihodi 8,5 milijardi dolara. Ruska organizovana kriminalna grupa organizaciono je sasvim suprotna, recimo, jednoj Jakuzi, jer je vrlo decentralizovana. Grupu čini 10 odvojenih, ali ne do kraja autonomnih brigada, koje deluju nezavisno jedna od druge. Organizacija svoje resurse koristi zajednički, novcem rukovodi telo od 12 vođa koji se sastaje širom sveta, često pod maskom proslava i festivala. Smatra se da imaju 9.000 članova, glavne delatnosti su im droga i trgovina ljudima. Ruski kriminal uveliko počiva na heroinu iz Avganistana, zemlje koja tradicionalno daje 90 posto svetske proizvodnje tog opijata. Rusija pak troši 12 posto, iako čini samo 0,5 posto svetskog stanovništva“¹⁰⁷... Na drugom mestu „Jamaguči Gumi - godišnji prihodi 6,6 milijardi dolara. Zapravo je reč o najsnažnijoj bandi na svetu, jednu od onih koje se nazivaju Jakuze. Većim delom zarađuje na drogi, ali i na kocki, iznudi, reketu, i sličnim stvarima. Organizacije postoje već stotinama godina, imaju snažnu i krajnje strogu hijerarhiju, zbog svoje moći često na sebe preuzimaju, u dogovoru s policijom, neke aspekte javnog reda i mira u zamenu za određene ustupke vlasti prema njima. Ipak, usled sve težih progona pravosuđa, organizacija je sve manja i slabija“¹⁰⁸...Na 3. mestu se nalazi „Kamora - godišnji prihodi 6,6 milijardi dolara. Poslednjih decenija se pokazalo da je američko-italijanska mafija neuporedivo manje žilava od tradicionalne mafije u starom kraju, u domovini. U Americi mafija doslovno nije ni senka svojim brutalnim zlatnim godinama. No, u Italiji je toliko snažna da četiri mafijaške

¹⁰⁶ „U Rusiji postoji oko 4300 kriminalnih organizacija, različitih po brojnosti i nivou organizacione strukture, sa ukupno oko 100.000 članova i oko 18.000 vođa. Za 174 organizacije se pretpostavlja da deluju na međunarodnom nivou, između ostalog u SAD, Nemačkoj i drugim zemljama Evrope. Smatra se da postoji oko 180 ruskih takozvanih "zbratimljenih kradljivaca", što bi u slobodnom prevodu označavalo ruske kriminalne bosove. Neke kriminalne organizacije iz Rusije deluju u inostranstvu u tri osnovna oblika: "snažan prodor", kroz neposrednu infiltraciju; "slab prodor", kroz ekonomsku aktivnost i strateško partnerstvo sa postojećom kriminalnim grupama“. Federal Bureau of Investigation: Organized crime investigation, International Law Enforcement Academy (ILEA), Budapest, 2006., p. 64., Prema Siniša Dostić, Bezbednost granica kao deo savremenog sistema suprotstavljanja organizovanom kriminalu, doktorska disertacija, odbranjena u Univerzitetu u Beogradu, Fakultet bezbednosti, 2012, str.78.

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ <https://www.blic.rs/vesti/svet/kontrolisu-citave-drzave-ovo-je-lista-pet-najgorih-kriminalnih-organizacija-na-svetu/ncblxx1>, pristupljeno 10. juna 2019.

organizacije godišnje generišu 33 milijarde dolara. Najmoćnija je Kamora. Zarađuje se na seksualnoj eksploataciji, krijumčarenju oružja (setimo se samo puteva oružja tokom terorističkih napada poslednjih godina u Evropi), drogi, falsifikovanju, kocki, iznudi, sve redom tradicionalnim načinima maltretiranja stotina hiljada ljudi. Kamora je osnovana u Napulju u 19. veku, izvorno kao zatvorska banda, da bi naglo ojačala nudeći usluge zaštite i kao snaga za političku organizaciju siromašnih na ionako siromašnom italijanskom jugu¹⁰⁹... Četvrto mesto zauzima „Ndrangeta - godišnji prihodi 4,5 milijardi dolara. Druga najveća zločinačka organizacija u Italiji potiče iz Kalabrije. Manje-više je reč o istim vrstama kriminala, samo što se 'Ndrangeta ističe svojim vezama s kokainskim lordovima iz Južne Amerike, te je time izrasla u glavnog snabdevača te droge za Evropu. Vremenom se proširila i na SAD, iz nje su izrasle porodice Gambino i Bonano, no u poslednje vreme ih zbog droge vrlo uspešno progone. Uopšte, što više odmiče vreme, i italijanska mafija je pod sve težim udarcima zakona i, kao i u Japanu, čak niti u najizolovanijim lokalnim krugovima više ne uživa društveni ugled kao nekada“...Na petom mestu se nalazi „Sinaloa kartel - godišnji prihodi 3 milijarde dolara. Reč je o najvećem meksičkom kartelu, a biti na takvom glasu u toj zemlji zaista diže kosu na glavi. Ovakve organizacije dugi niz godina jezivo terorišu Meksikance, njihovi pokolji, bilo kao kazneni ili kao obračuni, po brutalnosti su planetarno neslavni. Izrasli su kao udruženje latinoameričkih narkobosova, posebno u Kolumbiji, s onima iz SAD. O koliko unosnom poslu je reč svedoči brojka od 100 milijardi dolara, koliko Amerikanci svake godine potroše na drogu. Od toga 6,5 milijardi dolara zarade meksički karteli, a među njima Sinaloa uzima čak 60 posto
“¹¹⁰

Iz navedenih iskaza očigledno je da se radi o velikim organizacijama iz oblasti organizovanog kriminala, koje svoje uticaje i moć ostvaruju i u sferi društvenih i političkih odnosa, kako u najmoćnijim državama, ali isto tako i u manjim državama, gde deluju manje uticajne organizovane kriminalne grupe, ali sa sličnim karakteristikama u delovanju i ponašanju, a što svakodnevna praksa potvrđuje i na primeru evropskih država.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ Isto.

IV DEO MEĐUZAVISNOST GLOBALIZMA, GLOBALIZACIJE I ORGANIZOVANOG KRIMINALA

1. Međunarodni kontakti i veze organizovanog kriminala kao zamajac globalizma i globalizacije

Kontakti i veze organizovanog kriminala na međunarodnoj sceni kao svojevrsan zamajac globalizma i globalizacije vuku korene još iz dalje i bliže prošlosti, npr. počev od Kolumbovog otkrića Amerike, kada su razne kriminalne grupe svoju aktivnost ostvarivale pravno nedozvoljenim sredstvima radi sticanja bogatstva, zarade, profita, samostalno ili u sadejstvu sa državom i njenim organima, političkim i drugim značajnim subjektima. Tako su npr. bile povezane kriminalne grupe (u sadašnjem značenju: organizovane kriminalne grupe) prilikom trgovine sa opijumom od strane engleske krune i Indije i Kine. Naime, postignut je dogovor na osnovu kog su Kina i Indija na poljima mogle gajiti opijum a Engleska je zauzvrat mogla uvoziti čaj. Drugi karakterističan primer, kada su Španija i Portugalija postale glavne svetske sile u mornarici i u ostvarivanju profita u odnosu na Englesku, Holandiju, Francusku, onda su ove tri evropske države dale dozvolu „svojim gusarima“ da napadaju španske i portugalske brodove i da im otimaju bogate toware koje su prevozili brodovima iz Latinske Amerike u Lisabon, i sl. To je za evropske države bio ogroman izvor zarade, ali ujedno i sredstvo neutralisanja pomorske, političke i vojne moći Španija i Portugalija. Tako je samo od jedne gusarske pljačke tokom 1572-1573 koju je sproveo kapetan Drejk, bilo toliko zlata i srebra i drugih dragocenosti, da su se s istim sredstvima poplaćali sedmogodišnji troškovi engleske vlade.

U savremenim uslovima imamo, npr. veliku povezanost organizovanih kriminalnih grupa sa globalizacijskim procesima, jer je nesporno da npr. proizvodnja i distribucija narkotika ne može da se obavlja na uspešan način ukoliko ne postoje šire veze sa nosiocima raznih funkcija, kako u zemlji, regionu, i na širim prostorima. Postavlja se pitanje kako prethodni iskaz potvrditi kao valjan. Argumenti su za iznetu tvrdnju: 1) droga je postala dostupna i relativno se lako reklamira na svim prostorima; 2) trgovina i transport droge se odvija na širim prostorima, ne samo regionalnim ili kontinentalnim, nego i između dva ili više kontinenata: 3) procene su da je drogu probalo oko 250 miliona ljudi, pri čemu od droge zavisi oko 25 miliona stanovnika.

Primer u smislu napred navedenog su i pljačkaške privatizacije u bivšim republikama SSSR-a odn. novostvorenim državama, bivšim republikama SFRJ, i sl. U tim početnim fazama procesa privatizacije državne svojine nametnulo se bitno pitanje:- kojim redosledom vršiti privatizaciju, da li da prvi korak u privatizaciji bude pokušaj što realnijeg obeštećenja žrtava totalitarnog sistema koji je propao. Tu se mislilo na povratak ranije oduzetog zemljišta, zanatskih radnji, ugostiteljskih i turističkih objekata, stambenih zgrada gde god je to moguće. Ako iz objektivnih razloga to nije bilo moguće, onda je trebalo težiti maksimalno pravičnoj nadoknadi ili davanju drugih državnih dobara u zamenu. Takođe je bilo nužno i obeštetiti i devizne i dinarske štediše, dajući im u vlasništvo adekvatnu državnu imovinu, kako bi se eliminisale buduće obaveze države. U drugom krugu privatizovala bi se mala i jedan broj velikih preduzeća javnom prodajom (ona za kojima postoji tražnja), a sredstva bi se koncentrisala u državni fond iz kojeg bi se finansirale strogo definisane obaveze. Treći krug privatizacije obuhvatio bi znatan broj srednjih i velikih preduzeća koja nisu tržišno atraktivna i za koje ne postoji ozbiljna tržišna tražnja. Tu bi se, verovatno, model vaučera mogao pokazati najadekvatnijim, s tim da se akcije dobijene zamenom za vaučere mogu nesmetano kupovati na tržištu hartija od vrednosti. Sledeće pitanje koje se postavilo, bilo je: kojim intenzitetom sprovoditi privatizaciju. Mišljenja su bila podeljena. Neke zemlje su bile za brzu, a neke za sporu privatizaciju. Iskustva istočnoevropskih zemalja govore o tome da bi privatizacija u tim zemljama trajala još 30- 50 godina, ako bi se odvijala sporim tempom. To je za mnoge bilo nedopustivo dugo i neophodno je bilo težiti da se proces privatizacije ubrza, s tim da postavljeni ciljevi ne budu ugroženi. Postojali su brojni razlozi za sprovođenje brze privatizacije. Brza privatizacija imala je i ima mnoštvo slabosti. Pre svega se mislilo na to da će državna imovina biti data, gotovo besplatno, jako malom broju ljudi, dok većina neće dobiti ništa.¹¹¹ Sa brzom privatizacijom povećava se mogućnost zloupotrebe (pljačka i korupcija). Dolazi do porasta socijalnih tenzija, jer se javlja realna opasnost od gubljenja velikog broja radnih mesta. Zbog nižih cena kapitala i velikih izdataka za socijalne probleme, državna kasa se sve više prazni. Sa istorijske distance, izučavajući ovaj problem, može se zauzeti stav, da se proces privatizacije, u većini zemalja centralne i jugoistočne Evrope odvijao na ovakav način i sa nenadoknadivim štetnim posledicama po pojedince i države. Zemlje centralne i istočne Evrope su bile u dilemi iz sledećih razloga: prvo, da li da sprovedu privatizaciju kao poklon, ili uz naknadu koja se naplaćuje za sticanje svojinskih prava; i drugo, da li subjektima, budućim

¹¹¹ Zbog velike ponude, a ograničene kupovne moći postojao je opravdan strah da će se državni kapital odliti u privatne ruke to u bescenje. (G. Nikić, Pretvorba vlasništva i uloga države, Ekonomski pregled br. 5, 1991.)

vlasnicima, treba imovinu ustupati bez naknade, ili im je prodavati. Novi vlasnici privatizovanih državnih preduzeća, bilo da su ona nastala njihovom prodajom, bilo poklonom, postala su fizička lica iz zemlje ili inostranstva i institucije koje uključuju banke i druge finansijske institucije, penzione fondove, holdinge, regionalne i lokalne zajednice. Sličan model se primenjuje i u mnogim drugim aktivnostima gde su nosioci posla organizovane kriminalne grupe i u sprezi sa subjektima globalizacije na svim geografskim prostorima.

2. Organizovani kriminal na Balkanu kao deo globalne kriminalne mreže

Stručni tim JI Evrope za borbu protiv organizovanog kriminala je na stanovištu da kriminalne organizacije u savremenim uslovima izgrađuje svoju oružanu silu, bankarske i druge institucije, kontraobaveštajnu i obaveštajnu strukturu i sistem, logistiku i mrežu kadrova u svim centrima moći, jer su institucije ekonomsko- finansijskog tipa u zemljama na Balkanu u proteklom periodu bile bitan saveznik organizovanim kriminalnim grupama. U tom kontekstu interesantna su sledeća zapažanja data pre 8 godina u jednoj doktorskoj disertaciji, u kojoj se ističe da : „U ovom regionu postoji sedam organizovanih kriminalnih grupa tzv. etno - mafija, koje svoje aktivnosti uglavnom baziraju na prekograničnoj saradnji. Reč je o dobro organizovanim kriminalnim grupama koje povezuje etničko poreklo i prostor na kome deluju. U organizacionom smislu ne radi se o klasičnoj mafiji već o nižim oblicima organizacije (klanovi i sl.), sa jasno podeljenim poslom, a to su: albansko-crnogorska, koja se bavi trgovinom narkoticima, i ima ogranke na Kosovu, u Sandžaku, BiH, Srbiji i Hrvatskoj, sandžačko- muslimanska, koja se bavi trgovinom ljudima i oružjem, bosanska, koja trguje kradenim automobilima i bavi se naručenim likvidacijama, hrvatska, koja ima organizovanu mrežu za krijumčarenje cigareta, ljudi i antikviteta. Srpske kriminalne grupe rade ilegalnu trgovinu nekretninama i pranje novca, dok se rumunske bave trgovinom ljudima i cigaretama. Ruska mafija na Balkan isporučuje sintetičke droge, a kupuje kradene automobile. Prema izveštaju Evropola za 2007. godinu, najaktivnije su i najopasnije narko-kriminalne grupe, kao i trgovci drogom oružjem, ljudima i cigaretama. Na Balkanu, marihuana i kokain, dolaze iz Albanije i Crne Gore, a heroin iz Turske, Bugarske i Makedonije. Iz Avganistana, Irana, Iraka, i Albanije, krijumčare se migranti preko Srbije i Hrvatske, koji se prebacuju u zapadnoevropske zemlje. Krijumčarenje oružje ide iz Srbije, Republike Srpske, BiH i Hrvatske preko Crne Gore prema Albaniji i Kosovu. U ovom izveštaju navodi se da je problem Evrope sa albanskom mafijom u tome što su sve njene organizovane kriminalne grupe uključene u različite oblike kriminala širom EU. Uz Turke i Nigerijce, Albanci se ubrajaju među "prve tri organizovane

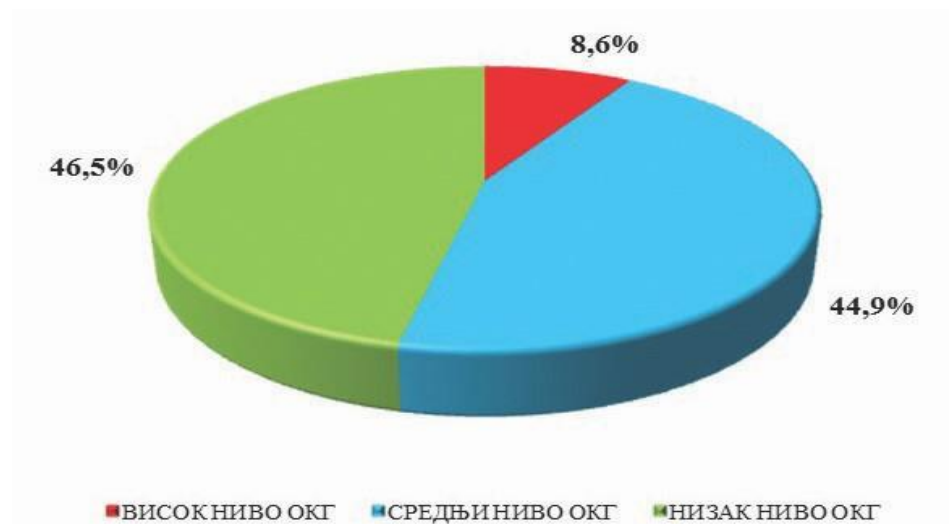
kriminalne grupe", koje deluju širom EU, a uglavnom se bave krijumčarenjem droge, ilegalnim migracijama, ali i drugim vidovima kriminala kao što su pljačka i provale. U nekim slučajevima oni deluju samostalno, dok u drugim situacijama sarađuju s drugim kriminalnim grupama ili deluju samo u pružanju usluga. Prema procenama Saveta Evrope, u 2005. godini, u regionu zapadnog Balkana, delovalo je 200 do 300 organizovanih kriminalnih grupa. Kako ove grupe variraju u broju izvršilaca (od 3 do 20 i više članova), teško je proceniti ukupan broj njihovih članova. Prema izveštajima, organi za sprovođenje zakona optužili su nekih 2.500 osoba. Imajući na umu zabeležene podatke o određenim vrstama kriminala koji obično vrše organizovane zločinačke grupe, verovatno stvarni broj organizovanih zločinačkih grupa i izvršilaca iznosi dva do tri puta više od prijavljenog broja, ako ne i više. Prema preliminarnim podacima MUP Republike Srbije za 2007. godinu, u našoj zemlji, delovalo je 36 organizovanih kriminalnih grupa sa oko 350 članova i još 360 "bezbednosno interesantnih lica". Najveći broj organizovanih kriminalnih grupa u Srbiji trguje drogom, a većina njih se bavi i ubistvima, učenama, otmicama i iznudama, navodi se u podacima, uz napomenu da se broj organizovanih kriminalnih grupa menja. Oko 60 odsto tih grupa se bavi krijumčarenjem narkotika, kao jednom od najunosnijih kriminogenih delatnosti, a pored toga prisutno je i krijumčarenje ljudi, trgovina i krijumčarenje vatrenog oružja i municije, organizovana krađa i preprodaja krađenih automobila i organizovano falsifikovanje novca i hartija od vrednosti", navode u MUP. Podaci policije pokazuju da organizovane kriminalne grupe u Srbiji sarađuju sa kriminalnim grupama u regionu i "širem području", kao i da se ta saradnja odvija bez obzira na etničku pripadnost kriminalaca.

Podaci MUP Republike Srbije za 2009. godinu govore da je na teritoriji Srbije registrovano 27 organizovanih kriminalnih grupa, sa ukupno 213 članova, kao i 452 bezbednosno interesantne osobe koje se bave organizovanim kriminalom. Većina ovih kriminalnih grupa bavi se narkokriminalom, a u oblasti organizovanog finansijskog kriminala, otkriveno je sedam organizovanih kriminalnih grupa sa ukupno 111 članova od kojih je 86 lišeno slobode. Ukupno pribavljena imovinska korist delovanjem ovih grupa je preko 320 miliona dinara i 4,5 miliona evra, a pričinjena imovinska šteta - oko 370 miliona dinara.

Prema izveštaju Saveta Evrope za 2010. godinu organizovani kriminal nastavlja ozbiljno da pretili nacionalnoj privredi Srbije i razvoju demokratije i vladavine prava. Organizovane kriminalne grupe aktivne su u nizu kriminalnih aktivnosti koje Srbiju godišnje koštaju znatnih prihoda. Podaci Uprave za sprečavanje pranja novca, govore da su organizovane kriminalne grupe aktivne kod prevara sa hartijama od vrednosti, lažnog korišćenja nepostojećih firmi, i

kod transakcija sa of-šor kompanijama. Samo pranje novca košta srpsku privredu između 3 i 5% BDP svake godine, pri čemu je većina slučajeva pranja novca povezana sa ulaganjem u nekretnine, a od nedavno pranje novca se pojavljuje i na tržištu transfera fudbalera i prava nad njima, privatizaciji i funkcionisanju velikih maloprodajnih lanaca. Organizovane kriminalne grupe svoje aktivnosti nisu ograničile samo na teritoriju Srbije, već uključuju i saradnju sa organizovanim kriminalnim grupama iz susednih država iz regiona, kao i van njega. Priroda i trendovi u organizovanom kriminalu u Srbiji odgovaraju trendovima i kretanjima kod organizovanog kriminala u regionu, kao što je i naznačeno u određenim procenama pretnji za region Jugoistočne Evrope. „Međutim, procene o broju organizovanih kriminalnih grupa i slučajeva u Jugoistočnoj Evropi i dalje je teško sačiniti, delimično zbog nedostatka ili nedoslednog prikupljanje podataka, statistike i sistema izveštavanja. Uopšteno govoreći, čini se da su najuticajnije organizovane kriminalne grupe sastavljene etnički, sa veoma jakim vezama u regionu i, u nekim slučajevima, u državama EU“. ¹¹²

Prema podacima MUP-a iz 2015 godine „na teritoriji Republike Srbije deluje 58 organizovanih kriminalnih grupa. Prema nivou organizovanosti, 8,6% grupa je visokog, 44,9% srednjeg i 46,5% niskog nivoa. Dominantna kriminalna aktivnost je krijumčarenje i trgovina PKS kojom se bavi 86,2% organizovanih kriminalnih grupa.

Grafikon: Prikaz OKG prema nivou organizovanosti

¹¹² Prema Siniša Dostić, Bezbednost granica kao deo savremenog sistema suprotstavljanja organizovanom kriminalu, doktorska disertacija, odbranjena u Univerzitetu u Beogradu, Fakultet bezbednosti, 2012, str. 85-90.

Grupe visokog nivoa organizovanosti deluju na nacionalnom i međunarodnom nivou. Njihova glavna kriminalna delatnost je krijumčarenje, trgovina i proizvodnja PKS. Kriminalnu aktivnost sprovode u zemljama porekla PKS, na rutama krijumčarenja i u zemljama odredišta pri čemu ostvaruju saradnju sa inostranim OKG. Pored ove vrše i druge kriminalne aktivnosti kao što su krijumčarenje vatrenog oružja, krijumčarenje i rasturanje falsifikovanog novca, razbojništva, teške krađe, prevare, zelenaštvo, krađe motornih vozila, pranje novca, ali i poreske utaje. Karakteriše ih i vršenje krivičnih dela sa elementom nasilja (ubistva i iznude). Radi lakšeg kretanja i vršenja krivičnih dela u inostranstvu pribegavaju zvaničnoj promeni identiteta (8,5%), dok manji broj koristi falsifikovana dokumenta za identifikaciju. Grupe srednjeg nivoa organizovanosti deluju na nacionalnom nivou i u zemljama u okruženju, a u manjoj meri na lokalnom nivou. Preovlađujuća kriminalna delatnost je krijumčarenje, trgovina i proizvodnja PKS - od zemalja porekla PKS, na rutama krijumčarenja do zemalja odredišta, a sa posebnim akcentom na zemlje regiona u kojima ostvaruju saradnju sa OKG i pojedincima. Paralelno sa krijumčarenjem i trgovinom PKS bave se nedozvoljenom trgovinom akciznim proizvodima, razbojništvima, teškim krađama, prevarama, krađama motornih vozila, pranjem novca, krijumčarenjem ljudi, vatrenog oružja i falsifikovanog novca, a vrše i krivična dela poreske utaje. I grupe ovog nivoa organizovanosti karakteriše vršenje krivičnih dela sa elementom nasilja (ubistva, otmice, ucene, teška dela protiv opšte sigurnosti, itd. Dominantna kriminalna aktivnost 11% grupa u okviru ovog nivoa organizovanosti se odnosi samo na krijumčarenje ljudi, nedozvoljenu trgovinu, krijumčarenje akciznih proizvoda, pranje novca, kao i falsifikovanje isprava. Većinu članova povezuje zajednička kriminalna prošlost. Prosečna starost članova je oko 38 godina. Od ukupnog broja članova, oko 3% je ženskog pola, a oko 17% su strani državljani. U odnosu na grupe visokog nivoa organizovanosti u manjoj meri pribegavaju zvaničnoj promeni identiteta radi lakšeg kretanja i vršenja krivičnih dela u inostranstvu, kao i korišćenju lažnih dokumenata za identifikaciju. Grupe niskog nivoa organizovanosti uglavnom deluju na lokalnom nivou. U daleko manjoj meri su prisutne na nacionalnom nivou i u zemljama u okruženju. Dominantna kriminalna aktivnost 81,5% grupa je krijumčarenje, trgovina i proizvodnja PKS. Pored toga, bave se i krijumčarenjem i trgovinom vatrenim oružjem, krijumčarenjem i rasturanjem falsifikovanog novca, falsifikovanjem isprava i dokumenata, razbojništvima, teškim krađama, prevarama, zelenaštvom, krađama motornih vozila i pranjem novca. Grupe niskog nivoa organizovanosti karakteriše nasilnički kriminal (ubistva, otmice, iznude itd.). Kriminalna aktivnost preostalih 18,5% grupa jeste krijumčarenje i trgovina vatrenog oružja i eksplozivnih sredstava, krijumčarenje ljudi, krijumčarenje akciznih roba (cigarete), prevare, pranje novca, falsifikovanje isprava, kao i razbojništva i teške krađe

koje vrše isključivo u inostranstvu. Prosečna starost članova je oko 33 godine. U sastavu OKG nalazi se skoro 10% stranih državljana, a preko 3% su žene. U odnosu na grupe višeg nivoa, zvanična promena identiteta i korišćenje lažnih dokumenata za identifikaciju su prisutni u manjem obimu.

Procena bezbednosnih pretnji je jedan od faktora za očuvanje unutrašnje bezbednosti, vladavinu prava, razvoj demokratije i demokratskih institucija. Organizovane i kriminalne grupe, struktura i stepen međusobne povezanosti, posebno na međunarodnom nivou, kao i primena savremenih informacionih tehnologija su veliki bezbednosni izazov. Procena pretnje od teškog i organizovanog kriminala i izbor prioriteta predstavljaju polaznu osnovu za strateško planiranje, vertikalnu i horizontalnu usaglašenost u planiranju aktivnosti na strateškom i operativnom nivou, kao i usmeravanje i unapređenje rada državnih organa u čijoj nadležnosti je suprotstavljavanje teškom i organizovanom kriminalu. S obzirom na globalnu prirodu problema, Republika Srbija je strateški usmerena na jačanje regionalne i međunarodne saradnje u suprotstavljaju teškom i organizovanom kriminalu. Identifikovane pretnje se u velikoj meri poklapaju sa pretnjama prepoznatim i u Evropskoj agendi bezbednosti (2015-2020). Organi za sprovođenje zakona intenzivno rade na unapređenju svojih kapaciteta, na usvajanju standarda saradnje i razmene informacija sa drugim državama. Osim toga, harmonizacijom svog pravnog okvira i standarda rada, Republika Srbija teži da postane važan partner i deo Evropskog modela bezbednosti¹¹³.

Tokom prve polovine 2015 godine, Evropska komisija usvojila je i Bezbednosnu agendu za period od 2015. do 2020. godine koja je zamenila prethodnu Strategiju unutrašnje bezbednosti iz 2010. godine, uz navođenje da će se u daljem radu i dalje delovati na strateškim ciljevima postavljenim u Strategiji iz 2010. godine. Agenda iz 2015 godine je koncipirana u nekoliko podсистema: prvi, se bavi bitnim principima u ostvarivanju unutrašnje bezbednosti; drugi, predstavlja postojeće instrumente EU za razmenu informacija između nacionalnih organa nadležnih za sprovođenje zakona; a treći se bavi najozbiljnijim pretnjama po ukupnu bezbednost građana EU - terorizmom, organizovanim kriminalom i visokotehnološkim kriminalom. Agenda je bitna za proces pridruživanja Srbije Evropskoj uniji, jer se ukazuje na to, u kom pravcu će se dalje razvijati evropski standardi i prakse.

¹¹³ Procena pretnje od teškog i organizovanog kriminala, javna verzija, MUP Republike Srbije, Beograd, 31.12.2015, стр.123-127.

3. Model istraživanja globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala u savremenim uslovima

Predmet istraživanja političkih nauka su sve pojave koje su predmet nauke o politici, mada kao relativno otvoreno, ostaje pitanje određenja i izbora političkih pojava kao predmeta istraživanja, obzirom na određene nesaglasnosti u određenju predmeta i metoda političkih nauka. Nesporno je da se konceptualizacijom kao početnom fazom procesa naučnog istraživanja, predmet istraživanja u političkim naukama zamišlja po modelu tipskog predmeta¹¹⁴ koji ima sva svojstva naučne paradigme. U tom kontekstu se i istraživanje globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala u savremenim uslovima vrši po modelu predmeta istraživanja u političkim naukama, a što znači da su globalizacija, globalizam i organizovani kriminal i političke pojave, te da se moraju istraživati kao određeni proces, struktura, sistem, norma u odnosu na određene uslove, subjekte, potrebe, motive, interese i ciljeve, aktivnosti, metode i sredstva, efekte, rezultate i posledice.

U tom kontekstu, moguće je i praktikovanje modela tipskog predmeta istraživanja u političkim naukama na primeru istraživanja globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala u savremenim uslovima po sledećoj proceduri:

1. Uslovi

Globalizam, globalizacija i organizovani kriminal uvek se javljaju i ostvaruju u određenim uslovima i pod njima shvatamo skup činilaca čije postojanje predstavlja osnov ostvarivanja pojava i manifestovanje karakteristika određene pojave - pojava, tako da se može konstatovati mnoštvo uslova i njihovih bitnih činilaca, raznovrsnost, mnogobrojnost i protivurečnost istih. Možemo konstatovati da imamo, s jedne strane, nužne i dovoljne uslove i s druge, ostale uslove.

¹¹⁴Model tipskog predmeta istraživanja, po Slavomiru Milosavljeviću i Ivanu Radosavljeviću, kao opšti i univerzalni, ima sva svojstva naučne paradigme, jer je primenljiv u svim društvenim i političkim naukama (smatramo da je isti zbog svojstava opštosti, univerzalnosti, primenljiv u prirodnim i psihičkim naukama). Uvidom u teorijsku, empirijsku, metodološku literaturu, radi se o modelu koji je postavljen blizu pre tri decenije, i kao takav je jedinstven, originalan i izvoran.

Videti: Milosavljević Slavomir: Istraživanje političkih pojava, Institut za političke studije FPN i Centar za omladinu i pionire, Beograd, 1980.

Milosavljević Slavomir- Radosavljević Ivan: Repetitorijum iz metodologije društvenih nauka, Institut za političke studije, Beograd, 1988.

Milosavljević Slavomir - Radosavljević Ivan: Osnovi metodologije političkih nauka, Službeni glasnik, Beograd, 2000.

Nužni uslovi su uslovi, bez kojih pojava- pojave ne bi mogle ni nastati, niti se ostvarivati. Dovoljni uslovi su oni uslovi koji obezbeđuju konstituisanje i ostvarivanje pojave kao samosvojstvene, vremenski i prostorno povezani. Ostali uslovi su u stvari uslovi prisustva, uslovljeni činocima povoljne - nepovoljne situacije, ali se isti javljaju posle nužnih i dovoljnih uslova. Nužne i dovoljne uslove odredićemo kao bitne a ostale kao nebitne uslove. Zatim možemo razlikovati uslove koji odgovaraju, pogoduju razvoju i manifestaciji pojava (primer globalizmu, globalizaciji i organizovanom kriminalu), koje možemo nazvati povoljnim uslovima za razliku od onih koji ne pogoduju ostvarivanju (globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala) a koje ćemo odrediti kao nepovoljne.

Pored toga, uslove možemo razvrstati i na prirodne, koji su u stvari prirodna svojstva određenih teritorija u određenim granicama, počev od flore, faune, geografskih i klimatskih, sa stanovišta povoljnosti - nepovoljnosti za nastanak i razvoj globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala. Društveni uslovi su uslovljeni društvenim odnosima i procesima, pri čemu iste stvara, prilagođava i menja svesnom, ciljnom i svrsishodnom delatnošću sam čovek, koji iste saglasno svojim potrebama i interesima koristi i utiče na njih. Bitni društveni uslovi su društveno - ekonomska funkcija i nivo razvijenosti iste, u čijim okvirima subjekti globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala ostvaruju svoja ponašanja. U uslove ubrajamo i postojanje društvenih i političkih i drugih institucija, ustanova i organizacija, društvene norme i odgovarajuća ponašanja. Psihički uslovi su uslovi u koje svrstavamo psihičke procese i psihičke konstitucije.

2. Subjekti

Subjekti globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala se zamišljaju kao centralni, bitni činioци nekih društvenih i političkih procesa. Politika i političko, je u stvari odnos u kom učestvuje mnoštvo subjekata (kao i subjekti globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala), koji se međusobno razlikuju po mnogim kvantitativnim i kvalitativnim svojstvima, ulogama i položajima, mestu, funkcijama, te u se u tim procesima javljaju i razni subjekti.

Pod subjektima globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, možemo shvatiti mnogobrojne učesnike koji posredno ili neposredno, sa manjim ili većim intenzitetom, usmerenošću, voljno ili nevoljno, učestvuju u ostvarivanju društva, politike, društvenih i političkih procesa i sl.

Subjekte globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala možemo klasifikovati po mnogobrojnim obeležjima. Prvi kriterijum klasifikacije jeste uloga i položaj subjekata, i po tom kriterijumu subjekte možemo razvrstati na subjekte koji čine akciono jezgro, potom subjekti- aktivisti- nosioci akcija, aktivisti- sledbenici, učesnici-korisnici akcija i kontraaktivisti. Po sastavu- kolektivnosti, subjekte možemo klasifikovati na kolektivne, grupne i individualne. Po kriterijumu organizovanosti na organizovane i neorganizovane, i po kriterijumu dobrovoljnosti, oficijelnosti, legalnosti, legitimnosti, aktivnosti, usmerenosti, ali i po drugim kriterijumima.

3. Potrebe, motivi, interesi i ciljevi

Svi subjekti globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala imaju određene potrebe, motive, interese, ciljeve, pojedinačne, grupne, društvene, ekonomske, političke i druge, koje ostvaruju delovanjem u odnosu na određene, uslove i situacije. Oni mogu biti trenutni, kratkoročni, dugoročni, pojedinačni, grupni, organizovani, spontani u određenoj zajednici, na određenom vremenu i prostoru.

4. Aktivnost subjekata

Aktivnosti subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, kao pojava i proces su određeni interesima i u saglasnosti sa definisanim ciljevima. To je aktivnost subjekata usmerena ka ostvarivanju određenih interesa odnosno to je faktičko ponašanje ljudi- pojedinaca i grupa u procesu donošenja i ostvarivanja bitnih odluka u vezi sa njihovim grupama, radi izazivanja određenih, pretežno efekata i posledica. Svaka aktivnost je ciljno- racionalna, svesna i svrsishodna, dinamična i bitan činilac u društvu i političkim i ekonomskim uslovima. Bez aktivnosti i delovanja nema ni globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, kao pojava i procesa. Suština njihovih aktivnosti jeste da imaju određene motive, koji su definisani, svesne inicijatore i učesnike, koji faktički i utvrđuju nivo potrebnih aktivnosti i ciljeva koje treba ostvariti. Njihova aktivnost je uređen i utvrđen način korišćenja mnogobrojnih sredstava i instrumenata delovanja, kako zakonitih, tako i nezakonitih.

Osnova aktivnosti je društvena osnova a akciono jezgro, jezgra, su inicijatori aktivnosti. Akciona jezgra imaju ulogu sagledavanja ukupnog stanja i mogućnosti ostvarivanja aktivnosti

u datoj situaciji, vremenu i prostoru a radi očuvanja ili menjanja njihovih opštih i posebnih interesa. Njihove aktivnosti se ostvaruju fazno, i to pre svega se opaža i otkriva potreba za određenim aktivnostima, sagledava i utvrđuje osnova subjekata koji će učestvovati u aktivnostima, opredeljuje se vođenje iste izborom minimalnih i maksimalnih, kratkoročnih i dugoročnih ciljeva, i sl. Potom se vrši izbor vremena, mesta, povoda i način započinjanja iste, uspostavljanje komunikacije sa „određenom bazom“ od koje se očekuje podrška, te ostvarivanje aktivnosti izborom metoda i sredstava i analiza tokova i rezultata i ocena postignutih efekata i posledica.

Povoljne društvene, ekonomske, političke, pravne i druge situacije su pre svega krizne društvene, ekonomske i političke situacije, kao što je anarhija, slaba država i njen aparat, visok stepen inflacije, korupcija i dr.

Za aktivnosti globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala karakteristično je prisustvo monopola sile, pretnji, nasilja, fizičkog i duhovnog, političko- pravno i institucionalno posredovanje, konstituisanje mnoštva delatnosti u javno- političkoj sferi posredstvom mnogobrojnih oblika prinude i sl.

5. Metode i sredstva

Globalizam, globalizacija i organizovani kriminal, kao pojave i procesi u ostvarivanju određenih ciljeva, interesa, koriste i razne metode i sredstva, u zavisnosti od karaktera organizacije društva i ukupnih društvenih, ekonomskih i političkih odnosa.

Metod je nužni činilac aktivnosti i ponašanja subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, koji izaziva određene efekte i posledice, racionalno i funkcionalno je povezan sa ciljem, ciljevima, svrsishodan i isti je nužan činilac strukture globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala. Metod rada, metod delovanja subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, čine tri bitna segmenta, i to: idejni deo koji obuhvata sistem vrednosti i norme ponašanja; saznajni deo, koji čine kategorijalno- pojmovni sistem; i saznanja zakona ukupnih društvenih, ekonomskih, političkih i drugih kretanja i tehnički deo, koji čine postupci i sredstva kojima se realizuju postavljeni ciljevi subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala u datom vremenu i na određenom prostoru.

Ostvarivanje aktivnosti subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, primenom raznovrsnih metoda i sredstava se ostvaruje funkcionisanjem podsistema obaveštavanja, odlučivanja, organizovanja, komuniciranja, vrednovanja i delovanja.

Osnovne metode globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, su metode političkog i kriminalnog delovanja, metode sukoba i metode saradnje, metode sile, pretnje, iznude, dovođenje određenih subjekata u situaciju bez postojanja alternative i metode prisile, koja podrazumeva direktnu primenu fizičkog nasilja. Navedene metode razlikujemo kroz primenu mnogih posebnih metoda i tehnika delovanja i korišćenje raznovrsnih sredstava u svakodnevnoj praksi.

Metode i sredstva primenjuju se u zavisnosti od situacije i od mogućih i raspoloživih sredstava. U načelu, u redovnim društvenim, ekonomskim i drugim situacijama i prilikama, metode koje se primenjuju u internim odnosima (metode su ključne komponente odnosa) mogu se razlikovati i u praksi i u praktikovanju globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, tako i u eksternim odnosima.

U praksi i unutrašnjim odnosima između subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, imamo i druge metode koje pre pripadaju opštoj metodi kompromisa a što se ispoljava kao nezameranje, familijarnost, itd, te one pripadaju metodama prinude (razni oblici manipulacije, pritiska na svest, i to sve do metoda prisile).

Sva sredstva možemo svrstati u materijalno- tehnička, organizaciona i sredstva delovanja na svest i ponašanje. Generalno, sva sredstva možemo klasifikovati na sredstva stimulacije i sredstva sprečavanja. Sredstva stimulacije su tehnike i postupci koji pokreću, podstiču, jačaju određenu aktivnost i sredstva destimulacije su tehnike i postupci koji određene aktivnosti destimulišu, onemogućavaju i negiraju. Navedena sredstva stimulacije i destimulacije možemo svrstati u osnovi u materijalno- tehnička i psihička sredstva .

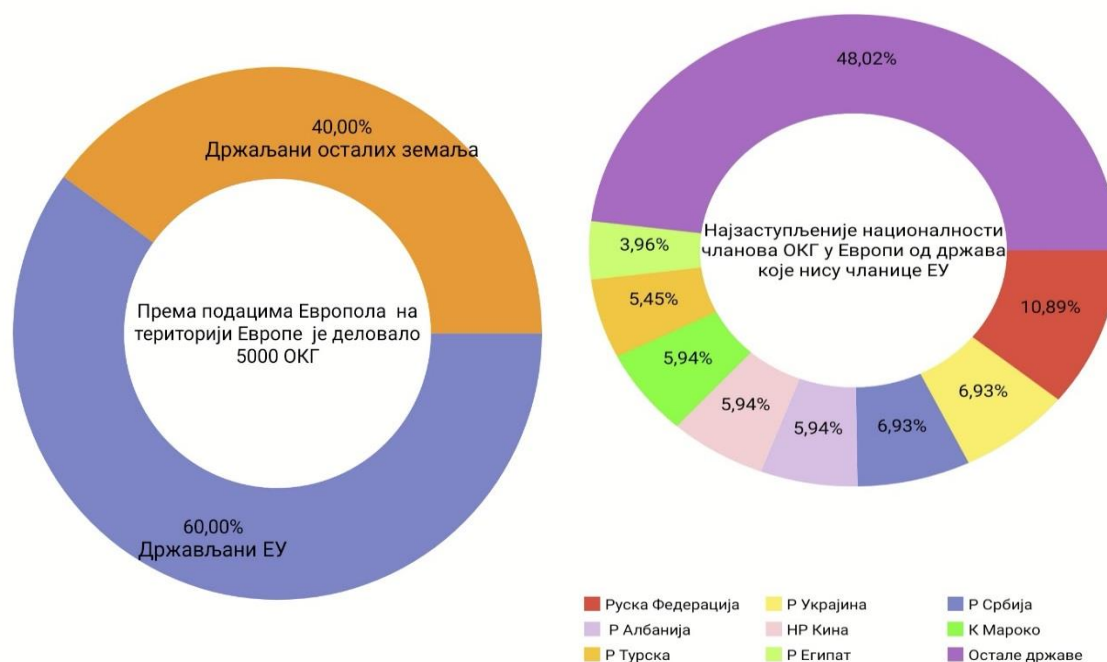
Pod psihičkim sredstvima podrazumevamo sve vrste i negativnog uticaja na svest, sistem vrednosti, ideologije, radi podsticanja ili sprečavanja određenih aktivnosti .

6. Efekti, rezultati i posledice

Kao pojave i procesi, globalizam, globalizacija i organizovani kriminal se ostvaruju raznovrsnim aktivnostima, kojima se postižu određeni efekti, rezultati i posledice po subjekte i zajednice, tako da neki mogu biti pozitivni a neki negativni ili neutralni. Smatramo da pod efektima možemo shvatiti sve što proizađe iz aktivnosti subjekata globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala i drugih procesa, u kojim subjekti globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala mnogobrojnim aktivnostima preduzimaju u ukupnosti, na određenom prostoru i vremenu. Pod posledicama možemo shvatiti pojave i odnose, koji su proizašli iz aktivnosti nezavisno od njihovih ciljeva ili čak nasuprot njihovim ciljevima, očekivanjima ili neočekivanjima, a pod pojmom rezultati označavamo stepen ostvarivanja ciljeva aktivnosti subjekata. Ocena, vrednovanje, efekata, rezultata i posledica je sistematična i složena procedura koja proizilazi iz mnogobrojnosti subjekata na koje se odnose efekti, rezultati i posledice, na koje deluju i svojstva istih, te su u tom smislu moguće i razne situacije. Ukupnost efekata, rezultata i posledica, po određene subjekte globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala, mogu biti pozitivni, negativni, neutralni, sa mnoštvom raznih varijeteta. Efekti, rezultati i posledice mogu biti pozitivni ili negativni, nameravani- nenameravani, maksimalni minimalni, direktni- indirektni, funkcionalni- disfunkcionalni, usmereni ka održanju, poboljšanju ili pogoršanju situacije u ukupnosti ili u parcijalnim segmentima.

4. Empirijski pokazatelji o povezanosti globalizma, globalizacije i organizovanog kriminala

Prema podacima Evropolа iz 2017. godine na području Evrope je delovalo 5000 organizovanih kriminalnih grupa, sa izrazito multietničkom strukturom. U skladu sa navedenim 60 % članova OKG im državljanstvo EU, dok 40% članova grupa nisu državljani unije, od čega okvirno značajni procenat čine državljani R Srbije- 6,93% i državljani R Albanije 5,94%.

Nacionalna struktura članova organizovanih kriminalnih grupa prema podacima Evropolа iz 2017. Godine.

Položaj Zapadnog Balkana čini ovu regiju posebno atraktivnom za šverc droge, oružja i ljudi. Ona se nalazi na ulazu u Evropsku uniju. Region je smešten između najvećeg svetskog proizvođača opijuma, Avganistana i najvećeg tržišta za heroin, a to je zapadna Evropa. Ovaj region postaje sve značajnija tačka za ulaz kokaina u Evropu, kao i mesto za pranje nelegalno stečenog profita.¹¹⁵

Zapadni Balkan je takođe na glavnom putu nelegalnog prelaska ljudi sa Bliskog Istoka i severne Afrike u Evropsku uniju, bilo da su oni migranti koji prelaze uz pomoć krijumčara ili

¹¹⁵ Žarišta organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu” Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala”, Ženeva, 2019, str. 4.

žrtve trafikinga. Takođe je i središte šverca oružja¹¹⁶. Potrebno je imati u vidu da uz sve vrste kriminalnih aktivnosti, Zapadni Balkan ne funkcioniše u svojevrsnom vakumu, već da ima izraziti transnacionalni karakter. Veći deo potražnje za proizvodima, koji su proizvedeni u regionu ili su u tranzitu, dolazi van granica Zapadnog Balkana - najčešće iz zemalja članica EU. To znači rešenje problema organizovanog kriminala zahteva saradnju sa zemljama izvan regiona.

Takozvana balkanska ruta je najpoznatija po švercu heroina iz Avganistana preko Turske, Zapadnog Balkana u Evropsku uniju. Heroin iz Turske prelazi u Bugarsku ili Grčku, pre nego što uđe u Severnu Makedoniju i Srbiju. Zatim biva prenet takozvanom centralno-evropskom rutom do Mađarske, Slovačke, Austrije i Švajcarske. Heroin se takođe krijumčari u Italiju preko Severne Makedonije i Kosova, a zatim preko Albanije i Crne Gore. Iz Srbije i Crne Gore, droga stiže u Bosnu i Hercegovinu, a zatim dalje u Hrvatsku i susednu Sloveniju¹¹⁷. Tokom 2015. godine ukupni profit krijumčara opijata u jugoistočnoj Evropi procenjen je na 1,7 milijardi dolara¹¹⁸. Pored šverca heroina, poznato je da se ova droga takođe prerađuje na tlu Balkana.

¹¹⁶ Walter Kemp, Crooked kaleidoscope: Organized crime in the Balkans, Global Initiative Against Transnational Organized Crime policy paper, jun 2019, str. 1, https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2017/07/OC_balkans.pdf, pristupljeno 27.07.2019.

¹¹⁷ United Nations Office on Drugs and Crime, Drug money: the illicit proceeds of opiates trafficked on the Balkan route, 2015 str. 20, https://www.unodc.org/documents/islamicrepublicofiran/publications/sp1/Drug_Money__the_illicit_proceeds_of_opiates_trafficked_-_Balkan_route.pdf, pristupljeno 16.04.2019.

¹¹⁸ United Nations Office on Drugs and Crime, Drug money: the illicit proceeds of opiates trafficked on the Balkan route, 2015 str. 9, https://www.unodc.org/documents/islamicrepublicofiran/publications/sp1/Drug_Money__the_illicit_proceeds_of_opiates_trafficked_-_Balkan_route.pdf, pristupljeno 16.04.2019.

Balkanska ruta krijumčarenja narkotika; Izvor: “Žarišta organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu”, Ženeva, 2019, str. 5

I dok je Balkan tranzitni region za sve vrste droga, istovremeno je glavni snabdevač kanabisa. Albanija je najveći proizvođač kanabisa u regionu. Organizovane kriminalne grupe ne samo da krijumčare ovaj proizvod u susedne EU zemlje, već ga i distribuiraju širom regiona. Ipak, mora biti spomenuto da je došlo do značajnog pada uzgoja kanabisa od sredine 2017. i porasta zaplene ove droge ¹¹⁹. Prema istraživanju „Globalne inicijative protiv transnacionalnog organizovanog kriminala” brojni granični prelazi na području Balkana su identifikovani kao žarišta ilegalnih aktivnosti

¹¹⁹ United States Department of State, International narcotics control Strategy Report: drug and chemical control, Volume 1, mart 2018, str. 98, <https://www.state.gov/documents/organization/278759.pdf>, pristupljeno 25.05.2019

Pogranična čvorišta koja se mogu smatrati žarištima transnacionalnog kriminala na Balkanu; Izvor: “Žarišta organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu”, Ženeva, 2019, str 9.

S tim u vezi, sledeća pogranična područja se mogu smatrati žarištima transnacionalnog kriminala na tlu Zapadnog Balkana:

Subotica smeštena je na severu Srbije, blizu mađarske granice, pored međunarodnog auto-puta E75, glavne saobraćajnice u pravcu sever-jug od Grčke do Slovačke. To je popularna krijumčarska ruta za šverc narkotika i cigareta (o čemu svedoče velike količine zaplenjenog kanabisa, kao i cigareta, od kojih većina ima akciznu marku Severne Makedonije).

Grad Vršac smešten je u južnom delu pokrajine Vojvodine u severnoj Srbiji, blizu granice sa Rumunijom. Obližnji prelaz Vatin/Stara Moravica navodno je čvorište trgovine cigareta.

Oblast istočno od Tuzle (Bosna i Hercegovina) u blizini Bjeljine i Zvornika, učestalo se navodi kao ruta za krijumčarenje migranata, stoke, drveta, droge, automobila kao i za piratizovan tekstil i novac. Takođe je poznat i kao središte za šverc cigareta. Prelaz Rača/Granični između Bosne i Srbije (gde se beleži veliki protok saobraćaja) smatra se naročito važnim za nezakonite aktivnosti.

Region Trebinje u istočnoj Hercegovini (deo Republike Srpske) obuhvata 70-kilometarski pojas granice sa Hrvatskom (do zapada) i 130-kilometarski granični pojas sa Crnom Gorom. To ga čini idealnom lokacijom za tranzit droge iz Crne Gore (pod šta potpada kanabis koji dolazi iz Albanije i kokain koji stiže iz crnogorskih luka) u Bosnu kao i u Hrvatsku, a odatle u druge krajeve EU.

Bileća se nalazi blizu granice sa Crnom Gorom i graničnog prelaza između Deleuše i Vračenovića. Šverc cigareta (naročito u susednu Hrvatsku) navodno je veoma učestao u ovoj oblasti, a postoje i čvrsto uvezane mreže kriminalaca.

Rožaje je mali grad na severu Crne Gore blizu granice sa Kosovom i Metohijom. Većinu stanovnika čine Bošnjaci (muslimani). Rožaje je smešteno blizu puta za Peć i Novi Pazar, i smatra se ključnom tačkom za šverc droge. Severoistočno od Rožaja, na putu za Novi Pazar, granični prelaz Špiljani/Dračenovac je poznat kao žarište za šverc cigareta, droga i lekova, kao i migranata.

Područje oko graničnog prelaza Kula, između Kosova i Crne Gore, i u okolini sela Čakor važi za žarište šverca cigareta i droge.

Porganični prelaz Idomeni/Devđelija je glavni granični prelaz između Grčke i Severne Makedonije duž glavnog auto-puta E75 koji spaja Grčku, Skoplje i dalje na sever - sve do Mađarske i Slovačke. Prelaz je postao poznat 2015. tokom izbegličke i migrantske krize po sukobima policije i velikih grupa ljudi koji su dolazili uglavnom sa Bliskog Istoka. Takođe je poznat kao tranzitna tačka za šverc droge: naročito za ulazak heroina u region; ali i za krijumčarenje kanabisa sa područja Albanije u Grčku i Tursku.

Grad Skadar, na severoistoku Albanije, smatra se za žarište organizovanog kriminala, jer važi za središte šverca kanabisa i nalazi se blizu susedne Crne Gore. Skadar je bio poznat kao centar

za krijumčarenje tokom Balkanskih ratova 90-ih. Danas, kriminalne grupe u gradu su umešane u trgovinu ljudima, zenašenje i iznuđivanje, kao i šverc narkotika i migranata. U gradu operiše barem četiri moćna klana, uglavnom zasnovanim na rodbinskim vezama¹²⁰.

Luka Drač jedna je od najvećih u Albaniji, centar je različitih oblika šverca. To je ključna tačka za ulazak teretnih prekomorskih brodova iz Latinske Amerike. Mnoge trajektne kompanije takođe koriste ovu luku, uz popularne puteve za Italiju. Droga se najčešće švercuje u autobusima, kolima i kamionima, dok se veće pošiljke sakrivaju u kontejnerima.

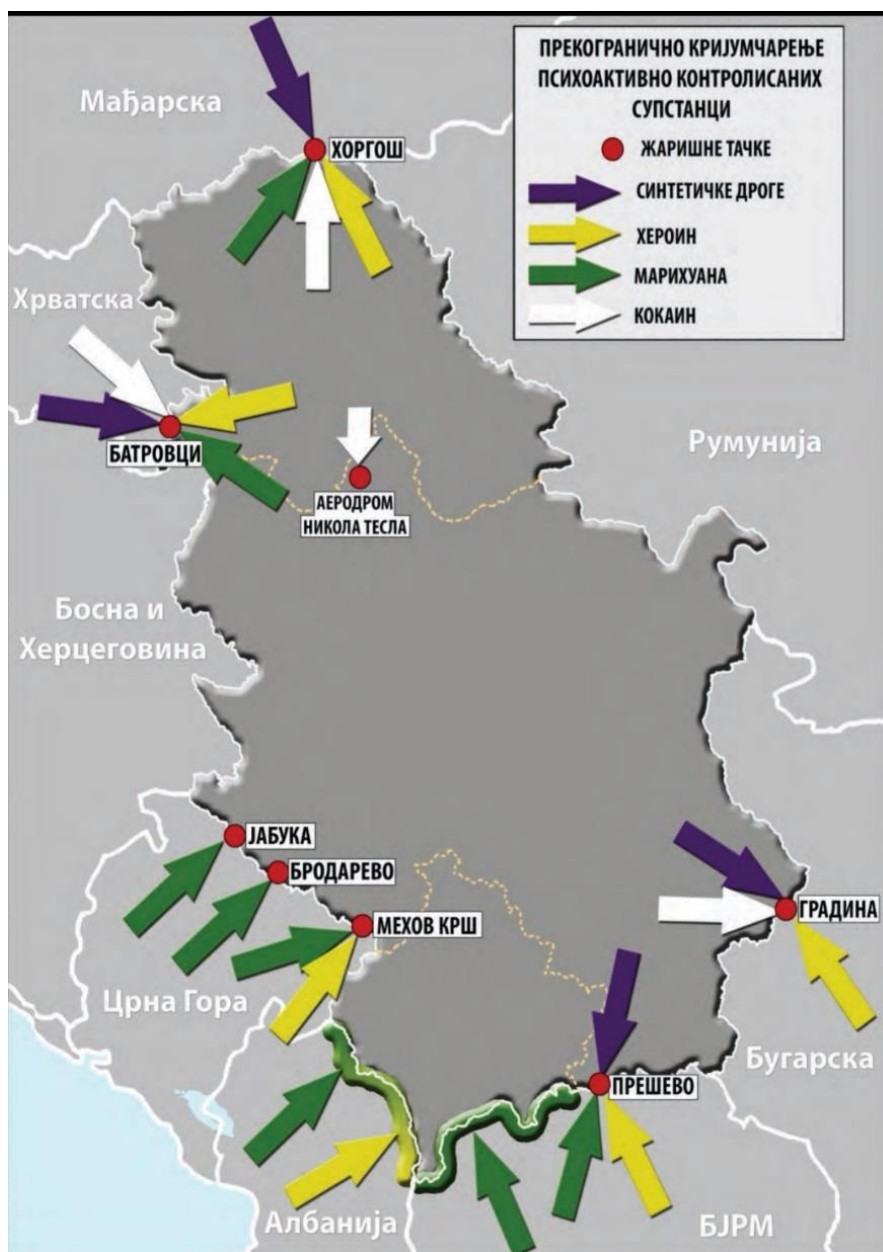
Grad Valona u južnoj Albaniji druga je po veličini luka u zemlji. Nalazi se u neposrednoj blizini Italije zbog čega važi za popularno tačku za odlaske brzih glisera koji švercuju robu, naročito kanabis, koji se, donedavno, uzgajao u velikom delu ove države.

Kada je u pitanju R Srbije prema “Proceni pretnje od teškog i organizovanog kriminala” rađenoj 2015, godine od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, određene su sledeće žarišne tačke prekograničnog krijumčarenja narkotika:

Međunarodni Aerodrom Nikola Tesla u Beogradu za koga se navodi da je tačka ulaska kokaina u Republiku Srbiju.

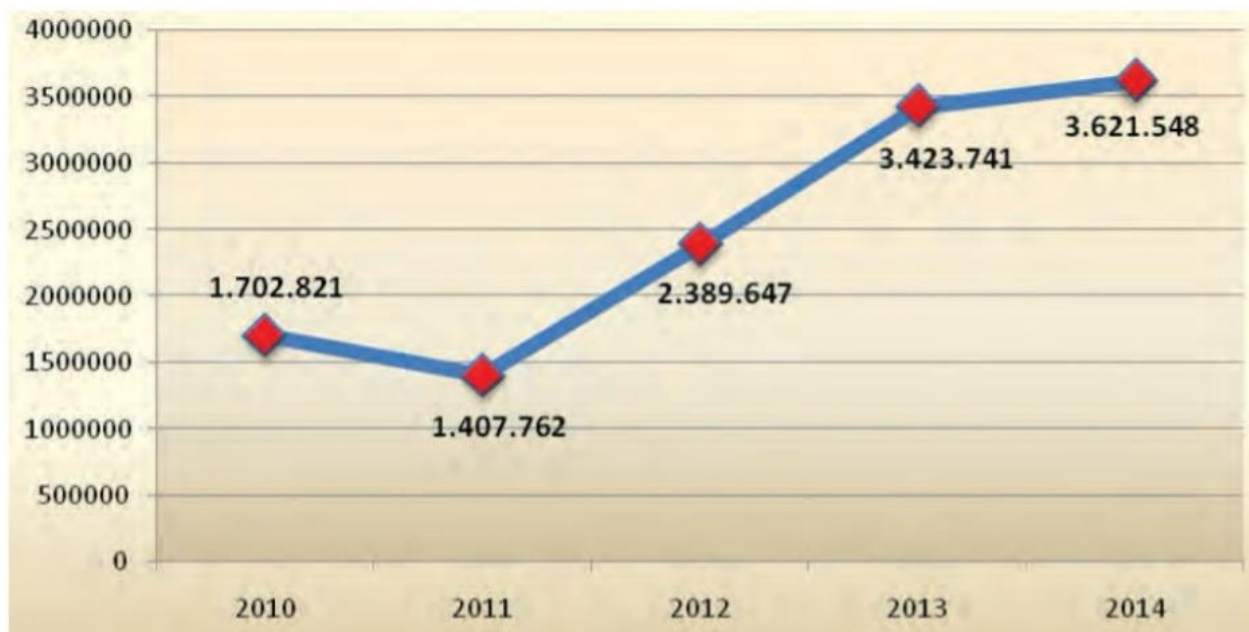
- Granični prelaz Horgoš na granici sa Republikom Mađarskom preko koga se krijumčare sve vrste narkotika.
- Granični prelaz Batrovci na granici sa Republikom Hrvatskom preko koga se krijumčare sve vrste narkotika.
- Granični prelaz Gradina na granici sa Republikom Bugarskom tačka krijumčarenja heroina, kokaina i sintetičkih droga.
- Granični prelaz Preševo na granici sa Severnom Makedonijom preko koga se krijumčare sve vrste narkotika.
- Granični prelazi Jabuka, Brodarevo i Mehov krš koji se smatraju glavnim tačkama krijumčarenja marihuana u Republiku Srbiju

¹²⁰ United States Department of State, International Narcotics Control Strategy Report: drug and chemical control, Volume 1, mart 2018, str. 38.

Прекоранично кријумчарење наркотика; Извор: “Процена претње од тешког и организованог криминала” МУП Р Србије, Београд 2015. стр. 16

Према подацима наведеним у овој публикацији заплена наркотика у Р Србији у период од 2010. до 2014. beleжи континуирани раст, а посебно у граничним подручјима, што јасно указује на пораст транснционалног криминала.

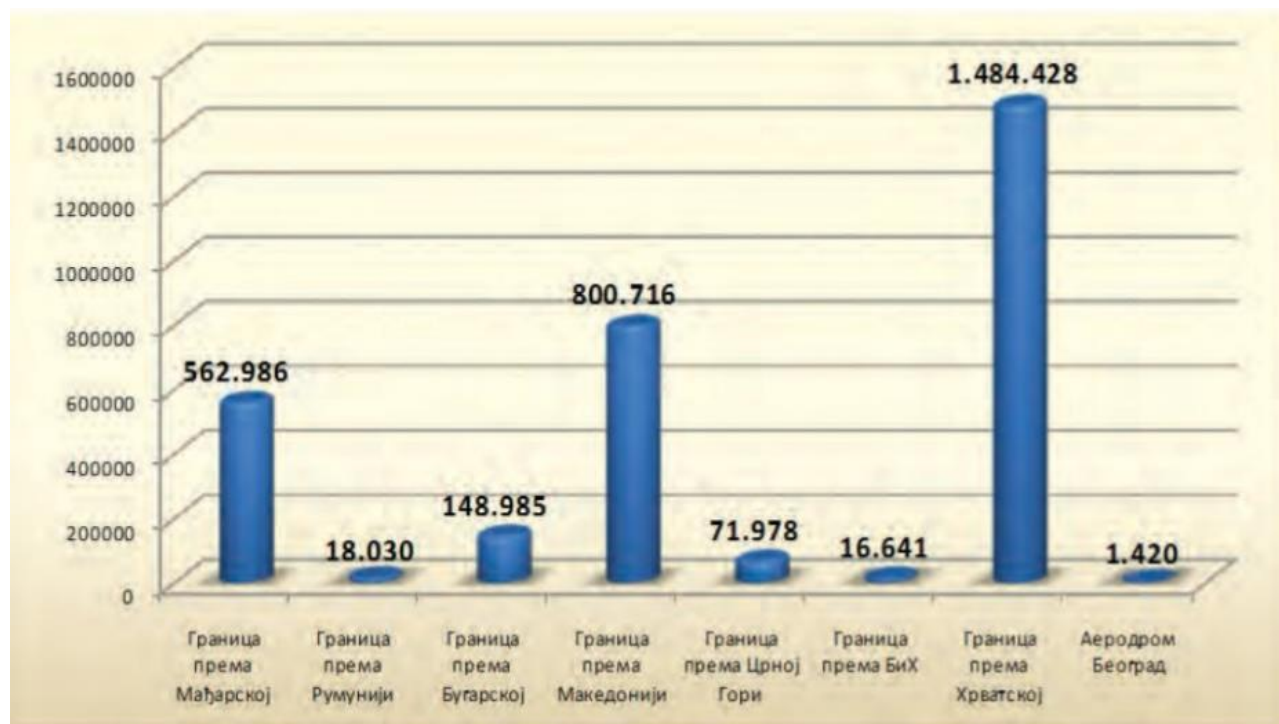

Količina zaplenjenih narkotika u gramima u R. Srbiji u period od 2010 do 2014. godine; Izvor: “Procena pretnje od teškog i organizovanog kriminala” MUP R. Srbija, Beograd 2015, str 19.

Naime, posebno je interesantno da se prema statističkim podacima MUP-a R. Srbije procenat zaplena narkotika na graničnim prelazima tokom 2013. i 2014. godine, višestruko uvećao u odnosu na prethodni trogodišnji period, pa smo u 2013. godine imali slučaj da je čak 41,2% narkotika od ukupne količine, zaplenjeno u pograničnim delovima države. Na graničnom području prema Hrvatskoj u periodu od 2010-2014. godine zabeleženu su najveće zaplene narkotika odnosno ukupno 1.484.428 grama, zatim prema Makedoniji 800.716 grama i prema Mađarskoj 562.986 grama.

Procentualna količina zaplenjenih narkotika u R Srbiji, u odnosu na pogranična područja i dubinu teritorije u period od 2010 do 2014. godine; Izvor: “Procena pretnje od teškog i organizovanog kriminala” MUP R Srbija 2015, Beograd, str 22

Količina zaplenjenih narkotika u R Srbiji u gramima po graničnim područjima u period od 2010- 2014. godine; Izvor: “Procena pretnje od teškog i organizovanog kriminala” MUP R Srbija 2015, Beograd str. 23.

V ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

1. Pojmovi globalizma, globalizacije, države, suvereniteta, desuverenizacije, organizovani kriminal su kategorijalni pojmovi za izučavanje i analizu sveukupnih odnosa između ovih pojava i procesa i njihove međusobne povezanosti.
2. Svi navedeni pojmovi su pojave i realiteti koje je moguće opaziti, identifikovati i isti su deo ukupne društvene, političke, ekonomske, pravne, bezbednosne i drugih oblasti stvarnosti i njihov nastanak, razvoj i nestajanje odvijaju se u datim uslovima, u nekom vremenu i na nekom prostoru.
3. Svaka od navedenih pojava i realiteta ima svoje subjekte, interese i ciljeve koje ostvaruje sopstvenim radnjama i činjenjima, koristeći raznovrsne metode i sredstva u funkciji ostvarenja planiranih rezultata, efekata i posledica, kako po sebe, tako i za druge.
4. Globalizam, globalizacija i organizovani kriminal su međusobno povezani i zavisni, ciljno, interesno i akciono, kako u prošlosti, tako i sada u savremenim uslovima, a što pokazuju mnogi primeri iz prakse. Neke primere smo naveli, a sve u funkciji dokazivanja postavljenih hipoteza.
5. U svim državama u kojima je došlo do transformacije i tranzicionih promena od devedesetih godina pa nadalje, pod uticajem pre svega globalizma, globalizacija, a potom i organizovanog kriminala i drugih činilaca, došlo je tzv. prvobitne akumulacije kapitala, masovnog smanjivanja proizvodnje, zatvaranja fabrika, masovnih otpuštanja radnika, neuposlenosti kapaciteta, pada produktivnosti i stope privrednog rasta, povećanje nezaposlenosti, intenzivnih socijalnih raslojavanja, bede, siromaštva i pojavu jednog malog broja bogataša tzv. novopečenih biznismena, nastajanje velikog broja kriminalnih grupa koje se bavile i bave trgovinom narkoticima, pranjem novca, ubistvima, prostitucijom, jeftinim otkupljivanjem velikog broja firmi za male novce, prodaja prirodnih resursa u bescenje sa subjektima globalizacije i organizovanog kriminala, i dr.
6. Sve navedene hipoteze u radu su potvrđene.
7. Globalizam, globalizacija i organizovani kriminal shvaćeni u okviru definicija koje sam dao u ovom radu su objektivno uzev, ozbiljna pretnja državama i njihovom suverenitetu i nezavisnosti, a što se posebno pokazalo tokom devedesetih godina prošlog veka i u godinama početkom XXI veka na primeru SSSR-a, SFRJ, i drugih država, kako na prostoru Evrope, tako i na drugim kontinentima, počev od Iraka, Sirije, Libije i dr.
8. Iz napred navedenih razloga neophodno je izvući potrebne pouke i blagovremeno predvideti i preduzeti dovoljne mere i radnje kako bi se predupredili negativni uticaji globalizma,

globalizacije i organizovanog kriminala pre svega u okviru svoje države, a potom i u okruženju, a sve u cilju očuvanja i zaštite interesa srpskog naroda i pripadnika drugih nacija i nacionalnih manjina.

VI DEO LITERATURA

1. Abadinsky, H. (1981). *The Mafia in America: An Oral History*. New York, N.Y.: Praeger.
2. Abadinsky, H. (1990). *Organized Crime*. Chicago: Nelson-Hall.
3. Aleksić, Ž.; Milovanović Z. (1995). *Leksikon kriminalistike*, Beograd.
4. Amidžić, G., Lazić, A. (2011). Odnos organizovanog kriminala i terorizma, Suprostavljanje terorizmu - Međunarodni standardi i pravna regulativa. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova, str. 525-535.
5. Bajagić, M.; Kešetović, Ž. (2002). Borba protiv međunarodnog terorizma - pravni aspekt, Zbornik VŠUP, br. 2, Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.
6. Bošković, G. (2005b). *Pranje novca*. Beograd: Beosing.
7. Bošković, G. (2007b). Organizovani ekonomski kriminalitet kao globalni sigurnosni izazov, *Kriminalističke teme*, broj 1-2. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka..
8. Bošković, G. (2011). *Organizovani kriminal*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
9. Bošković, M. (1999). *Kriminološki leksikon*, Matica srpska, Univerzitet u Novom Sadu.
10. Bošković, Mićo (2003). *Transnacionalni organizovani kriminalitet*. Beograd: Policijska akademija.
11. Bošković, Milo (2002). *Socijalna patologija*. Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu.
12. Bošković, Milo (2006). *Kriminologija*. Novi Sad: Pravni fakultet.
13. Ćirić, J. (2008). Kosovo i Metohija - idealno mesto za organizovani kriminal, *Kosmet - Gordijev čvor*. Beograd: Institut za uporedno pravo.
14. Dimitrijević, V. (1988). Pojam terorizma, *Anali pravnog fakulteta*, br. 5. Beograd: Pravni fakultet.
15. Dostić, S. (2012). Bezbednost granica kao deo savremenog sistema suprostavljanja organizovanaom kriminalu, doktorska disertacija, odbranjena u Univerzitetu u Beogradu, Fakultet bezbednosti, Beograd.
16. Đorđević, O. (1989). *Leksikon bezbednosti*, Beograd: Privredapublik.
17. Gaćinović, R. (2005). *Terorizam*. Beograd: Draslar partner.
18. Gidens, E. (2003). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
19. Golubović, Z. (1993). Otpor strukturalnim promenama i teškoće tranzicije u Srbiji, *Zbornik Zastoji u jugoslovenskoj tranziciji*, Institut društvenih nauka, Beograd.

20. Grečić, V. (1989). Migracija i integracija stranog stanovništva - Proces i u zemljama severne, zapadne i srednje Evrope. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
21. Ignjatović, Đ. (1998a). Kriminologija. Beograd: Nomos.
22. Ignjatović, Đ. (1998b). Organizovani kriminalitet. Beograd: Policijska akademija.
23. Ignjatović, Đ. (2000). Kriminologija. Beograd: Nomos.
24. Ilić, B. (1996). Tranzicija kao proces povratka u kapitalizam, Zbornik Ciljevi i putevi društava u tranziciji, Institut društvenih nauka, Beograd, 1996.
25. Mala politička enciklopedija, (1966). Beograd.
26. Manojlović, D. (2006). Organizovane kriminalne grupe. Beograd: BeoSing.
27. Marinković, D. (2004a). Identifikacija droga u postupku dokazivanja njihove zloupotrebe, Expertus Forensis, broj 3. Podgorica: Udruženje sudskih vještaka Crne Gore.
28. Marinković, D. (2004b). Krivičnopravni i kriminalistički aspekti sprečavanja zloupotreba opojnih droga (magistarska teza). Beograd: Pravni fakultet u Beogradu.
29. Marinković, D. (2007). Borba protiv organizovanog kriminaliteta u Republici Srbiji u periodu tranzicije, Kriminalitet u tranziciji: fenomenologija, prevencija i državna reakcija. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
30. Mijalković, S. (2009g). Organizovani kriminal kao pretnja nacionalnoj bezbednosti. Bezbednost, br. 1-2. Beograd: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije.
31. Mijalković, S. (2011). Nacionalna bezbednost. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
32. Mijalković, S., Bajagić, M. (2012). Organizovani kriminal i terorizam, Beograd.
33. Mijalkovski, M. (2004). Terorizam. Beograd: FCO.
34. Milosavljević, S. (1980): Istraživanje političkih pojava“ Institut za političke studije FPN i Centar za omladinu i pionire, Beograd.
35. Milutinović, M.(1981). Kriminologija, Savremena administracija, Beograd.
36. Minić, J. (1995). Neizbežnost reformi, Republika br. 114.
37. Modly, D., Korajlić, N. (2002). Kriminalistički riječnik, Tešanj.
38. Pečujlić, M. (1976). Uvod u sociološke teorije - Zbornik radova: Osnovi nauke o društvu, IV izdanje, Rad, Beograd.
39. Sačić, Ž. (1997). Organizovani kriminalitet u Hrvatskoj, MUP Republike Hrvatske, Zagreb,
40. Savić, A. (1998). Osnovi državne bezbednosti. Beograd: VŠUP.

41. Simeunović, D. (1983). *Političko nasilje*. Beograd: Radnička štampa.
42. Simeunović, D. (1993). *Nasilje, Enciklopedija političke kulture*. Beograd: Savremena administracija.
43. Simeunović, D. (2009a). *Određenje ekstremizma iz ugla teorije politike*, Srpska politička misao, Vol. 24, br. 2. Beograd: Nova srpska politička misao, str. 11-29.
44. Simeunović, D. (2009b). *Terorizam - opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet.
45. Simić, D. R. (2002). *Nauka o bezbednosti - savremeni pristupi bezbednosti*. Beograd: Službeni list SRJ i Fakultet političkih nauka
46. Simonović, B. (2004). *Kriminalistika*. Kragujevac: Institut za pravne i društvene nauke Pravnog fakulteta u Kragujevcu.
47. Srdić, Đ. Lj. (1997). *Uzroci i tipovi međunarodnih migracija, Međunarodni problemi*, broj 4. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
48. Stajić, Lj. (2000). *Osnovi bezbednosti*. Beograd: Policijska akademija.
49. Stojanović, Z. (2007). *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
50. Stojanović, Z. (2009a). *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
51. Stojanović, Z. (2009b). *Krivično pravo - opšti deo*. Beograd: Pravna knjiga.
52. Škulić, M. (2003). *Organizovani kriminalitet - pojam i krivičnoprocesni aspekti, Pravni fakultet u Beogradu i Dosije, Beograd*.
53. Štavljanin, D. (2012) *Demokratija i mediji u eri globalizacije, doktorska disertacija*, odbranjena na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.
54. Teofilović, N. (2007). *Korupcija i/ili politika*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
55. Todorović, B., Vilić, D. (1997). *Krize - Izazivanje i upravljanje krizama*. Beograd: Grafomark i Institut za savremenu istoriju.
56. Vajt, Dž. R. (2004). *Terorizam*. Beograd: Alexandria Press.
57. Veber, M. (1976). *Privreda i društvo I*, Beograd.
58. Vidojević, M. (2003). *Mafia - kratka istorija američke i ruske mafije*. Beograd: Samostalno autorsko izdanje.
59. Vidojević, Z. (1997). *Tranzicija, restauracija i neototalitarizam*, Institut društvenih nauka, Univerzitet u Beogradu.
60. Vilić, D.; Todorović, B. (1999). *Terorizmom u novi svetski poredak*. Beograd: Grafomark.
61. Vujaklija, M. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.

62. Zudinov, J.F. (2002) Forsirovannije preobrazovanija socialnovo oblika u: Sociostrukturalnie transformacii vtoroj polovini 20. veka v stranah Centralnoj i Vostoènoj Evropi, Rossijskaja akademija nauk, Institut Slav Forsirovannije preobrazovanija socialnovo oblika u: Sociostrukturalnie transformacii vtoroj polovini 20. veka v stranah Centralnoj i Vostoènoj Evropi, Rossijskaja akademija nauk, Institut Slavjanovedenija, Moskva 2002.